

Mallet - Isaac - Bejean.
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΖΟΥΓΑΝΑΤΟΥ
Τ. ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

Histoire - Cours Complet.
Hachette.

40738

ΙΣΤΟΡΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ

Λαίμην Βυζαντινών
Wells - Παγκόσμιος

ΔΙΑ ΤΗΝ Β' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α. Ε.
38 · ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ · 38

Όλα τὰ ἀντίτυπα ὑπογράφονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα.

Handwritten signature

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΡΩΜΗ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Εισαγωγή εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν.

011
 Καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Ἑλλάς καὶ τὰ ἑλληνικὰ βασίλεια ἐξ αἰτίας τῶν διαμαχῶν καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων περιέπιπτον εἰς πολιτικὴν παρακμὴν, εἰς τὴν Δύσιν ἐδημιουργεῖτο νέον καὶ ἰσχυρὸν κράτος, τὸ Ρωμαϊκόν, τὸ ὁποῖον βαθμιαίως κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῆ ἑἰς ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον. Περιοχαὶ αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τὴν μακρινὴν ἤδη ἐποχὴν τῶν ἑλληνικῶν ἀποικισμῶν περιελαμβάνοντο εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιρροῆς, τώρα περιῆλθον ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν.

Οἱ Ρωμαῖοι ἐπέτυχον τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου· δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ φθάσουν εἰς τὸ ὕψος τῆς ἑλληνικῆς δημιουργίας, διὰ τοῦτο δὲ ὑπέκνησαν πρὸ τοῦ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον παρέλαβον πολλά. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη ὁ λεγόμενος *ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς*, ὁ ὁποῖος διέπλασε τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως καὶ τοῦ ὁποῖου τὸ πνεῦμα μέχρι σήμερον ἀκόμη κατευθύνει τὸν δυτικὸν κόσμον ὑπὸ τὸ ὄνομα *δυτικὸς πολιτισμὸς*.

Τρεῖς περίοδοι χαρακτηριστικῶς διακρίνονται εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν : 1) *Ἡ περίοδος τῶν βασιλέων (753 - 509 π. Χ.)* 2) *Ἡ περίοδος τῆς Δημοκρατίας (509 - 31 π. Χ.)* καὶ 3) *Ἡ περίοδος τῶν αὐτοκρατόρων (31 π. Χ. - 476 μ. Χ.)*.

Ἡ Ἰταλία καὶ οἱ παλαιότεροι αὐτῆς κάτοικοι. 041

Τὸ ὄνομα Ἰταλία κατὰ τοὺς παλαιωτάτους χρόνους πιθανώτατα ἀπεδίδετο εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, ἐκεῖθεν δὲ διὰ τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων κατ' ἀρχὰς καὶ διὰ τῶν ρωμαϊκῶν κατακτήσεων ἀργότερον ἐγενικεύθη δι' ὁλόκληρον τὸν γεωγραφικὸν χῶρον, εἰς τὸν ὁποῖον σήμερον ἀποδίδεται τὸ ὄνομα τοῦτο.

Ἡ Ἰταλία εἶναι μία στενόμακρος χερσόνησος, ἡ ὁποία ὡς σπον-

δυλικήν στήλην ἔχει τὴν ὄροσειρὰν τῶν Ἀπεννίνων. Πρὸς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος τὰ ὄρη πίπτουν ἀποτόμως καὶ ἀφίνουσιν μόνον μίαν στενὴν παραλιακὴν λωρίδα. Πρὸς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος ἀντιθέτως ἡ κλίσις τῶν ὄρεων εἶναι ὁμαλὴ καὶ διὰ τοῦτο διανοίγονται ἐκτεταμέναι πεδιάδες (τῆς Τυρρηνίας, τοῦ Λατίου, τῆς Καμπανίας) διαρροέμεναι ἀπὸ πολλοὺς ποταμούς, κυριώτερος τῶν ὁποίων εἶναι ὁ Τίβερις.

Ἡ βόρειος Ἰταλία διαχωρίζεται ἀπὸ τῆς ὑπολοίπου Εὐρώπης διὰ τῆς μεγάλης ὄροσειρᾶς τῶν Ἀλπεων, ὑπὸ δὲ τῶν Ρωμαίων ὠνομάζετο «Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατία».

Τὸ κλίμα τῆς χερσονήσου παρουσιάζει διαφορὰς κατὰ τόπους. Τῆς Μέσης Ἰταλίας τὸ κλίμα εἶναι εὐκρατον, ὅπως περίπου καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ Ἰταλία ἦτο εὐφορωτέρα τῆς Ἑλλάδος. Τὰ σπουδαιότερα ἐκ τῶν προϊόντων αὐτῆς ἦσαν ὁ σίτος, ὁ οἶνος, τὸ ἔλαιον καὶ τὰ κτηνοτροφικὰ προϊόντα.

Γεωγραφικῶς ἀνήκουν εἰς τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον καὶ πολλαὶ νῆσοι, σπουδαιότεραι ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἡ εὐφορωτάτη Σικελία, ἡ Σαρδηνία καὶ ἡ Κορσική. Εἰς τὴν Ἑλβαν παρήγετο ἐν ἀφθονίᾳ σίδηρος.

Ὡς παλαιότεροι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας ἀναφέρονται οἱ *Δίγυες* ἢ *Δίγουρες*. Περὶ τὸ 2000 π. Χ. κατῆλθον καὶ ἐδῶ διάφορα Ἰνδοευρωπαϊκὰ φύλα, σπουδαιότερον δὲ ἐκ τούτων ἦσαν οἱ *Λατίνοι*, λαὸς γεωργικὸς καὶ κτηνοτροφικὸς, ὁ ὁποῖος κατόκησεν εἰς αὐτοδιοικούμενα χωρία. Ἡ χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν κατόκησαν, ὠνομάσθη *Λάτιον*, εἰς αὐτὴν δὲ ἔχει τὴν ἀρχὴν τοῦ τῶν Ρωμαϊκῶν κράτος.

Ἐκ τῶν ἄλλων λαῶν ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ *Ἐτροῦσκοι*, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ὠνομάζοντο *Τυρρηνοί*. Οὗτοι ἔφθασαν εἰς τὴν Ἄνω Ἰταλίαν περὶ τὸ 1000 π. Χ. ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Αἰγαίου, ἴδρυσαν πόλεις καὶ ἀνέπτυξαν πολιτισμόν.

Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον στοιχεῖον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ ὑπῆρξαν αἱ *ἐλληνικαὶ ἀποικίαι*, αἱ ὁποῖαι ἔδωσαν ἐλληνικὸν χαρακτῆρα εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν. Ἐκ τούτων δὲ καὶ ἡ περιοχὴ ὠνομάσθη «Μεγάλῃ Ἑλλάς».

Ἡ κτίσις τῆς Ρώμης.

Ἡ ἴδρυσις τῆς Ρώμης γάνεται μέσα εἰς τοὺς θρούλους. Οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἐκείνης ἦσαν ποιμένες κυρίως, οἱ ὁποῖοι ἔβοσκον τὰ ζῶα τῶν εἰς τὰ ὄρη τοῦ Λατίου. Διὰ τοῦ Τιβέρεως ἔφθανον

μέχρι τῶν χωρίων των ἐμπορικῶν πλοῖα τοιουτοτρόπως ἀντήλασσαν τὰ δέρματα καὶ τὸ μαλλὶ μὲ γεωργικὰ ἐργαλεῖα ἢ ἄλλα χρήσιμα εἶδη. Πιθανώτατα ἡ Ρώμη ἐκτίσθη διὰ λόγους ἐμπορικοὺς εἰς ἐπίκαιρον θέσιν, διὰ τὸ νὰ χρησιμεύῃ τρόπον τινὰ ὡς ἀποθήκη. Εἰς τὴν ἰδρυσίν της ὅμως συνετέλεσαν καὶ στρατιωτικοὶ λόγοι, διότι ὁ τόπος ἦτο ὀχυρὸς καὶ ἐδέσποζε τῆς ὁδοῦ πρὸς τοὺς Ἑτρούσκους. Μία λατινικὴ φυλὴ ἐκτίσεν ἐδῶ τὸν πρῶτον συνοικισμόν περὶ τὸν Παλατῖνον λόφον τὸ 753 π. Χ. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἔτος τῆς ἰδρύσεως τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ γίνῃ κοσμοκράτειρα.

Οἱ Ρωμαῖοι, διὰ τὸ νὰ προσδώσουν μεγαλεῖον καὶ ἐπισημότητα εἰς τὴν ἰδρυσίν της Ρώμης, ἔπλασαν τὸ μῦθον, ὅτι ἡ πόλις ἐκτίσθη ἀπὸ τὸν Ρωμύλον, ἀπόγονον τοῦ τρωικοῦ ἥρωος Αἰνείου. Ὁ Ρωμύλος

καὶ ὁ δίδυμος ἀδελφός του Ρῶμος (ἢ Ρέμος) κατήγοντο ἐκ τοῦ Ἄρεως καὶ ἐθηλάσθησαν ἀπὸ μίαν λύκαιναν. Μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως κατόπιν φιλονικίας ὁ Ρωμύλος ἐφόνευσε τὸν ἀδελφόν του καὶ ἐφρόντισε ν' αὐξήσῃ τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως μὲ τὴν εἰσοδοχὴν καὶ ἄλλων γειτονικῶν λαῶν, ἰδίως δὲ τῶν Σαβίνων.

Ἡ ἐποχὴ τῶν βασιλέων.

Τὸ πρῶτον πολίτευμα τῶν Ρωμαίων ἦτο ἡ βασιλεία. Πρῶτος βα-



Χάρτης τῆς Ἀρχαίας Ἰταλίας.

ΚΑΜ

σιλεύς τῆς Ρώμης ὑπῆρξεν ὁ Ρωμύλος, ἔπειτα δὲ ἀπὸ αὐτὸν ἐβασίλευσαν κατὰ σειράν ἄλλοι 6 βασιλεῖς, ἤτοι ὁ Νουμᾶς Πομπίλιος, ὁ Τύλλος Ὀστίλιος, ὁ Ἄγκος Μάρκιος, ὁ Ταρκύνιος Πρίσκος, ὁ Σέρβιος Τύλλιος καὶ ὁ Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος. Ἐκ τούτων ὁ Νουμᾶς ἐρρύθμισε τὴν θρησκείαν, ὁ Ταρκύνιος Πρίσκος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ρώμην τὸν τυρρηνικὸν πολιτισμὸν καὶ κατεσκεύασεν ἀξιόλογα ἔργα, ὁ δὲ Σέρβιος Τύλλιος ἔκαμε πολλὰς πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις.

Ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς Δημοκρατίας.

1787
Ὁ Ρωμαῖος βασιλεὺς ἐκυβέρνησατο περιβαλλόμενος ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς γαιοκτῆμονας. Μὲ τὸν καιρὸν ὅμως οἱ εὐγενεῖς ἀπέκτησαν δύναμιν ἐπικίνδυνον διὰ τοὺς βασιλεῖς. Τὴν δύναμιν των αὐτὴν ἐχρησιμοποίησαν, διὰ ν' ἀνατρέψουν τὸν ἑβδομον βασιλέα, τὸν Ταρκύνιον τὸν Ὑπερήφανον, τὸν ὁποῖον ἐμίσησαν, διότι ἐπέδιωξε νὰ περιορίσῃ τὴν δύναμιν των. Ἐκτοτε (509 π. Χ.) κατηργήθη ἡ βασιλεία, ἐγκαθιδρύθη δὲ ἀριστοκρατικὸν καθεστῶς, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη *Ῥωμαϊκὴ Πολιτεία*. Ἡ περίοδος αὕτη τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας ὀνομάζεται *περίοδος τῆς Δημοκρατίας*.

Τὴν ἐξουσίαν διεχειρίζοντο τώρα δύο εὐγενεῖς ἐκλεγόμενοι δι' ἕν ἔτος. Οὗτοι ὠνομάζοντο *ὑπατοί*. Εἰς ἔξαιρετικά κρισίμους ὅμως περιστάσεις ἐξελέγετο ἐκτάκτως εἰς ἄρχων μὲ ἀπεριόριστον καὶ ἀνεύθυνον ἐξουσίαν, ἡ ὁποία δὲν διήρχει πέραν τῶν 6 μηνῶν. Οὗτος ὠνομάζετο *δικτάτωρ*.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐνισχύθη σημαντικῶς ἡ *Σύγκλητος*, δηλ. τὸ συμβούλιον τῶν εὐγενῶν, εἰς τὸ ὁποῖον εἰσήρχοντο οἱ ὑπατοί μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς των. Ἡ Σύγκλητος (γερούσια) εἶχεν ἰδρυθῆ ἤδη ὑπὸ τοῦ Ρωμύλου, ἀλλ' ὑφίστατο μόνον τυλικῶς. Τώρα εἶχε 300 μέλη καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα αὕτη διηύθυνε τὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους.

Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Οί πολιτικοί ἀγῶνες ἐν Ρώμῃ.

NA7

Τὴν μεγαλυτέραν δύναμιν κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, καθὼς εἶδομεν, εἶχον οἱ εὐγενεῖς, οἱ πατρίκιοι, ὅπως ὠνομάζοντο. Οἱ πατρίκιοι ἦσαν οἱ κύριοι τῆς γῆς καὶ αὐτοὶ εἶχον εἰς χειρὰς τῶν τὴν ἐξουσίαν. Διηροῦντο εἰς 10 φράτρας (ἢ κουρίας), ἑκάστη δὲ φράτρα εἰς 10 γένη.

Ἄρχηγός ἑκάστου γένους, δηλ. μιᾶς μεγάλης οἰκογενείας, ἦτο ὁ γενάρχης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦσαν ὀργανωμένοι οἱ πατρίκιοι.

Τὸ πολυπληθέστερον ὅμως τμήμα τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας ἀπετέλουν οἱ πληβεῖοι, δηλ. πτωχοὶ γεωργοί, οἱ ὅποιοι κατὰ καιροὺς εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ρώμην καὶ εἰργάζοντο εἰς τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν ἢ ἡσχολοῦντο μὲ ἄλλας ἐργασίας. Οἱ πληβεῖοι δὲν εἶχον κανένα δεσμὸν μὲ τοὺς παλαιότερους κατοίκους καὶ κανὲν πολιτικὸν δικαίωμα. Ἐνῶ ἐβαρύνοντο μὲ φόρους καὶ μὲ τὰ δεινὰ τῶν ἐκστρατειῶν καὶ τῶν πολέμων, δὲν ἠδύνατο ν' ἀπολαύσουν τοὺς καρποὺς τῶν διαφορῶν νικῶν, διότι οἱ πατρίκιοι ἐλάμβανον τὴν γῆν καὶ ἐκράτουν τὰ ἀξιώματα. Ἡ κατάστασις εἶχε γίνει ἀφόρητος, διότι ἠναγκάζοντο νὰ δανείζωνται καί, ὅσάκις δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώνουν, ἔχανον τὰς περιουσίας των, ἐνίοτε δὲ καὶ τὴν ζωὴν των. Ἡ ἀπόγνωσις τοὺς ἔφερεν εἰς ἐπανάστασιν. Τὸ 496 π. Χ. ἠρνήθησαν νὰ στρατευθοῦν καὶ τὸ 494 π. Χ. ἐκήρυξαν ἐπανάστασιν. Οἱ πατρίκιοι ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀνάγκης ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθοῦν τοὺς ἐξῆς



Ἄρχαῖα Ρωμαϊκὰ νομίσματα.

δρους: 1) Ν' ἀπαλλαγούν οἱ πληβεῖοι ἀπὸ τὰ χρέη των. 2) Νὰ ἐλευθερωθοῦν ὅσοι εἶχον γίνει δοῦλοι καὶ 3) Νὰ ἐκλέγωνται ἐκ τῶν πληβεῖων οἱ **δήμαρχοι**. Οἱ νέοι οὗτοι ἄρχοντες κατ' ἀρχὰς ἦσαν δύο, ἀργότερον δὲ 10' ἐξελέγοντο ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν πληβεῖων καὶ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ προβάλλουν ἔνστασιν (veto) κατὰ πάσης αὐθαιρέτου ἀποφάσεως τῶν πατρικίων καὶ νὰ ματαιώνουν τὴν ἐκτέλεσίν της. Οἱ δήμαρχοι ἦσαν ἱεροὶ καὶ ἀπαραβίαστοι, αἱ δὲ οἰκίαι των ἦσαν ἄσυλον παντὸς καταδιωκομένου.

Μὲ τὴν συμφωνίαν αὐτὴν, ἣ ὁποία ὠνομάσθη **ἱερὸς νόμος**, ἔκαμαν μίαν σπουδαίαν πολιτικὴν κατάκτησιν οἱ πληβεῖοι. Αὐτὸ ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα. Ἀπὸ τότε μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς δημάρχους των συνέχισαν τοὺς ἀγῶνάς των μέχρις ὅτου τὸ 300 π. Χ. ἐπέτυχον νὰ ἐξισωθοῦν πολιτικῶς μὲ τοὺς πατρικίους. Τώρα εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ὑπανδρεύωνται πατρικίας καὶ νὰ ἐκλέγωνται εἰς ὅλα τὰ ἀξιώματα.

Μὲ τὴν ἐξίσωσιν αὐτὴν ἀποκατεστάθη ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ ἐνότης τῶν Ρωμαίων. Ἐκ τῆς ἐνότητος αὐτῆς ἐπήγασεν ἡ δύναμις, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπέτυχον νὰ κατακτήσουν τὸν κόσμον.

Ἡ κατάκτησις τῆς Μέσης καὶ Νοτίου Ἰταλίας.

Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐσωτερικῆς ὁμαλότητος ἀρχίζουν αἱ οχι ραγδαῖαι κατακτήσεις. Ἀφοῦ ὑπέταξαν οἱ Ρωμαῖοι τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς Σαμνίτας, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐχρεώσθη νὰ διεξαγάγουν τρεῖς μακροχρονίους πολέμους, συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν τῆς Μέσης Ἰταλίας διὰ τῆς ὑποταγῆς καὶ τῶν Ἑτρούσκων.



Ὁ Πύρρος.

Ἦδη ὁ κίνδυνος τῶν ἐλληνικῶν ἀποικίων τῆς νοτίου Ἰταλίας ἦτο ἄμεσος. Ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην αἱ ἐλληνικαὶ πόλεις ἔχασαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των, διότι δυστυχῶς μεταξὺ των ἐπεκράτησαν ἔριδες, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπαφελεῖτο ἡ Ρώμη.

Τὸ 280 π. Χ. οἱ Ρωμαῖοι παραβιάζοντες ὑπάρχουσαν συνθήκην εἰσέπλευσαν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Τάραντος, πλουσιωτάτης ἐλληνικῆς ἀποικίας. Οἱ Ταραντινοὶ, ἐπειδὴ ἔβλεπον τὸν κίνδυνον ἐπιχρεμάμενον καὶ δὲν διέθετον πολεμικὰς δυνάμεις, ἐκάλεσαν εἰς βοήθειάν των τὸν **Πύρρον**, τὸν φιλόδοξον βασιλέα τῆς Ἠπεί-

ρον. Ὁ ριψοκίνδυνος καὶ πολεμικὸς Πύρρος ἐθεώρησε τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιόν του, νὰ δημιουργήσῃ δηλ. μέγα κράτος εἰς τὴν Δύσιν, ὅπως ὁ συγγενὴς του Μέγας Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Ἀνατολήν. Μὲ 26 χιλιάδας ἐμπειροπολέμου στρατοῦ καὶ 20 ἑλέφαντας ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἐκέρδισε μὲν δύο νικηφόρους μάχας κατὰ τῶν Ρωμαίων (παρὰ τὴν Ἡράκλειαν καὶ παρὰ τὸ Ἄσκλον), ἀλλ' ὑπέστη σημαντικὰς ἀπώλειας. Ἐστράφη τότε κατὰ τῆς Σικελίας· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπέτυχε τελικῶς τὴν κατάληψιν τῆς νήσου, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἔδωσε τὴν τελευταίαν μάχην παρὰ τὸ Βενεβέντον (275 π. Χ.). Ἡττηθεὶς ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν. Μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του οἱ Ρωμαῖοι κατέλαβον τὸν Τάραντα καὶ μετ' ὀλίγον συνεπλήρωσαν τὴν κατάκτησιν καὶ τῆς νοτίου Ἰταλίας.

Ἐκ τῶν πολέμων αὐτῶν ἡ Ρώμη ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν καὶ ὠφελήθη πολλά. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς οἱ Ρωμαῖοι πραγματοποιοῦν σημαντικὴν πρόοδον ὄχι μόνον εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ναυσιπλοΐαν καὶ τὸ ἐμπόριον.

Ἡ ὀργάνωσις τῶν κατακτωμένων χωρῶν.

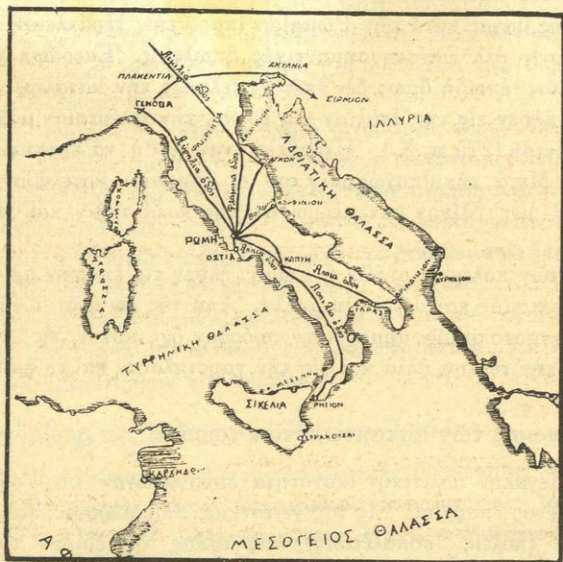
NAI

Μὲ μεγάλην πολιτικὴν ἱκανότητα διωργάνωνον οἱ Ρωμαῖοι τὰς κατακτωμένας ἐπαρχίας. Εἰς τὰς γειτονικὰς παρεχώρουν πολιτικὰ δικαιώματα (πόλεις ἰσοπολίτιδες), εἰς ἄλλας δὲ ἔδιδον τὸν τίτλον συμμάχου. Γενικῶς τοὺς ὑποτασσομένους λαοὺς δὲν μετεχειρίζοντο ὡς δούλους, ἀλλὰ τοὺς παρεχώρουν περιορισμένα πολιτικὰ δικαιώματα καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐκολάκευον τὸν ἐγωισμόν των. Μὲ τὴν εὐστροφον αὐτὴν πολιτικὴν ἡ Ρώμη ἐπετύγχανε ν' ἀποτρέπῃ τὸν κίνδυνον συνεννοήσεως τῶν ὑποτελῶν πρὸς ἐξέγερσιν κατὰ τοῦ κυριάρχου. Πάντως εἰς ἑκάστην πόλιν ὑπῆρχε Ρωμαῖος διοικητὴς, ὁ ὁποῖος διώκει ἐν ὀνόματι τῆς Συγκλήτου. Τὰς ἐπαρχίας διώκουν *ἀνθυπάτοι* ἢ *πραιτωρες*.

Πρὸς ὑποβοήθησιν τῆς διοικήσεως ἴδρουν οἱ Ρωμαῖοι στρατιωτικὰς ἀποικίας εἰς ἐπίκαιρα σημεῖα. Τοιοῦτοτρόπως ἐξησφαλίζετο ἡ ἐπίβλεψις τῶν κατακτωμένων. Ἡ ἴδρυσις τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν εἶχε μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον κατ' ἐξοχὴν διηκούλυε τὴν διοίκησιν τοῦ ἀπεράντου ἐκείνου κράτους ἦτο ἡ κατασκευὴ μακροτάτων στρατιωτικῶν ὁδῶν. Συνεργεῖα ἐργατῶν μὲ κατάλληλα μηχανικὰ μέσα διήνοιγον τεραστίους δρόμους, τοὺς ὁποίους ἔστρωνον μὲ μικροὺς λίθους

ἢ σκίρα (χαλίγια) καὶ πλάκας. Πολλάκις εἰς τὰ πλάγια ἀφίνοντο πεζοδρόμια. Κατὰ διαστήματα ἐστήνοντο λίθιναι στῆλαι, ἐπάνω εἰς τὰς ὁποίας ἀνεγράφοντο αἱ ἀποστάσεις. Καὶ σήμερον ἀκόμη διασφύζονται ἔχνη τῶν στερεωτάτων αὐτῶν ρωμαϊκῶν δρόμων. Ὅνομασται τοιαῦται



Ὅδικόν δίκτυον τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας.

Ὅπως φαίνεται εἰς τὸν χάρτην, ἡ Ἰταλία εἶχε πλῆρες ὀδικόν δίκτυον. Ἀπέναντι τοῦ Βρινδησίου, ἀπὸ τὸ Ἐυβοϊκόν, ἤρχιζεν ἡ μεγάλη στρατιωτικὴ καὶ ἐμπορικὴ «Ἐγγατία ὁδός», ἡ ὁποία ἀργότερον διὰ τῆς Θεσσαλονικῆς ἐφθανε μέχρι τῆς Κων/πόλεως.

ὁδοὶ ἦσαν ἡ Ἀππία, ἡ Φλαμινία, ἡ Βαλερία κ. ἄ. Χάρις εἰς τοὺς δρόμους αὐτοὺς ἠδύνατο οἱ ρωμαῖκοὶ στρατοὶ νὰ κινητοποιοῦνται μὲ ταχύτητα καὶ νὰ ἐξαποστέλλονται ἀνὰ τὰ διάφορα σημεῖα τῆς αὐτοκρατορίας.

Handwritten signature or initials in blue ink.

ΟΙ ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Ἡ Καρχηδών. 671

Περὶ τὸ 800 π. Χ. περίπου ἔν μέρος τῶν κατοίκων τῆς φοινικικῆς πόλεως Τύρου ἐξ αἰτίας ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ. Οἱ Φοίνικες αὐτοὶ τῆς Τύρου ἴδρυσαν τὴν Καρχηδόνα, δηλ. νέαν πόλιν, εἰς τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς, ἀπέναντι τῆς Σικελίας, ἐπὶ χερσονήσου, πλησίον τῆς ὁποίας εὐρίσκεται σήμερον ἡ Τύνις. Ἡ πόλις ταχύτατα ἀνεπτύχθη εἰς μίαν ἀριστοκρατικὴν δημοκρατίαν πλουσιῶν μεγαλοκτηματιῶν καὶ ἐμπόρων. Περὶ τὸ 600 π. Χ. ἡ Καρχηδὼν εἶχε δημιουργήσει ἰσχυρὸν ναυτικὸν κράτος ἐκτεινόμενον εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικὴν, τὴν δυτικὴν Σικελίαν, τὴν νότιον Ἰσπανίαν, βραδύτερον δὲ τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὴν Κορσικὴν· κατεῖχε δηλ. ἐδάφη, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν χῶρον ἐνδιαφέροντα καὶ τοὺς Ρωμαίους. Ὁ χῶρος αὐτὸς ἀπετέλει, ὅπως ἦτο φυσικόν, ἐμπόδιον διὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐξάπλωσιν.

Αἷτια τῶν Καρχηδονικῶν πολέμων. NAI

Αἷτιον τῶν πολέμων μεταξὺ Ρώμης καὶ Καρχηδόνας ὑπῆρξεν ὁ σοβαρὸς μεταξὺ τῶν ἀνταγωνισμὸς διὰ τὴν ἐμπορικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐπικράτησιν εἰς τὴν Μεσόγειον. Καὶ διὰ τὰ δύο κράτη μεγάλην πρὸ παντὸς σημασίαν εἶχεν ἡ κατοχὴ τῆς Σικελίας καὶ διότι ἡ νῆσος ἦτο πλουσιωτάτη, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ κατοχὴ τῆς ἐξησφάλιζε τὸν ἔλεγχον τῆς Μεσογείου. Τὸν μελλοντικὸν ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἱμπεριαλιστικῶν κρατῶν διὰ τὴν Σικελίαν εἶχεν ἤδη διαβλέψει ὁ διορατικὸς Πύρρος. Οἱ Ρωμαῖοι ἐπεδίωκον ἀφορμὴν ἐπεμβάσεως εἰς τὴν νῆσον, διὰ ν' ἀποτρέψουν τὴν ἐπικράτησιν τῶν Καρχηδονίων. Τὴν ἀφορμὴν αὐτὴν παρέσχον οἱ Καμπανοὶ μισθοφόροι Μамερτίνοι, οἱ ὁποῖοι ἐνεπλάκησαν εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Συρακοσίους καὶ ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ρωμαίων.

Α'. Καρχηδονικὸς πόλεμος (264 - 241 π. Χ.). NAI

Οἱ Ρωμαῖοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Σικελίαν ὑπὸ τὸν ἕπατον Κλαύδιον, ὀλίγον δὲ ἀργότερον συνεμάχησε μετ' αὐτῶν καὶ ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν Ἰέρων ἀποσπασθεὶς ἀπὸ τὴν συμμαχίαν τῶν Καρχηδονίων. Οἱ ἀνίσχυροι κατὰ ξηρὰν Καρχηδόνιοι περιορίσθησαν

εις την ὄχυρὰν δυτικὴν παραλίαν τῆς νήσου. Κατὰ θάλασσαν εἶχον τὴν ὑπεροχὴν. Διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τὴν νίκην ἡ Ρώμη, κατεσκευάσατο στόλον ἐξ 130 τριήρων, μὲ τὸν ὅποιον κατώρθωσε τὴν νικησὴν ἐπανειλημμένως τοὺς Καρχηδονίους.

Τὸ 256 μετέφερον οἱ Ρωμαῖοι τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ὅπου εἶχον κατ' ἀρχὰς ἐπιτυχίαν· ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἠττήθησαν ἀπὸ τοὺς Καρχηδονίους, οἱ ὅποιοι εἶχον διορίσει ἀρχιστράτηγον τὸν Λακεδαιμόνιον Ξάνθιππον. Παρὰ τὰς ἀπογοητεύσεις ὅμως οἱ Ρωμαῖοι διετήρησαν τὴν ψυχραιμίαν των. Τέλος τὸ 241 π. Χ. ὁ ὕπατος Γάιος Λουτάτιος ἐνίκησεν ὀλοσχερῶς εἰς ναυμαχίαν παρὰ τὰς νήσους Αἰγούσας καὶ ἠνάγκασε τοὺς Καρχηδονίους νὰ δεχθοῦν εἰρήνην μὲ τοὺς ἑξῆς ὅρους: 1) Ν' ἀποχωρήσουν ἀπὸ τὴν Σικελίαν. 2) Νὰ πληρώσουν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καὶ 3) Ν' ἀποδώσουν τοὺς αἰχμαλώτους.

Β'. Καρχηδονικὸς πόλεμος (218 - 201 π. Χ.).

Οἱ Καρχηδόνιοι, διὰ τὴν ἰσοφαρίσασιν τὴν ζημίαν ἐκ τῆς ἀπωλείας τῆς Σικελίας, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου ἴδρυσαν ἐκτεταμένον ἀποικιακὸν κράτος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν στρατηγῶν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς οἰκογενείας τῶν Βάρκα. Τὸ 221 π. Χ. ὁ νεαρὸς Καρχηδόνιος στρατηγὸς Ἀννίβας κατέλαβε τὸ Σάγουντον (Ζάκανθαν), ἰσχυρὰν πόλιν σύμμαχον τῶν Ρωμαίων. Ἡ εἶδησις ἀνησύχησε τὴν Ρώμην, ἡ ὅποια ὅμως ἐθεώρησε τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον, διὰ τὴν ἐκμηδενίσσιν τὴν Καρχηδόνα.

Μόλις ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος, ὁ Ἀννίβας, εἰς ἡλικίαν μόλις 26 ἐτῶν, συνέλαβε τὸ παράτολμον σχέδιον νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς Ἰταλίαν καὶ νὰ πλήξῃ τὴν ἰδίαν τὴν Ρώμην. Ἐπὶ κεφαλῆς 50 χιλ. πεζῶν, 9 χιλ. ἰππέων καὶ 50 ἐλεφάντων ἐνήργησε τὸν πρῶτον εἰς τὴν ἱστορίαν εὐρύτατον στρατηγικὸν ἐλιγμόν, δηλ. διέβη τὰ Πυρηναῖα, διέσχισε τὴν νότιον Γαλατίαν, διῆλθε τὸν Ροδανόν, ὑπερέβη τὰς Ἀλπεις καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν. Παρὰ τὰς μεγίστας κακουχίας καὶ τὰς σοβαρὰς τῆς ἀπωλείας ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως τοὺς Ρωμαίους παρὰ τὸν ποταμὸν Τίβινον καὶ τὸν ποταμὸν Τρεβίαν καὶ ἐπέτυχεν νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς ὑποδούλους λαοὺς τῆς βορείου Ἰταλίας ἐναντίον τῆς Ρώμης. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν σημαντικὴν νίκην του παρὰ τὴν λίμνην Τρασιμένην καὶ τὴν πανωλεθρίαν τῶν Ρωμαίων παρὰ τὰς Κάννας (216 π. Χ.) ἡ Ρώμη ἐκινδύνευεν. Ἐν τούτοις εἰς τὰς κρίσιμους αὐτὰς στιγμὰς ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος διετήρησε τὴν ψυχραιμίαν της. Συνεχῶς παρεσκεύαζε νέους στρατοὺς, μὲ τὸν στόλον δὲ παρημποδίζε τὸν ἀνεφοδισμὸν τοῦ Ἀννίβα. Ἐκ παραλλήλου ὁ ἐν τῇ Σικελίᾳ ῥωμαϊκὸς στρατὸς

ἔπετυχε νὰ καταλάβῃ μετὰ τριετῆ πολιορκίαν τὰς Συρακούσας (212 π.Χ.), εἰς τὴν ἄμυναν τῶν ὁποίων ἔλαβε μέρος μὲ τὰ μηχανήματά του καὶ ὁ διάσημος μαθηματικὸς Ἀρχιμήδης. Μόνη ἐλπίς τοῦ Ἀννίβα ἦτο ὁ ἀδελφός του Ἀσδρούβας, ὁ ὁποῖος ἤρχετο ἐκ τῆς Ἰσπανίας μὲ ἐνισχύσεις. Ἀλλὰ καὶ οὗτος κατενικήθη παρὰ τὸν ποταμὸν Μέταυρον καὶ ἐφρονεύθη (206 π.Χ.). Ἐξ ἄλλου ἢ ἐν Καρχηδόνι κυβέρνησις, φοβουμένη τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τοῦ Ἀννίβα, δὲν ἐδείκνυε προθυμίαν νὰ τὸν ἐνισχύσῃ.

Ἐνῶ διὰ τὸν Ἀννίβα ἡ κατάστασις ἐχειροτέρευεν, οἱ Ῥωμαῖοι



ἔστειλαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν τὸν νεαρὸν στρατηγὸν Πόπλιον Κορνήλιον Σκιπίωνα, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἐξετόπισε τοὺς Καρχηδονίους καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔπεισε τὴν Σύγκλητον νὰ μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἡ ἐστρατεία ἀνετέθη εἰς τὸν ἴδιον τὸν Σκιπίωνα. Πρὸ τοῦ κινδύνου οἱ Καρχηδόνιοι ἀνεκάλεσαν τὸν Ἀννίβαν καὶ τοῦ ἐνεπιστεύθησαν τὴν ἄμυναν. Ἡ τελικὴ σύγκρουσις ἐγίνε παρὰ τὴν Ζάμαν (202 π.Χ.). Οἱ Καρχηδόνιοι ἠττηθέντες ὀλοσχερῶς συνωμολόγησαν εἰρήνην μὲ τοὺς ὄρους: 1) Νὰ περιορισθοῦν εἰς μόνην τὴν Ἀφρικὴν. 2) Νὰ παραδώσουν τὸν στόλον των πλὴν 10 πλοίων. 3) Νὰ πληρώσουν βαρεῖαν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καὶ 4) Νὰ μὴ διεξάγουν πολέμους χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τῶν Ῥωμαίων.

Γ'. Καρχηδονικός πόλεμος (149 - 146 π. Χ.).

Μετά την επικράτησιν των οί Ρωμαίοι ἐστράφησαν πρὸς ἀνατολὰς καὶ μὲ μεγάλην πολιτικὴν δεξιοτεχνίαν ἐπέτυχον νὰ ἐπωφεληθοῦν ἐκ τῶν διαφόρων πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν. Ἐφαρμόζοντες τὴν διπλωματικὴν ἀρχὴν των «διαίρει καὶ βασίλευε» κατώρθωσαν ν' ἀποτρέπουν τὴν δημιουργίαν συμμαχιῶν στρεφομένων ἐναντίον των. Τὰ κράτη τῆς Ἀνατολῆς τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν των.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα εἰς τὴν Καρχηδόνα παρεῖχον νέας ἀφορμὰς ἀνησυχιῶν. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνασυγκρότησις, χάρις εἰς τὴν ἐμπορικὴν δραστηριότητα, ἔβαινε μὲ ταχύτατον ρυθμὸν. Ἀνεζήτησε λοιπὸν ἀφορμὴν ἢ Ρώμη, διὰ νὰ καταστρέψῃ ὀριστικῶς τὴν ἐπικίνδυνον αὐτῆς ἀντίζηλον. Πρὸς τοῦτο κατηγόρησε τοὺς Καρχηδονίους, ὅτι προέβησαν εἰς πολεμικὰς ἐνεργείας κατὰ τῶν γειτόνων των χωρὶς τὴν ἔγκρισίν της καὶ ἀπέστειλε στρατὸν ὑπὸ τὸν ὑπατοῦν *Σκιπίωνα Αἰμιλιανόν*. Ἐπὶ πλεον ἀπήτησεν ἀπὸ τοὺς Καρχηδονίους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν των καὶ νὰ μεταφερθοῦν εἰς ἀπόστασιν 80 σταδίων ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Πρὸ τῆς ἀνοσίας αὐτῆς ἀπαιτήσεως οἱ Καρχηδόνιοι ἐπροτίμησαν τὸν πόλεμον. Ἐπολέμησαν μὲ ἄφθαστον ἥρωισμὸν ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Αἱ ὁδομαχίαι διήρκεσαν ἐπὶ 6 ἡμέρας. Ἀπὸ τὸν πληθυσμὸν τῶν 700 χιλ. ἀπέμειναν ἀμυνόμενοι εἰς τὴν ἀκρόπολιν μόνον 50 χιλ. Τέλος ἡ πόλις κατελήφθη καὶ κατεστράφη ἐκ θεμελιῶν (146 π. Χ.), οἱ δὲ ἀπομείναντες κάτοικοι ἐπωλήθησαν ὡς δούλοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Α' καὶ Β' Μακεδονικοὶ πόλεμοι.

Οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν διάρκειαν ἀκόμη τῶν Καρχηδονικῶν πολέμων εἶχον ἐπεκτείνει τὴν ἐπιρροήν των ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. Τὴν ἀφορμὴν ἐπεμβάσεώς των εἶχε δώσει ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας *Φίλιππος Ε'*, ὁ ὁποῖος προῆλθεν εἰς συνεννοήσεις μὲ τὸν Ἀννίβαν διὰ κοινὴν δράσιν κατὰ τῶν Ρωμαίων. Παρὰ τὰς ἰκανότητάς του ὁ Φίλιππος δὲν ἐπέτυχε τελικῶς νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς ἀπασχολήσεως τῶν Ρωμαίων μὲ τοὺς Καρχηδονικοὺς πολέμους καὶ δὲν συνέπραξε μὲ τὸν Ἀννίβαν καὶ τὸν Ἀντίοχον Γ'.

Κατὰ τὸν *Α' Μακεδονικὸν πόλεμον* (212 - 205 π. Χ.) οἱ Ρω-

μαῖοι κατώρθωσαν νὰ ἐξεγείρουν κατὰ τοῦ Φιλίππου πολλοὺς ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ πόλεμος ἔληξε μὲ εἰρήνην συμβιβαστικὴν.

Κατὰ τὸν **Β' Μακεδονικὸν πόλεμον** (200 - 197 π. Χ.) συνεμάχησε μὲν ὁ Φίλιππος μετὰ τοῦ Ἀντιόχου Γ', ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ συνενώσει τὴν Ἑλλάδα. Ἀντιθέτως ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τὴν Ρόδον, τὴν Πέργαμον καὶ τὰς Ἀθήνας. Ἡ ἄλλη Ἑλλάς ἐπίστευσε εἰς τὰς ὑποσχέσεις τῆς Ρώμης, ὅτι θὰ παραχωρήσῃ ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν, καὶ ἐτάχθη ἐναντίον τοῦ Φιλίππου. Ὁ πόλεμος ἔληξε μὲ τὴν μάχην παρὰ τὰς **Κυνὸς Κεφαλὰς** τῆς Θεσσαλίας (197 π. Χ.), ὅπου ὁ Ρωμαῖος στρατηγὸς Τίτος Κόϊντος Φλαμινῖνος συνέτριψε τὸν μακεδονικὸν στρατόν. Ὁ Φίλιππος ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλλῃ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν ἐκ χιλίων ταλάντων, νὰ παραδώσῃ τὸν στόλον του, νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ νὰ μὴ προβαίῃ εἰς πολιτικὰς ἢ πολεμικὰς ἐνεργείας χωρὶς τὴν ἔγκρισιν τῆς Ρώμης.

Ὁ Φλαμινῖνος μετὰ ταῦτα ἦλθεν εἰς τὴν Κόρινθον καὶ εἰς τὸ ἐκεῖ συνέδριον διεκήρυξεν, ὅτι δῆθεν παρεχωρεῖτο εἰς τοὺς Ἕλληνας αὐτονομία. Εἰς τὴν πραγματικότητά ὅμως ἡ Ἑλλάς διεσπάρθη εἰς πολλὰ μικρὰ κρατίδια, ἀνίκανα νὰ συνενωθοῦν καὶ νὰ ἐνεργήσουν κατὰ τῆς Ρώμης.

Ὁ Ἀντιοχικὸς πόλεμος (192 - 190 π. Χ.).

Ἡ μόνη ἀπομένουσα ἀξιόμαχος δύναμις ἦτο τώρα ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας **Ἀντιόχος Γ' ὁ Μέγας**, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπεκτείνει τὸ κράτος του μέχρι τῆς Θράκης καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Ὁ ἰσχυρότατος αὐτὸς βασιλεὺς, ὁ ὁποῖος προθύμως εἶχε παραχωρήσει ἄσυλον εἰς τὸν καταδιωκόμενον ὑπὸ τῶν Ρωμαίων Ἀννίβαν, διέπραξε τὸ σφάλμα νὰ μὴ ἐνεργήσῃ μὲ δραστηριότητα πρὸς συνένωσιν τοῦ Φιλίππου Ε' καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τῆς Ρώμης. Ἐπειτα ἀπὸ ἀρκετοὺς δισταγμοὺς κατὰ συμβουλὴν τοῦ Ἀννίβα ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσεν ἐκεῖ νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τῶν Ρωμαίων ἀντιθέτως καὶ ὁ Φίλιππος καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἐτάχθησαν μετὰ τῶν Ρωμαίων ἐναντίον του. Παρὰ τὰς Θερμοπύλας ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ρωμαῖοι ὅμως τὸν κατεδίωξαν καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου διὰ δευτέραν φοράν ἠττήθη παρὰ τὴν Μαγνησίαν καὶ κατεστράφη, ὑπεχρεώθη δὲ νὰ ὑπογράψῃ τὴν συνθήκην τῆς Ἀπαμείας (188 π. Χ.) μὲ βαρεῖς ὄρους: ἦτοι 1) Νὰ παραδώσῃ τὸν στόλον του καὶ τοὺς ἐλέφαντας. 2) Νὰ πληρώσῃ μεγάλην πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. 3) Νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς χώρας βορείως τοῦ ὕρου Ταύρου πρὸς ὄφελος τοῦ κράτους τῆς Περγά-

μον, τὸ ὁποῖον ἐπροστατεύετο ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, καὶ 4) Νὰ παραδώσῃ τὸν Ἀννίβαν. Ὁ Καρχηδόνιος στρατηγὸς διέφυγεν εἰς τὸν Προυσίαν, τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας· βλέπων ὅμως ὅτι καὶ ἐκεῖ θὰ συνελαμβάνετο ἔπιε δηλητήριο, διὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἀτίμωσιν τῆς παραδόσεως.

Ἡ ὑποταγὴ τῆς Μακεδονίας.

67
Ὁ Φίλιππος κατὰ τὸν Ἀντιοχικὸν πόλεμον ἐτήρησε τὰς συνθήκας καὶ ἐπολέμησε μετὰ τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Ἀντιόχου. Ὅταν ἀντελήφθη τὸ σφάλμα του, ἦτο ἄργα πλέον. Ἦρξισε λοιπὸν μὲ πολλὰς προφυλάξεις νὰ προετοιμάζῃ πόλεμον, ἀλλ' ἀπέθανεν ἐν μέσῳ τῶν προετοιμασιῶν του. Τὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Περσεύς**, ὁ ὁποῖος μὲ τόλμην καὶ ἀποφασιστικότητά ἐπεδίωξε νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὸ σχέδιον τοῦ πατρὸς του. Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων ἡγεμόνων τῆς ἐποχῆς του καὶ ἄριστος στρατηγός. Τοὺς Ῥωμαίους ἐμίσει θανασίμως καὶ τὸ μίσός του αὐτὸ προσεπάθησε νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Πολλοὶ ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος του· ἀλλὰ δυστυχῶς ὑπῆρχον πολλοὶ ἐπίσης, οἱ ὁποῖοι ἦσαν τυφλὰ ὄργανα τῶν Ῥωμαίων. Τὰ σχέδιά του λοιπὸν ἐπροδοθήσαν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον, ἀφοῦ προηγουμένως τὸν ἀπεμόνωσαν σχεδόν. Αὐτὸς εἶναι ὁ λεγόμενος **Γ' Μακεδονικὸς πόλεμος (171 - 168 π. Χ.)**.

Ὁ Περσεύς ἠμύνετο μὲ ἀνδρείαν καὶ κατ' ἀρχὰς εἶχε μερικὰς ἐπιτυχίας· τελικῶς ὅμως ἠττήθη ὑπὸ τοῦ **Αἰμιλίου Παύλου** εἰς μάχην παρὰ τὴν **Πύδναν (168 π. Χ.)**. Ἡ Μακεδονία διηρέθη εἰς τμήματα· ἡ Ἡπειρος, σύμμαχος τοῦ Περσέως, κατεστράφη καὶ 150 χιλ. ἐκ τῶν κατοίκων τῆς ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Ἐκ τῶν πόλεων τῆς Ἀχαΐας ἀπήχθησαν εἰς Ῥώμην χίλιοι ὄμηροι, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ περίφημος ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς Πολύβιος ὁ Μεγαλοπολίτης.

Πολλὰ ἄλλα σκληρὰ μέτρα ἔλαβον οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τὴν κατατρομοκράτησιν τῶν Ἑλλήνων· ἐν τούτοις αἱ ἐξεγέρσεις δὲν ἐσταμάτησαν. Τὸ 151 π. Χ. κάποιος Ἀνδρῖσκος, παρουσιασθεὶς ὡς υἱὸς τοῦ Περσέως, ἐκίνησεν εἰς ἐξεγερσιν τὴν Μακεδονίαν. Κατ' ἀρχὰς κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τοὺς Ῥωμαίους· ὅταν ὅμως ἐστάλησαν νέαι δυνάμεις ἐναντίον του, ἐνίκηθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος (148 π. Χ.). Ὁ νικητὴς του **Καικίλιος Μέτελλος** ὠνομάσθη Μακεδονικός. Ἡ Μακεδονία μετεβλήθη εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν μαζί μὲ τὴν Ἡπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν νότιον Ἰλλυρίαν.

Ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος. *ετι*

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μακεδονίας οὐσιαστικῶς ἡ Ἑλλὰς εὐρίσκετο ὑπὸ ρωμαϊκὴν ἐξάρτησιν. Τὸ 147 π. Χ. οἱ Ρωμαῖοι ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, ἀπεφάσισαν καὶ τυπικῶς πλέον νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν. Τὴν ἀφορμὴν ἔδωσεν ἡ



Ἀχαικὴ Συμπολιτεία, ἡ ὁποία εἶχε κηρύξει πόλεμον κατὰ τῆς Σπάρτης. Ὁ Μέτελλος κατελθὼν ἐκ τῆς Μακεδονίας ἐνίκησε παρὰ τὴν Σκάρφειαν τῆς Λοκρίδος τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀχαιῶν Κριτόλαον. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ρωμαῖος στρατηγὸς **Μόμμιο** συνέτριψεν εἰς τὴν Λευκόπετραν παρὰ τὸν Ἴσθμὸν τῆς Κορίνθου τὰς δυνάμεις τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν Διαίου. Ἡ Κόρινθος ἐκυριεύθη καὶ ἐλεηλατήθη. Οἱ ἀγροῖκοι Ρωμαῖοι κατέστρεψαν πολλὰ ἔργα τέχνης. Τῶν ἄλλων πόλεων ἐκηρμίσθησαν τὰ τείχη, τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα κατελύθησαν καὶ ἡ ἐξουσία παρεδόθη εἰς ἐμπίστους τῆς Ρώμης. Ἡ Ἑλλὰς μετεβλήθη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα **Ἀχαΐα** (146 π. Χ.).

Ἡ ὑποδούλωσις τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἀποτελεσμα τῆς ἐξαντλήσεως τῶν Ἑλλήνων, αὕτη δὲ ὤφειλετο ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν ὑπέρμετρον ἐξάπλωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὰς ἀτελειώτους ἐμφυλίους διαμάχας. Οἱ Ἕλληνες μὲ τὴν διασπορὰν τῶν ἐκέρδισαν μὲν τὸν ἐξελληνισμὸν μεγάλων περιοχῶν, ἔχασαν ὅμως εἰς συνοχὴν καὶ δύναμιν. Ἐν τούτοις εἰς τὴν ἐξάπλωσιν αὐτῆν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔχουν τὴν ἀρχὴν τῶν δύο μεταγενέστερα κοσμοϊστορικά γεγονότα: 1) Ἡ διευκόλυνσις τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ 2) Ἡ δημιουργία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΚΑΙ ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

Ἡ θρησκεία τῶν Ρωμαίων.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις τῶν Ρωμαίων δὲν ἦσαν τόσον πολύπλοκοι οὔτε τόσον ὑψηλαί, ὅπως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Πρὸς τοὺς θεοὺς τῶν ὅμως ἠσθάνοντο βαθεῖαν πίστιν καὶ ἐπεκαλοῦντο τὴν εὐνοίαν τῶν μὲ προσευχὰς καὶ διαφόρους ἄλλας τελετουργίας. Αἱ παλαιότεραι θεότητες τῶν φανερόντων λαὸν γεωργικὸν καὶ πολεμικόν. Μετὰ τὴν γνωριμίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ οἱ θεοὶ τῶν διεμορφώθησαν σύμφωνα μὲ τὰς ἑλληνικὰς θεότητας. Κυριώτεροι ἐκ τῶν θεῶν τῶν ἦσαν ὁ Ἴανός, ὁ Κρόνος, ὁ Ζεὺς, ὁ Ἄρης, ἡ Ἥρα, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἑστία, ἡ Δήμητρα κ. ἄ. Ἐκ παραλλήλου εἶχον ἐπίσης μέγα πλῆθος δευτερευουσῶν θεοτήτων.

Τὰ ζητήματα τῆς λατρείας λέγεται ὅτι πρῶτος ἐρρῦθμισεν ὁ βασιλεὺς Νουμᾶς. Μεγάλην σημασίαν εἶχον οἱ ἱερεῖς, οἱ ὅποιοι ἀνῆκον εἰς διαφόρους τάξεις. Ἦσαν τρόπον τινὰ κρατικοὶ ὑπάλληλοι καὶ εἶχον ἰδιαίτερα προνόμια. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἱερατείου εὐρίσκετο ὁ «ὑπέρτατος ἀρχιερεὺς», τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἐθεωρεῖτο ὡς ἐν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἀξιώματα.

Ἡ οἰκογενειακὸς βίος.

Αἱ ἠθικαὶ ἀντιλήψεις τῶν Ρωμαίων περὶ τῆς οἰκογενείας ἦσαν αὐστηραί. Εἰς τὴν οἰκογένειαν ἐστηρίζετο ἡ ρωμαϊκὴ κοινωνία. Ἡ οἰκογένεια περιελάμβανεν ὅλον τὸν κύκλον τῶν ἀπογόνων τῶν ἀρρένων

τέκνων. Ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας ἦτο ὁ πατήρ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἄλλων μελῶν, ἀκόμη καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς ζωῆς των. Ὁ ἐλεύθερος πολίτης ἠδύνατο ν' ἀποκτήσῃ ἰδίαν οἰκογένειαν μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ.

Ἡ σύζυγος ἦτο κυρία τοῦ οἴκου, ἐπέβλεπε τοὺς δούλους καὶ ἐφροντίζε διὰ τὸν οἶκον. Εἰς τὰ τέκνα των οἱ Ῥωμαῖοι παρεῖχον τὰς ἀπαραιτήτους ὠφελίμους γνώσεις, διὰ τῶν ὁποίων θὰ καθίσταντο καλοὶ οἰκογενειάρχαι καὶ χρηστοὶ πολῖται. Οἱ ἄρρενες ἐστέλλοντο κατ' ἀρχὰς εἰς συνοικιακὰ μικρὰ σχολεῖα, ὅπου ἐδιδάσκοντο γραφὴν, ἀνάγνωσιν καὶ ἀριθμητικὴν, ἔπειτα δὲ εἰς ἀνώτερα σχολεῖα. Ἐκ παραλλήλου ὅμως τοὺς ἐξήσκουν πρακτικῶς, ὥστε νὰ εἶναι ἐνήμεροι εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς πολιτείας.

Ἡ ρωμαϊκὴ κοινωνία.

W M

Ἡ ὀργάνωσις τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας ἦτο ἀριστοκρατικὴ. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας ἡ διοίκησις ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν,



Τύποι Ῥωμαίων.

Τὸ ἀνάγλυφον παρουσιάζει Ῥωμαίους πατρικίους, οἱ ὁποῖοι μεταβαίνουν, διὰ νὰ προσφέρουν ἐπίσημον θυσίαν. Προηγούνται δύο ἱερεῖς ἐν μεγάλῃ στολῇ φέροντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν κάλυμμα. Ὅπισθεν ἀκολουθεῖ ὁ θύτης ἔχων ἐπὶ τοῦ ὤμου πέλεκυν. Οἱ μετέχοντες τῆς θυσίας εἴτε ἔχουν τὴν κεφαλὴν κεκαλυμμένην μὲ τὴν τήβεννον, κατὰ τὸ θρησκευτικὸν ἔθιμον, εἴτε φοροῦν στεφάνους. Τὸ ἀνάγλυφον μᾶς δίδει μίαν ἰδέαν διὰ τὸ ἐπίσημον ἔνδυμα τῶν Ῥωμαίων.

τοὺς *πατρικίους*, δηλ. τοὺς ἀπογόνους τῶν παλαιῶν γενῶν. Αὐτοὶ κατ' ἀρχὰς ἀπετέλουν τὴν ἀρχουσαν τάξιν. Ἐκτὸς τῶν πατρικίων ὑπῆρχον καὶ οἱ λεγόμενοι *πελάται*, δηλ. δοῦλοι ἀρχικῶς, οἱ ὁποῖοι ὅμως εἶχον ἀποκτήσει περιορισμένα πολιτικὰ δικαιώματα, καὶ οἱ *πληβεῖοι*, δηλ. οἱ νεώτεροι κάτοικοι τῆς Ρώμης, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον κανένα δεσμὸν μὲ τοὺς παλαιότερους κατοίκους καὶ κανὲν δικαίωμα.

Βραδύτερον ἐπὶ τῆς Δημοκρατίας, ὅτε καὶ οἱ πληβεῖοι ἔπειτα ἀπὸ σκληροῦς ἀγῶνάς των κατώρθωσαν ν' ἀποκτήσουν πολιτικὰ δικαιώματα, ἐδημιουργήθησαν νέα γένη ἰσότιμα, τὰ ὁποῖα ἔλαβον ἐπίσης μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας. Ἡ τάξις αὐτὴ ὠνομάσθη *συγκλητικὴ τάξις*, διότι ἐξ αὐτῆς ἐλαμβάνοντο τὰ μέλη τῆς Συγκλήτου. Οἱ συγκλητικοὶ ὡς μοναδικὴν ἀπασχόλησιν εἶχον τὴν φροντίδα διὰ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους καὶ δὲν ἐξήσκουν βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα.

Μὲ τὴν ἀνάπτυξιν ὅμως τοῦ ἐμπορίου ἐδημιουργήθη νέα τάξις πλουσιῶν, ἡ *τάξις τῶν ἱππέων*, ἡ ὁποία συνεκέντρωσεν εἰς χεῖράς τῆς μεγάλας περιουσίας.

Τὸ πολὺ πλῆθος, ὁ *δῆμος*, ἀπετελεῖτο εἴτε ἀπὸ οἰκονομικῶς ἀνεξαρτήτους μικροεπαγγελματίας καὶ μικροκτηματίας, εἴτε ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐστεροῦντο ἰδίας περιουσίας καὶ ἀπέζων ἐκ τῆς προσωπικῆς τῶν ἐργασίας, ἰδίως δὲ τῆς χειρωνακτικῆς.

Ἡ ὀργάνωσις τῆς πολιτείας.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας ἡ ἀνωτάτη δικαστικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐξουσία ἀνῆκεν εἰς τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος ἐξελέγετο ὑπὸ τῶν πατρικίων καὶ ἦτο ἰσόβιος. Οἱ πατρικιοὶ συνήρχοντο εἰς ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ἐλέγετο *φρατρικὴ* ἢ *κουριατικὴ*, διότι οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν διηρημένοι εἰς 10 φράτρας ἢ κουρίας, δηλ. τὰ δέκα παλαιότατα γένη.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς φρατρικῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ 578 π. Χ. συνήρχετο καὶ ἡ λεγομένη *λοχτις ἐκκλησία*, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐλάμβανον μέρος ὅλοι οἱ στρατευόμενοι πολῖται διηρημένοι κατὰ λόχους. Ἡ σύστασις τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς ἐσήμαινε μείωσιν τῆς δυνάμεως τῶν παλαιῶν εὐγενῶν.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν συνεκέντρωσαν εἰς χεῖράς των οἱ δύο ὑπατοί. Μὲ τὸν καιρὸν ἐδημιουργήθησαν καὶ ἄλλαι ἀρχαί, ὡς οἱ *πραίτωρες*, οἱ ὁποῖοι ἀπένεμον τὴν δικαιοσύνην καὶ ἐξετέλουν διοικητικὰ καθήκοντα, οἱ *τιμηταί*, οἱ ὁποῖοι κατὰ πενταετίαν ἔκαμνον «τίμησιν» τῶν πολιτῶν, τοὺς κατέτασσον δηλ. εἰς τὰς τάξεις ἀνάλογα μὲ τὴν περιουσίαν των, οἱ *δήμαρχοι*, σπου-

δαιοτάτη ἀρχή, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν πρὸς προστασίαν τῶν οἱ πληβεῖοι, οἱ ἀντιπραίτωρες καὶ οἱ ἀνθύπατοι, οἱ ὁποῖοι διωρίζοντο συνήθως ὑπὸ τῆς Συγκλήτου ὡς διοικηταὶ ἐπαρχιῶν, οἱ ταμίαι, οἱ ἀγορανόμοι κ. ἄ. Εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις ὀλόκληρον τὴν ἐξουσίαν συνεκέντρωνεν εἰς χεῖράς του ὁ δικτάτωρ.

Ἐπὶ τῆς Δημοκρατίας μεγίστην δύναμιν ἀπέκτησεν ἡ Σύγκλητος. Τὸ σῶμα αὐτὸ παλαιότερον ἦτο συμβουλευτικὸν τοῦ βασιλέως, ἐπὶ δὲ Ρωμύλου εἶχεν 100 μέλη. Κατόπιν τὰ μέλη τῆς ἠϋξήθησαν εἰς 300, ἀργότερον δὲ ἔγιναν 600 καὶ ἐνίοτε περισσότερα. Τὸ γόητρον τῆς Συγκλήτου διετηρεῖτο πάντοτε ὑψηλόν, διότι εἰς αὐτὴν εἰσέρχοντο οἱ ὕπατοι καὶ οἱ ἄλλοι ἄρχοντες μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς τῶν ἐπομένως ὅλοι ἐνδιεφέροντο διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς δυνάμεώς της.

Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον.

Ἡ ρωμαϊκὴ πολιτεία ἐδημιούργησε νομικοὺς κανόνας, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλεσαν τὸ λεγόμενον ρωμαϊκὸν δίκαιον. Τὸ δίκαιον αὐτὸ εἶναι ἡ πληρεστέρα νομοθεσία τῆς ἀρχαιότητος, μελετᾶται δὲ ἀκόμη καὶ σήμερον, διότι εἶναι ἡ βᾶσις τῆς νεωτέρας νομοθεσίας.

Καὶ εἰς τὴν Ρώμην κατ' ἀρχὰς δὲν ὑπῆρχον γραπτοὶ νόμοι, ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ἀπενέμετο μὲ βᾶσιν τὸ ἔθιμον. Ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοιουτοτρόπως καὶ εἰς τὴν Ρώμην κατ' ἀρχὰς οἱ εὐγενεῖς ἀπένεμον αὐθαιρέτως τὴν δικαιοσύνην. Ἐχρειάσθησαν οἱ σκληροὶ ἀγῶνες τῶν πληβεῖων, διὰ νὰ γραφοῦν νόμοι κατὰ τὸ 451 - 450 π. Χ. Οἱ νόμοι αὐτοὶ ἐγράφησαν ἐπὶ 12 πινάκων καὶ ἀπετέλεσαν τὴν λεγομένην Δωδεκάδελτον, τὴν βᾶσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Οἱ ἀρχικοὶ αὐτοὶ νόμοι διαρκῶς προσηυξάνοντο καὶ συνεπληρώνοντο μὲ νέας διατάξεις καὶ ἐρμηνείας καὶ τοιουτοτρόπως ἀπετελέσθη ἄρτιον σύστημα δικαίου. Ἀργότερον κατὰ τὴν περίοδον τῶν αὐτοκρατόρων οἱ νόμοι αὐτοὶ ἠρμηνεύθησαν ἀπὸ διασήμους νομοδιδασκάλους καὶ ἐξεδόθησαν ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας. Τὸ δίκαιον αὐτὸ παρέλαβε καὶ συνεπλήρωσεν ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, ἡ ὁποία καὶ τὸ ἐξελλήνισεν.

Ἐο ρωμαϊκὸς στρατός.

Οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ἀξιολόγους πολεμικὰς ἀρετὰς καὶ δι' αὐτὸ ἐδημιούργησαν τὸν ἰσχυρότερον στρατὸν τῆς ἐποχῆς τῶν. Ἦσαν ρωμαεῖοι καὶ σκληραγωγημένοι, λιτοδαίτοι καὶ πειθαρχικοί, καὶ διὰ τοῦτο ἐπέδειξαν πάντοτε ἐξαιρετικὴν ἀντοχήν. Ὁ στρατός τῶν ἦτο μόνιμος. Οἱ Ρωμαῖοι πολῖται ἐστρατεύοντο ἀπὸ τοῦ 17^{ου} ἔτους μέχρι τοῦ 60^{ου}.

Τὸ σπουδαιότερον στρατιωτικὸν σῶμα ἦτο ἡ *λεγεών*. Ἐκτὸς ὅμως τῶν λεγεωναρίων ὑπῆρχον καὶ ἄλλα βοηθητικὰ σώματα στρατολογούμενα κυρίως ἀπὸ τοὺς συμμαχοῦς, ἦτοι ἀκροβολισταί, σκαπανεῖς καὶ ἄλλοι ἐλαφρῶς ὀπλισμένοι, οἱ ὁποῖοι μαζὶ μὲ 300 ἵππεις ἐπλασιάζον τὰς λεγεῶνας.



Λεγεωνάριος Ρωμαῖος.

Ἡ δύναμις ἐκάστης λεγεῶνος ἀνῆρχετο κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς 3.000 ἄνδρας, κατόπιν εἰς 5.000 καὶ τέλος εἰς 6.000. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς λεγεῶνος ἦτο ὁ *χιλίαρχος*. Ὑποδιηρεῖτο δὲ ἡ λεγεών εἰς *ἐκατονταρχίας*, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦσαν οἱ *ἐκατόνταρχοι* (κεντυρίωνες), καὶ *κοόρτεις*. Ἐκάστη λεγεῶν εἶχεν ὡς ἔμβλημα μετάλλινον ἀετόν, ὁ ὁποῖος ἐκρατεῖτο ὑψηλὰ ἀπὸ τὸν σημαιοφόρον.

Οἱ στρατιῶται ἐφόρουν ἓνα χονδρὸν μάλλον μανδύαν μέχρι τῶν γονάτων, ἦσαν δὲ ὀπλισμένοι μὲ δόρυ, ἀκόντιον, ξίφος καὶ μάχαιραν. Ὡς ἀμυντικὰ ὄπλα εἶχον τὸ κράνος, τὸν θώρακα, τὴν ἀσπίδα καὶ τὰς κνημίδας. Πλη-

θος ἐπίσης πολιορκητικῶν μηχανημάτων διέθετον οἱ Ρωμαῖοι.

Ὅταν ἐστάθμεινε τὸ στράτευμα, πρὸς ἀσφάλειαν κατασκεύαζον τὸ λεγόμενον *στρατόπεδον*. Ἐξέλεγον δηλ. ἓνα κατάλληλον χῶρον τετραγωνικὸν περίπου, τὸν ὁποῖον ἠσφάλιζον σκάπτοντες ὀλόγυρα βαθεῖαν καὶ πλατεῖαν τάφρον. Μὲ τὰ ἐσκαπτόμενα χῶματα κατεσκεύαζον ἐπίσης χαράκωμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκάρφωνον πασσάλους.

Τὸν στρατὸν ἠκολούθουν οἱ ἔμποροι μὲ τὰ ὑποζύγια τῶν κατάφορτα ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα διὰ τοὺς στρατιώτας.

Εἰς τοὺς νικῶντας στρατηγοὺς ἐπέτρεπον οἱ Ρωμαῖοι νὰ τελοῦν *θρίαμβον*, μίαν δηλ. ἐπίσημον πομπὴν τῶν νικητῶν, τὴν ὁποίαν ἠκολούθουν τὰ λάφυρα, οἱ αἰχμάλωτοι καὶ τὰ πρὸς θυσίαν ζῶα. Ἡ θριαμβευτικὴ αὕτη πομπὴ διέσχισε τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως ἐπευφημουμένη ἀπὸ τὸν λαόν, κατέληγε δὲ εἰς τὸ Καπιτώλιον.



Σημαιοφόρος Ρωμαῖος.

Ἡ ρωμαϊκὴ οἰκονομία.

N 91

Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς οἰκονομίας ὠρισμένων περιοχῶν τῆς Ἰταλίας προσηγήθησαν τῶν Ρωμαίων οἱ Ἕλληνες μὲ τὰς ἀποικίας των καὶ οἱ Ἐτροῦσκοι. Ἡ οἰκονομία τῶν δύο τούτων λαῶν δὲν ἦτο ἀπλῶς γεωργικὴ, διότι ἀνεπτύξαν ἐπίσης ἐμπόριον καὶ βιοτεχνίαν.

Οἱ Ρωμαῖοι κατ' ἀρχὰς ἦσαν ποιμενικὸς λαὸς καθυστερημένος, ἡ δὲ κατάστασις αὐτὴ φθάνει μέχρι περιπτου τῶν χρόνων τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς δημοκρατίας. Μὲ τὰς κατακτήσεις ποὺ ἐπηρεολούθησαν ἐγνώρισαν οἱ Ρωμαῖοι ἄλλους τρόπους ζωῆς καὶ δράσεως. Ἡ Ρώμη ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀνάγκης τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Καρχηδονίων ἔγινε μία μεγάλη ναυτικὴ δύναμις. Μετὰ τὴν κατάκτησιν καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν βασιλείων νέα πλοῦτη καὶ νέοι λαοὶ περιῆλθον ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ἐκ τούτου ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης τῶν Ρωμαίων πῆξεν. Ἐμεγάλωσεν ἐπίσης καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δούλων τῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν Ρώμην. Τὸ τοιοῦτον εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα ν' ἀναπτυχθῇ ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία, διότι ἐπερίσσευον πολλὰ ἐργατικά χεῖρες. Ἀλλὰ διὰ τὸν ἴδιον λόγον ἀνεπτύχθησαν ἐπίσης βιοτεχνίαι καὶ ἄλλα ἐπαγγέλματα.

Βραδύτερον, μετὰ τὴν περίοδον τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἐσταθεροποιήθη ἡ αὐτοκρατορία καὶ τὰ ὄρια τῆς Ρωμαϊκῆς ἐξουσίας, τοῦ imperium ὅπως ἐλέγετο, διηρυνήθησαν πρὸς δυσμὰς μέχρι καὶ τῆς Ἀγγλίας, εἰς ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην, πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῆς Ἀρμενίας καὶ πρὸς τὰ νοτιοανατολικά μέχρι τῆς Ἀραβίας. Ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἀνεπτύχθη καὶ ἡ ρωμαϊκὴ οἰκονομία εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκδηλώσεις.

Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος κατὰ τὸ τέλος τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος.

Ἐπειτα ἀπὸ τοὺς ἀλλεπαλλήλους κατακτητικὸς πολέμους ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία ἐπεξετάθη εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι περιβάλλουν τὴν Μεσόγειον. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ θάλασσα αὐτὴ ἔκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Ρωμαίων mare nostrum, δηλ. θάλασσα ἰδική μας. Οὐδεμία ὄργανωμένη δύναμις ὑπῆρχε, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ διαμφισβητήσῃ πρὸς τοὺς Ρωμαίους τὴν κοσμοκρατορίαν. Τὰ κράτη τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅσα ὑφίσταντο ἀκόμη, εἶχον σκιώδη ὑπόστασιν ἔξ αἰτίας τῶν διαμαχῶν καὶ τῶν ἀνταγωνισμῶν.

Ὁ μικρὸς ἐκεῖνος συνοικισμὸς, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἰδρύσει ὁ Ρωμαῖος, ἦτο τώρα μία κοσμοκράτειρα δύναμις. Ἡ περίοδος αὐτὴ τῆς ῥαγδαίας ἐπεκτάσεως διὰ τῆς κατακτήσεως ξένων χωρῶν (ρωμαϊκὸς

ἰμπεριαλισμὸς) εἶναι ἡ λεγομένη ἐποχὴ τῶν μεγάλων κατακτη-
σεων. Ὅλοι σχεδὸν οἱ τότε γνωστοὶ λαοὶ ἐξουσιάζοντο ἀπὸ τὴν Ρώ-
μην ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ἐξαρτήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΙΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

ΜΑ 1
Αἱ ξένοι ἐπιδράσεις. Ἡ διείσδυσις τοῦ ἑλλην. πολιτισμοῦ.

Ἐξ αἰτίας τῶν μεγάλων κατακτήσεων ἐπῆλθον σοβαραὶ μεταβολαὶ εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς τρόπους ζωῆς. Ὁ λαὸς αὐτὸς παρὰ τὴν συντηρητι-
κότητά του ὑπέστη σημαντικὰς ἐπιδράσεις ἐκ τῆς ἐπαφῆς μὲ τοὺς ἄλ-
λους λαοὺς. Ἀκόμη καὶ ἡ παλαιὰ θρησκεία του ἐκλονίσθη. Νέοι θεοί,
ἑλληνικοὶ, περσικοὶ, αἰγυπτιακοὶ, κατέλαβον θέσιν εἰς τὸ ρωμαϊκὸν
πάνθεον. Ἀργότερον ἐθεοποιούντο ἀκόμη καὶ οἱ αὐτοκράτορες.

Ἀποφασιστικὴν ὅμως ἐπίδρασιν ἤσκησεν ἡ διείσδυσις εἰς τὴν
Ρώμην τοῦ ἀνωτέρου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ διανοούμενοι καὶ οἱ
ἄνθρωποι τῶν ἀνωτέρων ἰδίως τάξεων ἔγιναν θαυμασταὶ καὶ μιμηταὶ
τῶν ἑλληνικῶν τρόπων ζωῆς καὶ ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν των πρὸς τὴν
ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ἐνδιεφέροντο ἐπίσης οἱ πλούσιοι Ρωμαῖοι νὰ
κατασκευάζουν τὰς οἰκίας των καὶ νὰ τὰς ἐπιπλύνουν κατὰ τὰ ἑλληνικὰ
πρότυπα. Ἐγίνε τῆς μόδας ἐπίσης ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ἑλληνικὴ ἐν-
δυμασία καὶ ὁ στολισμὸς τῶν οἰκιῶν μὲ ἔργα ἑλληνικῆς τέχνης.
Χάρις εἰς τὴν μόδαν αὐτὴν πολλοὶ τεχνῖται κατασκεύαζον ἀντίγραφα
τῶν πλέον θαυμαστῶν ἔργων τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν. Οἱ ἰσχυρό-
τεροι μετέφερον εἰς τὴν Ρώμην πλῆθος ἑλληνικῶν ἔργων. Ἡ διείσδυσις
αὕτη τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ρώμην εἶχε φθάσει μέχρι τοιοῦ-
του βαθμοῦ, ὥστε νὰ γράψῃ ὁ ποιητὴς Ὀράτιος: «ἡ ἡττηθεῖσα Ἑλ-
λὰς ὑπέταξε τὸν ἀγέρωχον κατακτητὴν καὶ εἰσήγαγε τὰς τέχνας εἰς τὸ
ἀγροῖκον Λάτιον». Πράγματι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύ-
ματος ἤρχισε νὰ διαπλάσσειται ἡ ρωμαϊκὴ σκέψις καὶ ἡ ρωμαϊκὴ τέχνη.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλη οὐσιαστικὴ μεταβολὴ ἐπῆλθεν εἰς τὴν ζωὴν. Ἐκ
τῶν συνεχῶν πολέμων ἔχειροτέρησεν ἡ θέσις τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυ-
σμοῦ καὶ ἡρημώθη ἡ ὑπαιθρος. Οἱ μικροκαλλιεργηταὶ ἐξετοπίσθησαν
σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὰ κτήματά των καὶ ἡ γῆ περιῆλθεν εἰς χεῖρας ὀλίγων πλου-
σίων οἰκογενειῶν. Ἐξ ἄλλου ἡ συσσώρευσις μεγάλων πληθυσμῶν εἰς τὰς
πόλεις καὶ ἡ πενία τῶν πτωχοτέρων τάξεων ἐδημιούργησε προβλήματα

κοινωνικά. Πολλοί ἐπεζήτουν νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν ὄχι ἐργαζόμενοι, ἀλλ' ἢ ἀπαιτοῦντες ἀπὸ τὸ κράτος ἄρτον καὶ θεάματα ἢ προσκολλόμενοι ὡς παράσιτα εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν ἰσχυρῶν.

Ἐξ αἰτίας ὅλων αὐτῶν καὶ ἐπὶ πλέον τῆς βαρείας φορολογίας τῆς μεσαίας κυρίως τάξεως ἐνεφανίσθησαν συμπτώματα ἀποσυνθέσεως. Τὸ ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν ἦθος εἶχε κλονισθῆ ἐπικινδύνως. Οἱ ἀκτήμονες καὶ οἱ πεινῶντες κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατὸν ὄχι πλέον διὰ νὰ πολεμήσουν διὰ τὴν πατρίδα, ἀλλὰ διὰ μισθὸν καὶ λεηλασίαν. Ἦτο λοιπὸν ἐπόμενον ὄρισμένοι στρατηγοὶ νὰ μεταβάλουν τὸν στρατὸν ὡς ὄργανον διὰ τὰς προσωπικὰς των φιλοδοξίας.

Ἡ διαμόρφωσις νέων κοινωνικῶν τάξεων.

NAI

Ἐκ τῶν νέων κοινωνικῶν ὄρων ἐδημιουργήθη μία ἰσχυρὰ τάξις πλουσίων. Πολλοὶ ἐπλούτουν ἐπίσης ἐκμεταλλεόμενοι ὡς ἄρχοντες δημοσίας θέσεις εἰς βᾶρος τῶν ἀρχομένων. Ἡ ὀλιγαρχία αὐτῆ τοῦ πλούτου ἐξηγόραζε τὰς ψήφους τῶν πτωχοτέρων καὶ ἐνέμετο τὰ ἀξιώματα. Ἡ διαφθορὰ εἶχεν ἀρχίσει νὰ γενικεύεται. Ἡ θέσις τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἀκτημόνων ἐχειροτέρευσε, ἰδίᾳ ἀφ' ὅτου ἡ Ρώμη κατεκλύσθη ἀπὸ δούλους καὶ αἰχμαλώτους πολέμου. Ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας ἐξηυτελίσθη. Πολλοὶ τῶρα ἔμμενον ἄνεργοι. Ἐκ παραλλήλου ἠῤῥξανεν ἡ τοκογλυφία καὶ ἡ φιλοχρηματία τῶν πλουσίων. Ἦτο πλέον κτυπητὴ ἡ ἀντίθεσις τῆς ζωῆς τῶν ὀλίγων πλουσίων πρὸς τοὺς πολλοὺς πενομένους.

Οἱ δοῦλοι ἐξ ἄλλου εἰσήγαγον εἰς τὴν Ρώμην νέους τρόπους ζωῆς, διότι αἱ πλούσιαι οἰκογένειαι ἀνέθετον εἰς μορφωμένους δούλους τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν τέκνων των καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ οἴκου των.

Πολλοὶ ἄνδρες, ὁπαδοὶ τῆς αὐστηρότητος τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ ἠθους, ἐβλεπον μὲ ἀγανάκτησιν τὴν νέαν αὐτὴν κατάστασιν καὶ ἀνεζήτουν τρόπους θεραπείας· ἀλλὰ τώρα πλέον συγκλητικοὶ ἦσαν οἱ πλούσιοι τῆς ἐποχῆς. Πᾶσα λοιπὸν προσπάθεια συνήντα ἀντίδρασιν. Ὁ μεγαλοκτηματίας **Κάτων**, ὁ λεγόμενος «τιμητής», κατὰ τὸ διάστημα τῆς τιμητείας του ἐπεζήτησε νὰ περιορίσῃ τὸ κακὸν μὲ σκληρὰ μέτρα· ἡ προσπάθειά του ὅμως δὲν ἔφερεν ἀποτέλεσμα.

Οἱ Γράκχοι.

NAI

X

Μία ἐκ τῶν πλέον σοβαρῶν προσπαθειῶν πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς ἀγροτικῆς τάξεως ἀπὸ τὴν φοβερὰν θέσιν της ἦτο καὶ ἡ προσπάθεια τῶν ἀδελφῶν Γράκχων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ γεωργοὶ δὲν εὗρισκον ἐργασίαν, διότι τὰ κτήματα ἐκαλλιεργοῦντο ἀπὸ δούλους καὶ

τὰ γεωργικὰ προϊόντα εἶχον μηδαμινὴν ἀξίαν, διότι εἰσήγοντο εἰς τὴν Ρώμην ἄφθονα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ εἰς χαμηλὰς τιμὰς.

Ὁ **Τιβέριος Γράκχος**, ἀπὸ ἐπιφανῆ ρωμαϊκὴν οἰκογένειαν, γενόμενος δῆμαρχος τὸ 133 π. Χ., ἐπεχείρησε νὰ στηρίξη τὴν ἀγροτικὴν τάξιν δι' ἀναδασμοῦ τῆς γῆς ὑπὲρ τῶν ἀκτημόνων. Ἐπέτυχε λοιπὸν νὰ ψηφισθῇ ὁ «ἀγροτικὸς νόμος», σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον δὲν ἤμποροῦσε νὰ κατέχη κανεὶς περισσότερα ἀπὸ 500 πλῆθρα γῆς καὶ 250 ἐπὶ πλέον δι' ἕκαστον ἄρρεν τέκνον του. Τὰ πλεονάζοντα θὰ διεμοιράζοντο ἀνὰ 30 πλῆθρα εἰς τοὺς ἀκτημόνας. Ἡ ὀλιγαρχία ὅμως τοῦ πλοῦτου ἀντέδρασε μὲ σφοδρότητα ἐναντίον τῶν μέτρων τοῦ Τιβερίου καὶ προεκάλεσε ταραχάς. Μετὰ ἐν ἔτος ἐδολοφονήθη ὁ Τιβέριος μὲ 300 ὀπαδούς του.

Τὸ 123 π. Χ. ἐξελέγη δῆμαρχος ὁ νεώτερος ἀδελφὸς **Γάιος Γράκχος**, ὁ ὁποῖος ἐπεδίωξε νὰ ἐπιβάλλῃ ριζικωτέραν μεταβολήν. Ἐπανεφερε τὸν ἀγροτικὸν νόμον τροποποιημένον ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον, ἐχορήγησε σῖτον εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀντὶ μικρᾶς τιμῆς καὶ διὰ νέων νόμων ἐπεζήτησε νὰ πλήξῃ τὴν δύναμιν τῆς Συγκλήτου. Ἡ Σύγκλητος ὅμως παρενέβαλε πλεῖστα προσκόμματα, προεκάλεσε στάσεις καὶ ἐξώντωσε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς του. Ὁ Γάιος ἠναγκάσθη ν' αὐτοκτονήσῃ ἢ πλουτοκρατία ὑπερίσχυσε καὶ ὁ λαὸς ἐπανήλθεν εἰς τὴν προτέραν ἀθλίαν κατάστασιν.

Ἡ ἐποχὴ τῶν στρατιωτικῶν κινήματων. Μάριος καὶ Σύλλας.

Οἱ πλούσιοι ἐπεκράτησαν παντοῦ. Ἡ πολυδάπανος ὅμως ζωὴ των, αἱ πολυτελεῖς ἐπαυλεις των καὶ ἡ ἐπιδεικτικὴ κατασπατάλησις τοῦ πλοῦτου των εἰς συμπόσια καὶ ἄλλας διασκεδάσεις ἤρχετο εἰς ζωηρὰν ἀντίθεσιν μὲ τὴν ἀθλίαν ζωὴν τῶν πτωχῶν τάξεων. Ἡ μεσαία τάξις δὲν ὑπῆρχε πλέον, διότι οἱ πολὺ πλούσιοι κατῶρθωσαν ν' ἀπορροφήσουν τὰς μικρὰς περιουσίας. Ἐπὶ πλέον, ὡς εἶδομεν, ὁ λαὸς εἶχε διαφθαρῆ ἱκανοποιεῖτο μὲ ἄρτον καὶ θεάματα, βάρβαρα κατὰ τὸ πλεῖστον, καὶ προσεκολλᾶτο εἰς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἡμέρας. Αὐτοὶ πάλιν ἐκμεταλλεῦμενοι τὴν δύναμιν των ἐτοποθετοῦντο ὡς διοικηταὶ ἐπαρχιῶν ἢ εἰς ἄλλα δημόσια ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῦν ὡς μέσον παρανόμου πλουτισμοῦ.

Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἐχειροτέρευσαν διάφοροι ἐξωτερικοὶ πόλεμοι. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολέμων αὐτῶν ἰσχυροὶ στρατηγοὶ ἐχρησιμοποίησαν τὸν στρατὸν ὡς ὄργανον, διὰ νὰ ἐπικρατήσουν πολιτικῶς οἱ ἴδιοι καὶ νὰ τεθοῦν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν κομμάτων.

Κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ Ἰουγούρθα, (111-105 π. Χ.),

βασιλέως τῆς Νουμιδίας ἔγινε γνωστός μὲ τὰς ἐπιτυχίας του ὁ ὑπατος **Γάιος Μάριος**, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ τερματίσῃ ἐπιτυχῶς τὸν πόλεμον. Ὁ Μάριος διέπρεψεν ἐπίσης εἰς πολέμους ἐναντίον τῶν γερμανικῶν λαῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων (103 - 101 π. Χ.), οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀπειλήσει τὴν βόρειον Ἰταλίαν. Ὁ Μάριος ἐλατρεύθη ἀπὸ τὸν λαόν, ἔγινε ἀρχηγὸς τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος καὶ ἀπέκτησε μεγίστην δύναμιν. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ ὅμως ἐπωφεληθέντες ἀπὸ τὴν ἀπουσίαν του εἰς μίαν ἐκστρατείαν προέβαλον τὸν νεαρὸν εὐγενῆ **Δεύκιον Σύλλαν**, ὁ ὁποῖος τὸ 88 π. Χ. ἐξελέγη ὑπατος καὶ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀριστοκρατικοῦ κόμματος.

Μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ἐξερράγη ἀδυσώπητος ἀγὼν ἐπικρατήσεως, ὁ ὁποῖος συνετάραξε τὴν Ρώμην. Ἡ Ρωμαϊκὴ δημοκρατία ἐκλονίσθη ἀπὸ τὰς στρατιωτικὰς δικτατωρίας καὶ χιλιάδες πολιτῶν ἐξωντώθησαν ἀπὸ πολιτικὰς ἀντεκδικήσεις. Κάθε φορὰν ποὺ ἐπεκράτει μία ἐκ τῶν δύο παρατάξεων ἔκαμνε τὰς λεγομένας «προγραφάς», δηλ. καταλόγους τῶν ἀντιπάλων, τοὺς ὁποῖους ἐφόνευε χωρὶς οἴκτον. Πολλοὶ μάλιστα ἐλάμβανον ἀδροτάτας ἀμοιβὰς διὰ τὸν φόνον τῶν συμπολιτῶν των. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρίου ἐπεκράτησεν ὀριστικῶς ὁ Σύλλας, ὁ ὁποῖος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν νικητῆς ἀπὸ τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ Μιθριδάτου. Αἱ προγραφαὶ συνεχίσθησαν, ἄφθονον αἷμα ἐχύθη, περιουσίαι ἐδημεύθησαν καὶ τὸ ρωμαϊκὸν πολίτευμα ἐκλονίσθη, διότι περιορίσθησαν αἱ δικαιοδοσίαι τῶν ἀρχόντων, κατηργήθη τὸ veto τῶν δημάρχων καὶ ἡλαττώθη ὁ ἀριθμὸς τῶν συγκλητικῶν.

Ἐνῶ δὲν ὑπελείπετο παρὰ μικρὸν μόνον βῆμα διὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν αὐταρχικοῦ καθεστῶτος, ὁ Σύλλας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνακηρυχθῆ δικτάτωρ, αἰφνιδίως παρητήθη ἀπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ μετὰ δύο ἔτη ἀπέθανε ταφεὶς μὲ βασιλικὰς τιμὰς (79 π. Χ.).

Ὁ συμμαχικὸς καὶ οἱ Μιθριδατικοὶ πόλεμοι.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐμφυλίων αὐτῶν πολέμων ἡ Ρώμη ἐπαυλιμμένως εὐρέθη εἰς δύσκολον θέσιν ἀπὸ ἄλλους ἐξωτερικοὺς πολέμους.

Κατὰ τὰ ἔτη 91 - 88 π. Χ. ἐξερράγη ὁ λεγόμενος *συμμαχικὸς ἢ Μαρσικὸς πόλεμος*, τὸν ὁποῖον προεκάλεσαν πολλοὶ σύμμαχοι λαοὶ τῆς Ἰταλίας ἀπαιτοῦντες νὰ μὴ εἶναι πλέον ὑπήκοοι, ἀλλὰ πολῖται μὲ ἴσα δικαιώματα. Οἱ Ρωμαῖοι τελικῶς ἐνίκησαν ἠναγκάσθησαν ὅμως νὰ δεχθοῦν τὸ αἴτημα τῶν συμμάχων περὶ ἰσοπολιτείας. Τοιοῦτοτρόπος ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Ἰταλίας ἔγιναν Ρωμαῖοι πολῖται (87 π. Χ.).

Σοβαρόν κίνδυνον ἀντιμετώπισεν ἡ Ρώμη, ὅταν ὁ **Μιθριδάτης ΣΤ'**, βασιλεὺς τοῦ Πόντου, ὁ ὁποῖος εἶχε κατορθώσει νὰ συγκροτήσῃ ἰσχυρὸν ἀσιατικὸν κράτος μέχρι τῆς Ἀρμενίας, μετέθεσε τὴν πρωτεύουσάν του εἰς Πέργαμον καὶ διέταξε γενικὴν σφαγὴν τῶν ἀνὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν Ρωμαίων καὶ Ἰταλῶν (88 π. Χ.). Λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν τότε 80 χιλιάδες εἰς μίαν ἡμέραν. Αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις ἐνεθουσιάσθησαν ἀπὸ τὰς νίκας του καί, ὅταν ὁ στόλος του κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ, ὁ δὲ στρατός του διὰ τῆς Θράκης ἐπέρασεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅλη σχεδὸν ἡ Ἑλλὰς ἐκινήθη εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Ρωμαίων.

Ἐναντίον τοῦ Μιθριδάτου ἐστάλη ὁ Σύλλας (**Α' Μιθριδατικὸς πόλεμος**, 88-84 π. Χ.), ὁ ὁποῖος παρὰ τὴν Χαιρώνειαν καὶ τὸν Ὀρχομενὸν τῆς Βοιωτίας ἐνίκησε δύο στρατιάς τοῦ Μιθριδάτου, ἐν συνεχείᾳ δὲ τὸν κατεδίωξε φεύγοντα εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὸν ὑπεχρέωσε νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ βαρυτάτους ὅρους. Ὁ Σύλλας κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν ἔκαμε πολλὰς καταστροφάς, πυρπολήσεις καὶ σφαγὰς. Ἀλλὰ καὶ ὁ μικρασιατικὸς Ἑλληνισμὸς ἐπίσης ἐδοκίμασε παντὸς εἴδους συμφοράς. ✕

Νέαν ἀπειλὴν ἀπετέλεσε διὰ τὴν Ρώμην ἡ **ἐπανάστασις τῶν δούλων**, οἱ ὁποῖοι τότε εὐρίσκοντο εἰς δεινὴν θέσιν, διότι ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς «θεάματα» τῶν ἐκφύλων Ρωμαίων. Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐκ Θράκης δούλου Σπαρτάκου 70 χιλ. δούλοι ἐνίκησαν δύο πραιτώρας καὶ δύο ὑπάτους ἐν τέλει ὅμως ἠττήθησαν καὶ 6 χιλιάδες ἀνεσταυρώθησαν κατὰ μῆκος τῆς Ἀπίας ὁδοῦ. Μεγάλην φήμην ἀπέκτησεν ἀπὸ τὸν πόλεμον αὐτὸν ὁ **Πομπήιος**, φιλόδοξος ἀριστοκράτης, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀριστοκρατικοῦ κόμματος. Τὴν φήμην του αὐτὴν ἐστερέωσεν, ὅταν διεξήγαγεν ἐπιτυχῶς πόλεμον κατὰ τῶν πειρατῶν (**πειρατικὸς πόλεμος**, 67 π. Χ.), οἱ ὁποῖοι τότε ἐμάστιζον τὴν Μεσόγειον.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ὁ Μιθριδάτης διεξήγαγε δύο ἄλλους πολέμους κατὰ τῆς Ρώμης, τὸν **Β' Μιθριδατικὸν πόλεμον** (83-81 π. Χ.) καὶ τὸν **Γ' Μιθριδατικὸν πόλεμον** (74-64 π. Χ.), κατὰ τὸν ὁποῖον ἐφθασε νικῶν μέχρι τῆς Βιθυνίας. Τελικῶς κατενικήθη ὑπὸ τοῦ Πομπηίου καὶ ἠναγκάσθη ν' αὐτοκτονήσῃ. Ὀλόκληρος ἡ μέχρι τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ περιοχὴ περιῆλθεν ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν ἐξουσίαν. ✕

Ὁ Γάιος Ἰούλιος Καῖσαρ καὶ ἡ πρώτη τριανδρία.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολέμων αὐτῶν ἀνεδείχθησαν ἐκτὸς τοῦ Πομπηίου καὶ δύο ἄλλοι ἰσχυροὶ ἄνδρες, ὁ **Δικίνιος Κράσσος**, πλούσιος εὐγενής, καὶ ὁ **Ἰούλιος Καῖσαρ**, ἀπόγονος παλαιᾶς εὐγενοῦς οἰ-

κογενείας, συγγενής τοῦ Μαρίου. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες κατ' ἀρχάς κατώρθωσαν νὰ συνεννοηθοῦν, συνεκρότησαν δὲ τὴν λεγομένην *πρώτην τριανδρίαν* (60 π. Χ.), ἡ ὁποία ἐστρέφετο κατὰ τῆς Συγκλήτου. Ὁ Καῖσαρ διέπρεψεν εἰς πολέμους ἐναντίον τῶν Γαλατῶν καὶ ἐπεχειρήσεν εἰσβολὴν εἰς τὰς βρετανικὰς νήσους, τῶν ὁποίων ὑπέταξε τὸ νότιον τμήμα. Οἱ πόλεμοί του εἰς Γαλατίαν καὶ Βρετανίαν ἔχουν μεγάλην σημασίαν, διότι τότε διεδόθη ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν δυτικὴν καὶ τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην.

Ἐν τῷ μεταξῦ ὁ Κράσσος ἐφονεύθη πολεμῶν ἐναντίον τῶν Πάρθων, ὁ δὲ Πομπήιος καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ ὑπέβλεπον τὴν δύναμιν τοῦ Καίσαρος, διότι μάλιστα εἶχεν ἀναδειχθῆ εἰς μεγάλης φήμης στρατηλάτην καὶ εἶχεν ἀποκτήσει δύναμιν. Ἡ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν δύο δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ. Ἡ Σύγκλητος ἐκήρυξε τὸν Καίσαρα ἐχθρὸν τῆς πατρίδος, ἀλλ' αὐτὸς μὲ ἀποφασιστικότητα ἐβάδισε κατὰ τῆς Ρώμης. Ὁ Πομπήιος ἐγκαταλείψας τὴν Ἰταλίαν ἔφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ τελικὴ μάχη ἐδόθη παρὰ τὰ *Φάρσαλα* τῆς Θεσσαλίας (48 π. Χ.), ὅπου ὁ Καῖσαρ κατετρόπωσεν ὑπερδιπλάσιον στρατὸν τοῦ Πομπηίου.

Ἡ μάχη αὕτη ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι οὐσιαστικῶς μετέβαλε τὴν δημοκρατίαν εἰς μοναρχίαν. Ὁ Πομπήιος διέφυγεν εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἐδολοφονήθη. Ὁ Καῖσαρ ἦλθε τότε εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἔδωσε τὸν θρόνον εἰς τὴν Κλεοπάτραν, ἡ ὁποία τὸν εἶχε γοητεύσει μὲ τὸ κάλλος καὶ τὴν εὐφυΐαν της.

Ἀποῦ διὰ νέας κεραυνοβόλου νίκης συνέτριψεν εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας (47 π. Χ.) τὸν στρατὸν τοῦ Φαρνάκου, υἱοῦ τοῦ Μιθριδάτου, ὁ Καῖσαρ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου τοῦ ἀπεδόθησαν θεϊκαὶ τιμαί. Ὁ δῆμος καὶ ἡ Σύγκλητος, ἀμιλλώμενοι εἰς δουλοπρέπειαν, τὸν ἀνεκήρυξαν ἰσόβιον δικτάτωρα καὶ τοῦ ἔδωσαν πολλὰ ἄλλα ἀξιώματα, μὲ τὰ ὁποῖα συνεκέντρωσεν εἰς χεῖράς του ὅλην τὴν ἑξουσίαν. Ὡς μέγιστος ἀρχιερεὺς διώρθωσε μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἐπιστημόνων τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ καθιέρωσε ρωμαϊκὸν ἡμερολόγιον, τὸ ὁποῖον ἐκ τοῦ ὀνόματός του ἐκλήθη *Ἰουλιανόν*.

Ἐνῶ εὐρίσκετο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης του, ἀνακηρυχθεὶς μάλιστα τέλειος θεὸς καὶ αὐτοκράτωρ, ἐδολοφονήθη (44 π. Χ.) ἀπὸ δημο-



Ἰούλιος Καῖσαρ.

κρατικούς συνωμώτας, αρχηγοί τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ Κάσσιος καὶ ὁ Βροῦτος, ἀνεψιὸς τοῦ Καίσαρος. Οἱ συνωμῶται τὸν ἐπληξαν μὲ ἐγχειρίδια, ἐνῶ εὐρίσκετο εἰς τὴν Σύγκλητον.

Ἄ 287 Ἄ 288 Ἄ 289 Ἄ 290 Ἄ 291 Ἄ 292 Ἄ 293 Ἄ 294 Ἄ 295 Ἄ 296 Ἄ 297 Ἄ 298 Ἄ 299 Ἄ 300 Ἄ 301 Ἄ 302 Ἄ 303 Ἄ 304 Ἄ 305 Ἄ 306 Ἄ 307 Ἄ 308 Ἄ 309 Ἄ 310 Ἄ 311 Ἄ 312 Ἄ 313 Ἄ 314 Ἄ 315 Ἄ 316 Ἄ 317 Ἄ 318 Ἄ 319 Ἄ 320 Ἄ 321 Ἄ 322 Ἄ 323 Ἄ 324 Ἄ 325 Ἄ 326 Ἄ 327 Ἄ 328 Ἄ 329 Ἄ 330 Ἄ 331 Ἄ 332 Ἄ 333 Ἄ 334 Ἄ 335 Ἄ 336 Ἄ 337 Ἄ 338 Ἄ 339 Ἄ 340 Ἄ 341 Ἄ 342 Ἄ 343 Ἄ 344 Ἄ 345 Ἄ 346 Ἄ 347 Ἄ 348 Ἄ 349 Ἄ 350 Ἄ 351 Ἄ 352 Ἄ 353 Ἄ 354 Ἄ 355 Ἄ 356 Ἄ 357 Ἄ 358 Ἄ 359 Ἄ 360 Ἄ 361 Ἄ 362 Ἄ 363 Ἄ 364 Ἄ 365 Ἄ 366 Ἄ 367 Ἄ 368 Ἄ 369 Ἄ 370 Ἄ 371 Ἄ 372 Ἄ 373 Ἄ 374 Ἄ 375 Ἄ 376 Ἄ 377 Ἄ 378 Ἄ 379 Ἄ 380 Ἄ 381 Ἄ 382 Ἄ 383 Ἄ 384 Ἄ 385 Ἄ 386 Ἄ 387 Ἄ 388 Ἄ 389 Ἄ 390 Ἄ 391 Ἄ 392 Ἄ 393 Ἄ 394 Ἄ 395 Ἄ 396 Ἄ 397 Ἄ 398 Ἄ 399 Ἄ 400 Ἄ 401 Ἄ 402 Ἄ 403 Ἄ 404 Ἄ 405 Ἄ 406 Ἄ 407 Ἄ 408 Ἄ 409 Ἄ 410 Ἄ 411 Ἄ 412 Ἄ 413 Ἄ 414 Ἄ 415 Ἄ 416 Ἄ 417 Ἄ 418 Ἄ 419 Ἄ 420 Ἄ 421 Ἄ 422 Ἄ 423 Ἄ 424 Ἄ 425 Ἄ 426 Ἄ 427 Ἄ 428 Ἄ 429 Ἄ 430 Ἄ 431 Ἄ 432 Ἄ 433 Ἄ 434 Ἄ 435 Ἄ 436 Ἄ 437 Ἄ 438 Ἄ 439 Ἄ 440 Ἄ 441 Ἄ 442 Ἄ 443 Ἄ 444 Ἄ 445 Ἄ 446 Ἄ 447 Ἄ 448 Ἄ 449 Ἄ 450 Ἄ 451 Ἄ 452 Ἄ 453 Ἄ 454 Ἄ 455 Ἄ 456 Ἄ 457 Ἄ 458 Ἄ 459 Ἄ 460 Ἄ 461 Ἄ 462 Ἄ 463 Ἄ 464 Ἄ 465 Ἄ 466 Ἄ 467 Ἄ 468 Ἄ 469 Ἄ 470 Ἄ 471 Ἄ 472 Ἄ 473 Ἄ 474 Ἄ 475 Ἄ 476 Ἄ 477 Ἄ 478 Ἄ 479 Ἄ 480 Ἄ 481 Ἄ 482 Ἄ 483 Ἄ 484 Ἄ 485 Ἄ 486 Ἄ 487 Ἄ 488 Ἄ 489 Ἄ 490 Ἄ 491 Ἄ 492 Ἄ 493 Ἄ 494 Ἄ 495 Ἄ 496 Ἄ 497 Ἄ 498 Ἄ 499 Ἄ 500 Ἄ 501 Ἄ 502 Ἄ 503 Ἄ 504 Ἄ 505 Ἄ 506 Ἄ 507 Ἄ 508 Ἄ 509 Ἄ 510 Ἄ 511 Ἄ 512 Ἄ 513 Ἄ 514 Ἄ 515 Ἄ 516 Ἄ 517 Ἄ 518 Ἄ 519 Ἄ 520 Ἄ 521 Ἄ 522 Ἄ 523 Ἄ 524 Ἄ 525 Ἄ 526 Ἄ 527 Ἄ 528 Ἄ 529 Ἄ 530 Ἄ 531 Ἄ 532 Ἄ 533 Ἄ 534 Ἄ 535 Ἄ 536 Ἄ 537 Ἄ 538 Ἄ 539 Ἄ 540 Ἄ 541 Ἄ 542 Ἄ 543 Ἄ 544 Ἄ 545 Ἄ 546 Ἄ 547 Ἄ 548 Ἄ 549 Ἄ 550 Ἄ 551 Ἄ 552 Ἄ 553 Ἄ 554 Ἄ 555 Ἄ 556 Ἄ 557 Ἄ 558 Ἄ 559 Ἄ 560 Ἄ 561 Ἄ 562 Ἄ 563 Ἄ 564 Ἄ 565 Ἄ 566 Ἄ 567 Ἄ 568 Ἄ 569 Ἄ 570 Ἄ 571 Ἄ 572 Ἄ 573 Ἄ 574 Ἄ 575 Ἄ 576 Ἄ 577 Ἄ 578 Ἄ 579 Ἄ 580 Ἄ 581 Ἄ 582 Ἄ 583 Ἄ 584 Ἄ 585 Ἄ 586 Ἄ 587 Ἄ 588 Ἄ 589 Ἄ 590 Ἄ 591 Ἄ 592 Ἄ 593 Ἄ 594 Ἄ 595 Ἄ 596 Ἄ 597 Ἄ 598 Ἄ 599 Ἄ 600 Ἄ 601 Ἄ 602 Ἄ 603 Ἄ 604 Ἄ 605 Ἄ 606 Ἄ 607 Ἄ 608 Ἄ 609 Ἄ 610 Ἄ 611 Ἄ 612 Ἄ 613 Ἄ 614 Ἄ 615 Ἄ 616 Ἄ 617 Ἄ 618 Ἄ 619 Ἄ 620 Ἄ 621 Ἄ 622 Ἄ 623 Ἄ 624 Ἄ 625 Ἄ 626 Ἄ 627 Ἄ 628 Ἄ 629 Ἄ 630 Ἄ 631 Ἄ 632 Ἄ 633 Ἄ 634 Ἄ 635 Ἄ 636 Ἄ 637 Ἄ 638 Ἄ 639 Ἄ 640 Ἄ 641 Ἄ 642 Ἄ 643 Ἄ 644 Ἄ 645 Ἄ 646 Ἄ 647 Ἄ 648 Ἄ 649 Ἄ 650 Ἄ 651 Ἄ 652 Ἄ 653 Ἄ 654 Ἄ 655 Ἄ 656 Ἄ 657 Ἄ 658 Ἄ 659 Ἄ 660 Ἄ 661 Ἄ 662 Ἄ 663 Ἄ 664 Ἄ 665 Ἄ 666 Ἄ 667 Ἄ 668 Ἄ 669 Ἄ 670 Ἄ 671 Ἄ 672 Ἄ 673 Ἄ 674 Ἄ 675 Ἄ 676 Ἄ 677 Ἄ 678 Ἄ 679 Ἄ 680 Ἄ 681 Ἄ 682 Ἄ 683 Ἄ 684 Ἄ 685 Ἄ 686 Ἄ 687 Ἄ 688 Ἄ 689 Ἄ 690 Ἄ 691 Ἄ 692 Ἄ 693 Ἄ 694 Ἄ 695 Ἄ 696 Ἄ 697 Ἄ 698 Ἄ 699 Ἄ 700 Ἄ 701 Ἄ 702 Ἄ 703 Ἄ 704 Ἄ 705 Ἄ 706 Ἄ 707 Ἄ 708 Ἄ 709 Ἄ 710 Ἄ 711 Ἄ 712 Ἄ 713 Ἄ 714 Ἄ 715 Ἄ 716 Ἄ 717 Ἄ 718 Ἄ 719 Ἄ 720 Ἄ 721 Ἄ 722 Ἄ 723 Ἄ 724 Ἄ 725 Ἄ 726 Ἄ 727 Ἄ 728 Ἄ 729 Ἄ 730 Ἄ 731 Ἄ 732 Ἄ 733 Ἄ 734 Ἄ 735 Ἄ 736 Ἄ 737 Ἄ 738 Ἄ 739 Ἄ 740 Ἄ 741 Ἄ 742 Ἄ 743 Ἄ 744 Ἄ 745 Ἄ 746 Ἄ 747 Ἄ 748 Ἄ 749 Ἄ 750 Ἄ 751 Ἄ 752 Ἄ 753 Ἄ 754 Ἄ 755 Ἄ 756 Ἄ 757 Ἄ 758 Ἄ 759 Ἄ 760 Ἄ 761 Ἄ 762 Ἄ 763 Ἄ 764 Ἄ 765 Ἄ 766 Ἄ 767 Ἄ 768 Ἄ 769 Ἄ 770 Ἄ 771 Ἄ 772 Ἄ 773 Ἄ 774 Ἄ 775 Ἄ 776 Ἄ 777 Ἄ 778 Ἄ 779 Ἄ 780 Ἄ 781 Ἄ 782 Ἄ 783 Ἄ 784 Ἄ 785 Ἄ 786 Ἄ 787 Ἄ 788 Ἄ 789 Ἄ 790 Ἄ 791 Ἄ 792 Ἄ 793 Ἄ 794 Ἄ 795 Ἄ 796 Ἄ 797 Ἄ 798 Ἄ 799 Ἄ 800 Ἄ 801 Ἄ 802 Ἄ 803 Ἄ 804 Ἄ 805 Ἄ 806 Ἄ 807 Ἄ 808 Ἄ 809 Ἄ 810 Ἄ 811 Ἄ 812 Ἄ 813 Ἄ 814 Ἄ 815 Ἄ 816 Ἄ 817 Ἄ 818 Ἄ 819 Ἄ 820 Ἄ 821 Ἄ 822 Ἄ 823 Ἄ 824 Ἄ 825 Ἄ 826 Ἄ 827 Ἄ 828 Ἄ 829 Ἄ 830 Ἄ 831 Ἄ 832 Ἄ 833 Ἄ 834 Ἄ 835 Ἄ 836 Ἄ 837 Ἄ 838 Ἄ 839 Ἄ 840 Ἄ 841 Ἄ 842 Ἄ 843 Ἄ 844 Ἄ 845 Ἄ 846 Ἄ 847 Ἄ 848 Ἄ 849 Ἄ 850 Ἄ 851 Ἄ 852 Ἄ 853 Ἄ 854 Ἄ 855 Ἄ 856 Ἄ 857 Ἄ 858 Ἄ 859 Ἄ 860 Ἄ 861 Ἄ 862 Ἄ 863 Ἄ 864 Ἄ 865 Ἄ 866 Ἄ 867 Ἄ 868 Ἄ 869 Ἄ 870 Ἄ 871 Ἄ 872 Ἄ 873 Ἄ 874 Ἄ 875 Ἄ 876 Ἄ 877 Ἄ 878 Ἄ 879 Ἄ 880 Ἄ 881 Ἄ 882 Ἄ 883 Ἄ 884 Ἄ 885 Ἄ 886 Ἄ 887 Ἄ 888 Ἄ 889 Ἄ 890 Ἄ 891 Ἄ 892 Ἄ 893 Ἄ 894 Ἄ 895 Ἄ 896 Ἄ 897 Ἄ 898 Ἄ 899 Ἄ 900 Ἄ 901 Ἄ 902 Ἄ 903 Ἄ 904 Ἄ 905 Ἄ 906 Ἄ 907 Ἄ 908 Ἄ 909 Ἄ 910 Ἄ 911 Ἄ 912 Ἄ 913 Ἄ 914 Ἄ 915 Ἄ 916 Ἄ 917 Ἄ 918 Ἄ 919 Ἄ 920 Ἄ 921 Ἄ 922 Ἄ 923 Ἄ 924 Ἄ 925 Ἄ 926 Ἄ 927 Ἄ 928 Ἄ 929 Ἄ 930 Ἄ 931 Ἄ 932 Ἄ 933 Ἄ 934 Ἄ 935 Ἄ 936 Ἄ 937 Ἄ 938 Ἄ 939 Ἄ 940 Ἄ 941 Ἄ 942 Ἄ 943 Ἄ 944 Ἄ 945 Ἄ 946 Ἄ 947 Ἄ 948 Ἄ 949 Ἄ 950 Ἄ 951 Ἄ 952 Ἄ 953 Ἄ 954 Ἄ 955 Ἄ 956 Ἄ 957 Ἄ 958 Ἄ 959 Ἄ 960 Ἄ 961 Ἄ 962 Ἄ 963 Ἄ 964 Ἄ 965 Ἄ 966 Ἄ 967 Ἄ 968 Ἄ 969 Ἄ 970 Ἄ 971 Ἄ 972 Ἄ 973 Ἄ 974 Ἄ 975 Ἄ 976 Ἄ 977 Ἄ 978 Ἄ 979 Ἄ 980 Ἄ 981 Ἄ 982 Ἄ 983 Ἄ 984 Ἄ 985 Ἄ 986 Ἄ 987 Ἄ 988 Ἄ 989 Ἄ 990 Ἄ 991 Ἄ 992 Ἄ 993 Ἄ 994 Ἄ 995 Ἄ 996 Ἄ 997 Ἄ 998 Ἄ 999 Ἄ 1000

Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καίσαρος ἐπεκράτησεν ἀναρχία. Ὁ τότε ὑπατος **Μάρκος Ἀντώνιος** γενόμενος κύριος τῆς καταστάσεως κατώρθωσε νὰ ἐξεγείρῃ τὸν λαὸν ἐναντίον τῶν δολοφόνων καὶ ἐπεδίωξε νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν τοῦ Καίσαρος. Ἀλλὰ τότε ἐνεφανίσθη ἐπανελθὼν ἀπὸ τὴν Ἀπολλωνίαν, ὅπου ἐσπούδαζεν, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Καίσαρος **Γάιος Ὀκταβιανός**, ἡλικίας μόλις 19 ἐτῶν. Πρὸς στιγμὴν ἠπειλήθη σύρραξις μεταξύ των, εἰς τὸ τέλος ὅμως μαζὶ μὲ τὸν Λέπιδον, διοικητὴν τῆς Γαλατίας, ἀπετέλεσαν τὴν λεγομένην **δευτέραν τριανδρίαν** (43 π. Χ.). Ἐπηκολούθησαν ἀντεκδικήσεις καὶ προγραφαί. Τριακόσιοι συγκλητικοὶ ἐφονεύθησαν καὶ πολλῶν ἄλλων ἠρπάγησαν αἱ περιουσίαι. Μεταξὺ τῶν θυμάτων ἦτο καὶ ὁ περίφημος Ρωμαῖος ρήτωρ Κικέρων, θανάσιμος ἀντίπαλος τοῦ Ἀντωνίου.

Ὁ Κάσσιος καὶ ὁ Βροῦτος εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου μὲ τὴν παρουσίαν των ἀφυπνίσθη τὸ δημοκρατικὸν φρόνημα καὶ ὁ πόθος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἐτάχθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας των. Αἱ δυνάμεις των συνεκρόσθησαν μὲ τὰς δυνάμεις τοῦ Ὀκταβιανοῦ εἰς τοὺς **Φιλίππους** τῆς Μακεδονίας (42 π. Χ.). Οἱ δημοκρατικοὶ ἠττήθησαν καὶ οἱ ἡγέται των ἠτυοκτόνησαν.

Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ὀκταβιανὸς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ρώμην καὶ καὶ διένειμε γαίας εἰς τοὺς στρατιώτας του, ὁ δὲ Ἀντώνιος μετέβη εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας. Εἰς τὴν Ταρσὸν ἐκάλεσε τὴν Κλεοπάτραν ν' ἀπολογηθῇ διὰ τὴν βοήθειάν της εἰς τοὺς δημοκρατικούς, ἀλλ' ἐσαγηνεύθη ὑπ' αὐτῆς καὶ τὴν ἠκολούθησεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ἔξῃ βίον ἀκόλαστον καὶ διένεμεν εἰς τοὺς υἱοὺς της ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐπεχείρησε πόλεμον ἐναντίον του πρὸς ἐκκαθάρισιν τῆς καταστάσεως, ἣ δὲ σύγκρουσις ἔγινε παρὰ τὸ **Ἄκτιον** (31 π. Χ.), εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν ναυμαχίαν ὁ στόλος τοῦ Ἀντωνίου ἠττήθη καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ. Ὁ Ἀντώνιος ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ζωὴν του δι' αὐτοκτονίας, ἣ δὲ Κλεοπάτρα, βλέπουσα ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλκύσῃ τὸν νικητὴν, ἠτυοκτόνησεν ἐπίσης. Ἡ Αἴγυπτος μετεβλήθη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

Με την παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχίαν λήγει ἡ περίοδος τῆς δημοκρατίας ἐν Ρώμῃ. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς εἰσερχόμεθα πλέον εἰς τοὺς «χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας», διότι ὁ Ὀκταβιανὸς συγκεντρώσας δλόκληρον τὴν ἐξουσίαν ἀπέβη μονοκράτωρ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΠΡΩΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ

Ὁ Ὀκταβιανὸς αὐτοκράτωρ.

Ἡ ναυμαχία παρὰ τὸ Ἄκτιον ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὸς σταθμὸς διὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν. Ἡ δημοκρατία, ἡ ὁποία εἶχε δεχθῆ τόσα πλήγματα ἀπὸ τὰς στρατιωτικὰς δικτατωρίας, ἔπαυσε τώρα πλέον καὶ τυπικῶς νὰ ὑφίσταται. Ὁ Ὀκταβιανὸς, ἀφοῦ κατέλαβεν ἀλληλοδιαδόχως ὅλα τὰ ἀξιώματα, ὅσα προηγουμένως εἶχον δοθῆ εἰς τὸν Καίσαρα, ἐν τέλει ἔγινεν ἀπόλυτος ἄρχων. Δὲν ὠνόμασε μὲν τὸν ἑαυτὸν του βασιλέα, ἀλλὰ ἔλαβε τίτλους, οἱ ὁποῖοι τοῦ ἔδιδον τὸ δικαίωμα νὰ κυβερνᾷ χωρὶς κανένα περιορισμὸν.

Ἀφοῦ ὠνομάσθη «πρῶτος τῆς συγκλήτου» καὶ «μέγας Ἀρχιερεὺς», τὸ 27 π. Χ. ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν «Αὔγουστος» (Augustus = Σεβαστός), δηλ. τίτλον ἀποδιδόμενον μόνον εἰς θεοὺς. Μετὰ τὴν ἐπωνυμίαν αὐτὴν εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν.

Ὁ Αὔγουστος συγκεντρώσας τὰς ἐξουσίας δὲν κατήργησε τὰς ὑφισταμένας ἀρχάς. Τυπικῶς συνήρχοντο καὶ αἱ Ἐκκλησίαι καὶ ἡ Σύγκλητος, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ ἐπικυρώσουν ἢ μᾶλλον νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ἀφοσίωσίν των εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς ἀποφάσεις.

Παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του ὁ Αὔγουστος ἐκυβέρνησε με ὠριμότητα πολιτικὴν καὶ δύναμιν θελήσεως. Περιορίσει τὴν πολυτέλειαν, κατεπολέμησε τὴν ἀθείαν καὶ τὴν ἔκλυσιν τῶν ἡθῶν καὶ ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Ὁ ἴδιος ἐξέλεγε καὶ διώριζε



τοὺς ἄρχοντας καὶ παρηκολούθει τὴν διαγωγὴν των. Ἐφρόντισε νὰ ἀπονέμεται ἡ δικαιοσύνη. Πλησίον τῶν συνόρων ἐγκατέστησε μόνιμα στρατόπεδα καὶ ἐξησφάλισε τὴν εἰρήνην.

Ἄξιόλογος ὑπῆρξεν ἡ προσπάθειά του νὰ ἐξωραΐσῃ τὴν Ρώμην. Ἐλέχθη ὅτι τὴν παρέλαβε πλινθόκτιστον καὶ τὴν παρέδωσε μαρμαρόκτιστον· καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ὑπερβολή.

Ἀπέθανεν τὸ 14 μ. Χ. εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἡ Σύγκλητος τὸν κατέταξε μεταξὺ τῶν θεῶν.

Οἱ αὐτοκράτορες τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου.

671
Τὸν Αὐγούστον διεδέχθη ὁ υἱὸς τῆς δευτέρας του συζύγου **Τιβέριος** (14 - 37 μ. Χ.), ὁ ὁποῖος ἤδη ἀπὸ τοῦ 9 π. Χ. ἦτο συνάρχων. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἀπέκτησε δύναμιν ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρά, οἱ λεγόμενοι **πραιτωριανοί**, οἱ δὲ ἄρχηγοὶ των ἐπενέβαινον ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ρύθμισιν τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου.

Οἱ ἐπόμενοι αὐτοκράτορες δὲν ὑπῆρξαν ἀξιόλογοι ἄνδρες. Ὁ **Καλιγούλας** (34 - 71 μ. Χ.) ἦτο ἀνισόρροπος καὶ σκληρός, ὁ δὲ **Κλαύδιος** (41 - 54 μ. Χ.) ἦτο ἀσθενὴς σωματικῶς καὶ διανοητικῶς. Τὸν διεδέχθη ὁ **Νέρων** εἰς ἡλικίαν 17 ἐτῶν. Κατ' ἀρχὰς ἤσκησεν ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν ὁ διδάσκαλός του Σενέκας, ἔπειτα ὁμως ἐξεδηλώθη ἡ ἐγκληματικὴ του φύσις. Ἐδολοφόνησε τὴν μητέρα του, τὴν σύζυγόν του καὶ τὸν διδάσκαλόν του. Μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι ἦτο προικισμένος μὲ καλλιτεχνικὸν ἄλγαντον ἐνεφανίζετο ὡς ἀρματοδρόμος, ἠθοποιὸς καὶ αἰδοδός. Τὸ 64 μ. Χ. ἐξαπέλυσε φοβερὸν διωγμὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν (πρῶτος διωγμός). Εἰς τὸ τέλος ὁμως ἐπανεστάτησεν ὁ στρατὸς τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἰσπανίας καὶ ὁ Νέρων κινδυνεύων νὰ συλληφθῆ ἠναγκάσθη ν' αὐτοκτονήσῃ.

Ὁ οἶκος τῶν Φλαβίων.

87
Ἐπεκράτησεν ὡς αὐτοκράτωρ ὁ **Γάλβας**, ἀλλ' ἐπηκολούθησαν ταραχαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπωφεληθεὶς ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ **Φλάβιος Βεσπασιανός** (69 - 79 μ. Χ.), ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησε μὲ σύνεσιν καὶ ἠνώρθωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Τὸ 70 μ. Χ. ὁ υἱὸς του Γίτος κατέπνιξε τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑβραίων καὶ ἐπυρπόλησε τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει ἡ διασπορὰ τῶν Ἑβραίων. Ὁ **Τίτος** (79 - 81) ἐξηκολούθησε τὸ δημιουργικὸν ἔργον τοῦ πατρὸς του, ἀλλὰ κατὰ τὸ διετὲς διάστημα τῆς βασιλείας του ἐνέσκηψαν φοβεραὶ θεομηνίαι. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀτυχιῶν κατεχώσθησαν ἀπὸ ἔκρηξιν τοῦ Βε-

ζουβίου τρεῖς πόλεις, ἡ Πομπηία, ἡ Ἡράκλεια καὶ αἱ Σταβία. Σήμερον ἀνεσκάφησαν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ ἦλθον εἰς φῶς πολὺτιμα εὐρήματα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Ὁ διάδοχος τοῦ **Δομιτιανός** (81 - 95 μ.Χ.) ἐφήρμοσε καθεστὼς τρομοκρατίας. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐξεσηφιλίσθησαν τὰ σύνορα ἐπὶ τοῦ Ρήνου καὶ ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτησις ἐπὶ τῶν βρετανικῶν νήσων ἐφθασε μέχρι τῆς Σκωτίας. Ὁ σκληρὸς αὐτὸς αὐτοκράτωρ ἔκαμε ἄγριον διωγμὸν τῶν Χριστιανῶν.

Ὁ Χριστιανισμός.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Χριστιανισμοῦ συμπίπτει μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου. Ἡ διδασκαλία του ταχέως ὑπερέβη τὰ ὅρια τῆς Παλαιστίνης καὶ ἐρρίζωσεν εἰς τὰς καρδίας χιλιάδων πιστῶν. Αἱ παλαιαὶ θρησκείαι ἐδέχθησαν βαρύτερον πλήγμα.

Ἡ νέα θρησκεία ἐπολεμήθη σφοδρότατα, διότι ἤρνεϊτο τὸ ρωμαϊκὸν πάνθεον, εἰς τὸ ὁποῖον κατετάσσοντο τώρα καὶ αὐτοκράτορες. Ἐναντίον τῆς ἐξαπελύθησαν φοβερῶτατοι διωγμοί, οἱ ὁποῖοι ὅμως βραδύτερον ἐμετριασθήσαν, διότι ὁ Χριστιανισμὸς εἶχεν ἤδη διεισδύσει μέχρι τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Διὰ τὴν ἐπιζκράτησίν του ἐθυσιάσθησαν χιλιάδες ἀποστόλων καὶ μαρτύρων.

Οἱ Ἀντωνῖνοι.

Τὸν Δομιτιανὸν διεδέχθη ὁ γηραιὸς **Νέρβας**, ὁ ὁποῖος προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν διάσημον στρατηγὸν τοῦ Τραιανόν.

Ὁ **Τραιανός** (98 - 117 μ.Χ.) ἐκυβέρνησε μὲ αὐστηρότητα καὶ δικαιοσύνην, ἠλάττωσε τοὺς φόρους, περιέκοψε πολλὰς περιττὰς δαπάνας καὶ κατεσκευάσεν ὁδοὺς καὶ λιμένας, διὰ νὰ διευκολυνθῇ τὸ ἐμπόριον. Ἐπανειλημμένως ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Δακῶν (σημερ. Ρουμανία) καὶ ἔκαμε τὴν χώραν των ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ἐπεχείρησεν ἐπίσης πολλὰς ἐκστρατείας εἰς τὴν Ἀσίαν, εἰς μίαν ἐκ τῶν ὁποίων ἀπέθανεν.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἐκτίσθησαν μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα.

Τὸν Τραιανὸν διεδέχθη ὁ θετὸς υἱὸς του **Ἀδριανός** (117 - 138 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος ἐπολέμησε μὲ σκληρότητα τοὺς ἐπαναστατήσαντας Ἑβραίους. Σπουδαῖον ἔργον τῆς βασιλείας του ὑπῆρξεν ἡ συγκέντρωσις καὶ κωδικοποίησις τῶν νόμων. Ἐκαμε πολλὰς περιοδείας εἰς τὸ κράτος του καὶ ἠγάπησεν ἰδιαιτέρως τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἀνήγειρε τὸν

ναόν του Ὀλυμπίου Διὸς καὶ κατεσκεύασεν ὑδραγωγεῖον, βιβλιοθήκην κ.ἄ. Σφίζεται ἡ «Πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ», ἡ ὁποία ἦτο ὄριον μεταξὺ τῆς παλαιᾶς πόλεως καὶ τῆς νέας.

Ὁ Ἀντωνῖνος Πῖος (138 - 161 μ.Χ.), θετὸς υἱὸς τοῦ Ἀδριανοῦ, ὑπῆρξεν ἄριστος ἡγεμῶν, ὅπως καὶ ὁ διάδοχός του Μάρκος Αὐρηλῖος (161 - 180 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος μάλιστα ἠσχολήθη μὲ τὴν φιλοσοφίαν καὶ συνέγραψεν ἑλληνιστί. Ὁ υἱὸς του Κόμμοδος ἀντιθέτως ὑπῆρξεν ἔκφυλος ἡγεμῶν καὶ εἰς τὸ τέλος ἐστραγγαλίσθη κατόπιν συνωμοσίας. Τοιοῦτοτρόπως ἐξέλιπεν ὁ οἶκος τῶν Ἀντωνίνων (96 - 192 μ.Χ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΔΥΟ ΠΡΩΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ

Ἡ ἑκτασις καὶ ἡ ὀργάνωσις τοῦ κράτους.

Τὴν μεγίστην ἑκτασιν ἔλαβε τὸ κράτος ἐπὶ τοῦ Τραϊανοῦ. Ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Σκωτίας διὰ τοῦ Ρήνου, τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Μ.



Ἀσίας μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Ὅλα αἱ χῶραι αἱ περιβάλλουσαι τὴν Μεσόγειον ἀπετέλουν ρωμαϊκὰς κτήσεις.

Εἰς τὸ ἀπέραντον αὐτὸ κράτος περιλαμβάνοντο ποικίλοι λαοί.

καὶ εἰς μὲν τὸ δυτικὸν τμήμα ἐπεβλήθη ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἐνῶ τὸ ἀνατολικὸν δὲν διέκοψε τοὺς δεσμούς του μὲ τὸν Ἑλληνισμόν.

Τὸ πολίτευμα ἦτο μοναρχικὴ αὐταρχία, δηλαδὴ τὰ πάντα ἐξηρωτῶντο ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ δύναμις ἐστηρίζετο εἰς τὸν στρατόν, 500 χιλ. περίπου, καὶ τὰς ὀχυρώσεις. Ἡ ρωμαϊκὴ νομοθεσία ἐπεβλήθη παντοῦ. Ἐὰν ἐξαρέσῃ κανεὶς τὰς συνωμοσίας καὶ τὰς ἀνωμαλίας τῆς διαδοχῆς, αἱ ὁποῖαι περιορίζοντο εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ρώμης, εἰς ὅλον τὸ ἄλλο κράτος ἐπεκράτησεν εἰρήνη. Εἶναι ἡ λεγομένη «ρωμαϊκὴ εἰρήνη».

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου.

W M

Τὸ ἐμπόριον ἀνεπτύχθη μὲ τὴν κατασκευὴν ὁδῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θαλασσίων συγκοινωνιῶν. Μὲ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν πειρατῶν τὰ προϊόντα ὅλου τοῦ κόσμου κατηυθύνοντο εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου συνεκεντρώθη μέγας πλοῦτος. Μὲ τὴν συγκέντρωσιν αὐτὴν τοῦ πλούτου ἐδημιουργήθησαν νέα ἐπαγγέλματα καὶ βιοτεχνίαι, ἰδρῦθησαν δὲ Τράπεζαι, αἱ ὁποῖαι παρείχον εἰς τὸ ἐμπόριον δάνεια ἐπὶ τόκῳ. Τράπεζαι ἰδρῦθησαν ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὅπως εἶδομεν, κυριώτατος συντελεστής διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ρωμαϊκῆς οἰκονομίας ὑπῆρξεν ἡ κατασκευὴ μεγάλων ὀδικῶν ἀρτηριῶν, αἱ ὁποῖαι συνέδεον τὴν Ρώμην μὲ κάθε σημεῖον τῆς αὐτοκρατορίας. Σπουδαιότατη ἦτο ἡ **Ἑγνατία** ὁδός, ἡ ὁποία ἐκ τῆς Ρώμης διὰ τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας ἔφθανεν εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Βυζάντιον, ἐκεῖθεν δὲ διὰ τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου συνεδέετο μὲ ἄλλας ὁδοὺς ὀδηγούσας εἰς τὸ ἔσωτερικὸν τῆς Ἀσίας.

Ἰδιαιτέραν προσπάθειαν κατέβαλον οἱ Ρωμαῖοι διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν συγκοινωνιῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου, ὅπως καὶ διὰ τὴν ἐξασφάλισιν ταχυδρομικῆς ὑπηρεσίας. Τώρα διὰ πρώτην φορὰν καθιερώθη ταχυδρομεῖον πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς αὐτοκρατορίας.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ηὔξθη σημαντικῶς ὁ δημόσιος πλοῦτος, ὁ ὁποῖος προήρχετο ἀπὸ τὴν φορολογίαν καὶ τὰς λείας πολέμου. Οἱ αὐτοκράτορες πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ὑπερόγκων κρατικῶν δαπανῶν ἐπέβαλον καταθλιπτικὰς φορολογίας. Ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ δημοσίου χρήματος ἐγένετο διὰ τῶν πατρικίων, μάλιστα δὲ τῆς τάξεως τῶν «ἰππέων», οἱ ὁποῖοι ἠγόραζον τοὺς φόρους εἰς δημοπρασίας διὰ λογαριασμόν των καὶ τοὺς μετεπώλουν εἰς ἐπιχειρηματίας τῶν ἐπαρχιῶν πρὸς εἴσπραξιν. Οἱ ἐπιχειρηματῆαι αὐτοί, οἱ λεγόμενοι **τελώναι**, ἐλήστευον κυριολεκτικῶς τὰς ἐπαρχίας καὶ διὰ τὰ εἴσπραζον τὰ κεφάλαιά των, ἀλλὰ

καὶ διὰ τὰ κερδίσειον τεράστια ποσά. Τὸ τοιοῦτον σύστημα ἐκμετα-
λεύσεως τοῦ δημοσίου πλούτου ὑπέσκαψε τὰ θεμέλια τῆς ρωμαϊκῆς
οἰκονομίας. Πολλοὶ αὐτοκράτορες κατήργησαν τὸν τρόπον αὐτὸν τοῦ
χρηματισμοῦ καὶ κατέβαλον προσπάθειαν διὰ τὴν καλὴν διοίκησιν τῶν
ἐπαρχιῶν.

Τὰ γράμματα.

Οἱ παλαιοὶ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον ἀσχοληθῆ μετὰ τὰ γράμματα. Ἀπὸ
τοῦ τέλους ὅμως τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τὸν ἑλλη-
νικὸν πολιτισμόν, τὰ δὲ ἑλληνικὰ ἔργα ὑπῆρξαν τὰ πρότυπα, ἐπὶ τῇ
βάσει τῶν ὁποίων ἐδημιούργησαν ἰδικὰ τῶν ἔργα. Ἐπικὸν ποίημα εἰς
λατινικὴν γλῶσσαν ἔγραψε πρῶτος ὁ Ἔννιος, ἑλληνικῆς καταγωγῆς,
τὸν ὁποῖον πομπωδῶς ὠνόμασαν οἱ Ῥωμαῖοι «ἄλλον Ὅμηρον». Ἐκ
τῶν παλαιότερων συγγραφέων γνωστὸς εἶναι ὁ **Κάτων**, ὁ ἱστοριογράφος
Σαλλούσιος, ὁ **Ἰούλιος Καῖσαρ**, ὁ ὁποῖος συνέγραψε τὰ ἀπομνημονεύ-
ματά του ἀπὸ τὸν γαλατικὸν πόλεμον καὶ περὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων,
ὁ **Κορνήλιος Νέπωσ**, καὶ ὁ περίφημος ρήτωρ **Κικέρων**, ὁ ὁποῖος
ἠσχολήθη ἐπίσης καὶ μετὰ τὴν φιλοσοφίαν.

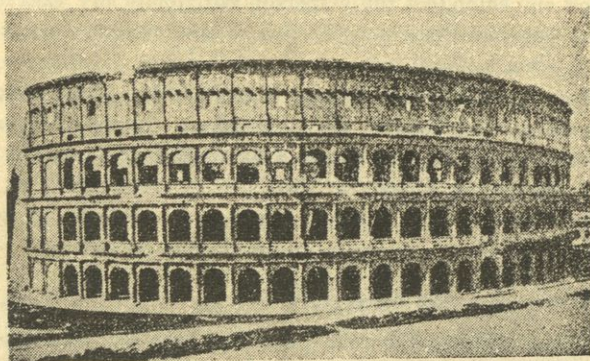
Τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς ἀκμῆς τῶν ρωμαϊκῶν γραμμάτων εἶναι
οἱ χρόνοι τοῦ Αὐγούστου. Οἱ χρόνοι αὐτοὶ ὠνομάσθησαν «χρυσοῦς
αἰὼν τῶν λατινικῶν γραμμάτων». Ἡ ἀκμὴ αὕτη ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν
προσωπικὴν ὑποστήριξιν τοῦ Αὐγούστου, ἀλλὰ καὶ τῶν φίλων καὶ συν-
εργατῶν του, ὅπως λ. χ. τοῦ Μαικήνα. Μεγάλοι ποιηταὶ ἔζησαν κατὰ
τοὺς χρόνους αὐτοὺς τῆς ἀκμῆς. Ὁ **Βεργίλιος** θεωρεῖται ὡς ὁ ἐθνικὸς
ποιητὴς τῶν Ῥωμαίων. Τὸ μακρὸν του ποίημα «Αἰνεῖα» ἐγράφη κατ'
ἀπομίμησιν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ ἀποτελεῖ ὕμνον πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν
λαόν, ἀλλὰ καὶ τὴν δυναστείαν τῶν Ἰούλων, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ
ὁ Αὐγουστος. Κεντρικὸν πρόσωπον τῆς «Αἰνεΐδος» εἶναι ὁ ὁμηρικὸς
ἦρως Αἰνεΐας, υἱὸς τῆς Ἀφροδίτης, γενάρχης τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ καὶ
τῶν Ἰούλων, ὁ ὁποῖος ἐκτελῶν ἐντολὴν τῆς Μοίρας ἴδρυσεν τὸ ρωμαϊ-
κὸν κράτος. Ἄλλοι μεγάλοι ποιηταὶ εἶναι ὁ **Οράτιος**, ὁ **Τιβούλλος**,
ὁ **Προπέρτιος**, ὁ **Οβίδιος**. Ἀξιόλογος ἱστοριογράφος τῶν χρόνων
τούτων εἶναι ὁ **Τίτος Λίβιος**, ὁ ὁποῖος συνέγραψεν ἱστορίαν ἀπὸ ἀρ-
χαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 9 π. Χ.

Ἡ περίοδος τῶν δύο πρώτων μ. Χ. αἰῶνων τῆς Αὐτοκρατορίας
ὠνομάζεται καὶ «ἀργυροῦς αἰὼν». Ἀξιομνημόνευτα εἶναι τὰ ἔργα τοῦ
φιλοσόφου **Σενέκα**, τῶν ποιητῶν **Μαρτυαλίτου** καὶ **Περσίου** καθὼς
καὶ τῶν ἱστορικῶν **Τακίτου** καὶ **Σουητωνίου**.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εὗρισκοντο εἰς παρακμὴν. Εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἔγραψαν ἔκτος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλοι ἑξελληνισθέντες λόγιοι. Ἀξιόλογος συγγραφεὺς ὑπῆρξεν ὁ **Πλούταρχος** ἀπὸ τὴν Χαιρώνειαν, ὁ ὁποῖος συνέγραψε βιογραφίας ἑξεχόντων Ἑλλήνων ἐν παραλληλισμῷ μὲ ἀντιστοίχους Ρωμαίους· ἐπίσης ὁ **Πανσανίας**, ὁ ὁποῖος ἔγραψε περιηγητικὰς ἐντυπώσεις, ὁ ἀρχαιολόγος **Διονύσιος**, ἀπὸ τὴν Ἀλικαρνασσόν, ὁ σατιρικός **Δουκιανὸς** ἀπὸ τὰ Σαμόσατα (ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ Εὐφράτου), ὁ σοφιστὴς **Ἀθῆναιος**, ὁ γεωγράφος **Στράβων** κ. ἄ. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπίσης ἔγραψαν ὁ αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρηλῖος, οἱ Ἰουδαῖοι Ἰώσηπος καὶ Φίλων κ. ἄ.

Ἡ τέχνη. ΝΑΜ

Ἡ ρωμαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ ὀφείλει πολλὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν, τὴν ὁποῖαν ἐμιμήθη εἰς τοὺς κίονας, τὰς στοὰς καὶ τὰ ἀετώματα· ἐχρησιμοποίησε ὅμως καὶ τόξα πρὸς σύνδεσιν τῶν κίωνων καὶ ἀψίδας καὶ



Τὸ Φλάβιον ἀμφιθέατρον τῆς Ρώμης, τὸ γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα «**Κολοσσαῖον**». Μέσα εἰς αὐτὸ ἐτελοῦντο ἀγῶνες μονομάχων καὶ ταυρομαχιῶν. Ἦδύνατο νὰ περιλάβῃ περίπου 85.000 θεατῶν. Ἐκτίσθη κατὰ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα. Ἐξωτερικῶς ἔχει τὴν ὄψιν κυκλικοῦ οἰκοδομήματος μὲ τέσσαρας ὀρόφους, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς κατώτεροι στηρίζονται ἐπὶ τόξων καὶ κίωνων.

θόλον, τὸν ὁποῖον παρέλαβε μὲν ἀπὸ τοὺς Ἑτρούσκους, ἀλλὰ τὸν ἐτελειοποίησε. Οἱ Ρωμαῖοι κατεσκεύασαν πελώρια καὶ στερεὰ οἰκοδομήματα, πλεῖστα ἐκ τῶν ὁποίων σφίζονται ὄχι μόνον εἰς τὴν Ρώμην, ἀλλὰ καὶ εἰς

πολλὰς χώρας, ὅπου οἱ Ῥωμαῖοι ἐκυρίαρχησαν. Τοιαῦτα οἰκοδομήματα ἦσαν ναοί, ἀψίδες, ὑδραγωγεῖα, ἀγοραί, θέατρα, ἱππόδρομοι, γέφυραι, θέρμαι (λουτρά) κ. ἄ.

Εἰς τὴν γλυπτικὴν καὶ τὴν ζωγραφικὴν δὲν διέπρεψαν οἱ Ῥωμαῖοι. Μόνον ἀφ' ὅτου ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ῥώμην τεχνῖται ἐξ Ἑλλάδος ἡ γλυπτικὴ παρουσίασε σημαντικὰ δημιουργήματα. Εἰς τὴν Ῥώμην ἐπίσης κατεσκευάσθησαν ἀξιόλογα ἀντίγραφα ἑλληνικῶν ἔργων. Ζωγράφοι Ἕλληνες εἶχον ἐργασθῆ ἔν Ῥώμῃ ἤδη ἀπὸ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος. Πρῶτος Ῥωμαῖος ζωγράφος θεωρεῖται ὁ Φάβιος Πίκτωρ. Οἱ Ῥωμαῖοι ζωγράφοι ἐλάμβανον τὰ θέματά των ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν, βραδύτερον δὲ καὶ ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ζωὴν.

Πολὸν ἀπησχόλησαν τοὺς Ῥωμαίους καλλιτέχναις καὶ τὰ «μωσαϊκά» ἢ ψηφιδωτά.

Τὰ ἦθη τῶν Ῥωμαίων.

Παρὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἐλεπτύνθησαν τὰ τραχέα ἦθη τῶν Ῥωμαίων. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἰδιατέτως τοὺς χαρακτηρίζει εἶναι ἡ προτιμῆσις των εἰς τὰ θεάματα. Ἦρέσκοντο νὰ παρακολουθοῦν φάρσας ἢ παντομίμας, ἰδιατέτως ὅμως ἐθέλοντο μὲ τὰς ἀρματοδρομίας, τοὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων, θηριομαχίας κ.τ.τ. Οἱ μονομάχοι ἦσαν δοῦλοι, αἰχμάλωτοι πολέμου ἢ καταδικασμένοι εἰς θάνατον. Ἀργότερον ἡ μονομαχία ἐξειλίχθη εἰς ἐπάγγελμα, τὸ ὅποιον προσεπόριζε μεγάλα κέρδη. Αἱ μονομαχίαι ἐτελοῦντο εἰς τὰ ἀμφιθέατρα ἐνώπιον πλήθους, τὸ ὅποιον παρηκολούθει μὲ πάθος.

Ἐκλατινισμὸς τῶν ἐπαρχιῶν.

Οἱ κατακτηθέντες ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους λαοὶ δὲν εὐρίσκοντο ὅλοι εἰς τὸ αὐτὸ πολιτιστικὸν ἐπίπεδον. Πολλοὶ ἐκ τῶν λαῶν τούτων, καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, εἶχον πολιτισμὸν ἀνώτερον ἀπὸ τὸν Ῥωμαϊκόν. Ἐπὶ τοιούτων λαῶν ἦτο δύσκολον νὰ ἐπιδράσουν οἱ κατακτηταί. Εἰς τὰς χώρας, ὅπου εἶχεν ἐπικρατήσει ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ ἡ λατινικὴ.

Ἀντιθέτως εἰς τὴν Δύσιν οἱ κατακτηθέντες λαοὶ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον βάρβαροι ἢ ἡμιβάρβαροι, διὰ τοῦτο δὲ ὑπέστησαν βαθεῖαν ἐπίδρασιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ γλῶσσα καὶ οἱ τρόποι ζωῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπεβλήθησαν σχεδὸν πανταχοῦ εἰς τὴν Γαλατίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Β. Ἀφρικὴν. Βαθμηδὸν οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἐξελατινίσθησαν, εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσαν κατὰ πολὺ καὶ αἱ

ἀποικίαι, τὰς ὁποίας ἀπέστελλον οἱ Ῥωμαῖοι. Μὲ τὸν καιρὸν ἡ ρωμαϊκὴ διοίκησις ἔκρινε σκόπιμον νὰ ἐκχωρήσῃ εἴτε εἰς ἰδιώτας εἴτε καὶ εἰς πόλεις ὀλοκλήρους ὡς προνόμιον τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Ἐποιοῦτότερον πολλοὶ ἐπαρχιωτὰ ἐλάμβανον ἀνώτερα ἀξιώματα. Ἄρκετοὶ καὶ ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ἀκόμη κατήγοντο ἐξ ἐπαρχιῶν.

Σημαντικὸν γεγονός διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ δικαιώματος τοῦ Ῥωμαίου πολίτου ἀπετέλεσεν ἡ κατὰ τὸ ἔτος 212 μ. Χ. χορήγησις ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Καρακάλλα τοῦ δικαιώματος τούτου εἰς ὅλους τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Καρακάλλας εἶχεν ὡς σκοπὸν τὴν ἀργυρολογίαν, διότι οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν θὰ κατέβαλλον ἐπὶ πλέον καὶ τὸν φόρον τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, ἀλλ' ἡ ἀπόφασίς του εἶχεν ἱστορικὴν σημασίαν, διότι διὰ τοῦ νόμου αὐτοῦ ἐξισώθησαν αἱ διάφοροι ἐθνότητες τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ὄνομα «Ῥωμαῖοι» ἀπὸ τότε ἐξετόπισε παλαιότερα ἐθνικὰ ὀνόματα. Ἐδῶ ἔχει τὴν ἀρχὴν του καὶ τὸ ἑλληνικὸν «Ῥωμῆς», διότι μάλιστα κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους ἡ λέξις «Ἕλλην» ἐσήμαινε τὸν εἰδωλολάτρη.

Ἀποτέλεσμα ἐξ ἄλλου τοῦ μέτρου αὐτοῦ ἦτο νὰ συρρεύσουν εἰς τὴν Ῥώμην ἄνθρωποι πάσης ἐθνικότητος, τῶν ὁποίων ἡ ἰθρησκεία καὶ τὰ ἥθη ἐπέφερον πολλὰς ἀλλοιώσεις εἰς τὴν παλαιὰν ρωμαϊκὴν νοοτροπίαν. Θρησκείαι πάσης φύσεως ἐλατρευθήσαν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ μεγάλη σύγχυσις ἐπεκράτησε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

ΤΟ ΡΩΜ. ΚΡΑΤΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ

Ἡ περίοδος τῆς στρατιωτικῆς ἀναρχίας.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ δύναμις τῶν πραιτωριανῶν ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον. Αὐτοκράτορες ἀνεβιβάζοντο καὶ κατεβιβάζοντο, ἐνῶ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐμαίνοντο αἱ στρατιωτικαὶ ἐπαναστάσεις. Μέσα εἰς μίαν σειρὰν αὐτοκρατόρων ἀνικάνων ἐπεχείρησε νὰ ἐπιβάλλῃ ματαιῶς τὴν τάξιν ὁ αὐτοκράτωρ **Ἀλέξανδρος Σεβήρος** (222 - 235 μ. Χ.), ὁ ὁποῖος εἰσήγαγε καὶ ὀρισμένας νομοθετικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ ἴδρυσεν ἀγροτικὰς τραπέζας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας. Ἐπηκολούθησε νέα ἐντασις τῆς ἀναρχίας, ἐνῶ διάφοροι βάρβαροι λαοί, ὡς Γερμανοί, Γότθοι, Φράγκοι, Πέρσαι κ. ἄ. ἔκρουον τὰς πύλας τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ περίοδος ἀπὸ τοῦ 235 - 284 μ. Χ. ὀνομάζεται

«πεντηκονταετής αναρχία». Δεκάδες αυτοκρατόρων άνεκηρύσσοντο και κατόπιν έδολοφονούντο. Έπί τέλους τὸ 284 μ. Χ. κατόπιν στρατιωτικῆς έπαναστάσεως άνεκηρύχθη ύπὸ τοῦ στρατοῦ αυτοκράτωρ ὁ **Διοκλητιανός**.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους και ἡ Ἑλλάς υπέστη επιδρομὴν ὑπὸ τῶν Γότθων και τῶν Ἑρούλων (268 μ. Χ.). Ἐλεηλατήθησαν φρικωδῶς αἱ Ἀθῆναι, ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος και γενικῶς τὰ ἑλληνικά παράλια. Τοὺς επιδρομεῖς ἐνίκησεν εἰς μάχην παρὰ τὴν Κηφισιὰν ὁ Δέξιππος και ἀπηλευθέρωσε τὴν Ἀττικὴν.

Ὁ Διοκλητιανός και τὸ σύστημα τῆς τετραρχίας.

Ὁ **Διοκλητιανός** (284 - 305 μ. Χ.) κατήγετο ἀπὸ τὴν Δαλματίαν, ὅταν δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον εἶχε μεγάλην πείραν και ἐγνώριζε καλῶς, ὅτι ἡ στρατοκρατία και αἱ βαρβαρικαὶ επιδρομαὶ εἶχον καταρρακώσει τὸ κράτος. Ἐπεδίωξε κατὰ πρῶτον νὰ ἐπιβληθῆ ὁ ἴδιος και ἔπειτα ν' ἀποκαταστήσῃ τὸ γόητρον τῆς μοναρχίας. Διὰ ν' ἀνυψώσῃ τὸν θεσμόν τῆς μοναρχίας, καθιέρωσε τὴν «ἐλέφ θεοῦ» ἀπόλυτον μοναρχίαν κατὰ τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁ βασιλεὺς δηλ. ἦτο ἀπόλυτος κύριος τῆς ζωῆς και τῆς περιουσίας τῶν ὑπηκόων, αἱ δὲ διαταγαὶ του ἦσαν νόμος.

Δευτέρα μεταρρύθμισις τοῦ Διοκλητιανοῦ ἦτο ὁ χωρισμὸς τῆς πολιτικῆς διοικήσεως ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν. Οἱ διοικηταὶ θὰ εἶχον μόνον διοικητικὴν και δικαστικὴν ἐξουσίαν. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἡ διοίκησις ἔγινε πολὺπλοκος και ηὔξῃθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαλλήλων.

Ἡ Σύγκλητος διετηρήθη ὡς ἀπλοῦς τύπος. Τὴν διοίκησιν ἐπέπτευν ἐν συμβούλιον ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ αυτοκράτορος, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο «κονσιστώριον».

Τρίτη σοβαρὰ μεταρρύθμισις ἦτο ὁ **χωρισμὸς τοῦ Κράτους**. Εἶδε δηλ. ὁ Διοκλητιανός ὅτι εὕρισκετο εἰς ἀδυναμίαν νὰ ἐξασφαλίσῃ και τὴν ἐσωτερικὴν συνοχὴν τοῦ κράτους και τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων του· διὰ τοῦτο διώρισε συνάρχοντα, ὁ ὁποῖος ἔλαβεν ἐπίσης τὸν τίτλον «Αὐγουστος». Τοιουτοτρόπως τὸ κράτος διηρέθη εἰς **Ἀνατολικὸν** και **Δυτικὸν**, και εἰς μὲν τὴν Ἀνατολὴν ἐγκατεστάθη ὁ Διοκλητιανός με πρωτεύουσαν τὴν Νικομήδειαν τῆς Βιθυνίας, εἰς δὲ τὴν Δύσιν ὁ **Μαξιμιανός** με ἔδραν τὸ Μεδιόλανον (Μιλᾶνον). Τῆς Ρώμης ἡ δύναμις εἶχεν ἐξασθενήσει. Ἀργότερον οἱ αὐγουστοὶ προσέλαβον και βοηθοὺς, τοὺς ὁποῖους ὠνόμασαν «καίσαρας». Τοιουτοτρόπως καθιερώθη τὸ **σύστημα τῆς τετραρχίας**.

Ἡ επέκτασις τοῦ Χριστιανισμοῦ. NAI

Νέα προβλήματα διὰ τὸ κράτος ἐδημιούργησεν ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὃ ὁποῖος ἤδη παρὰ τοὺς σκληροὺς διωγμοὺς εἶχε κατακτήσει καὶ τὸ στενὸν περιβάλλον τῶν ἡγεμόνων. Ὁ Διοκλητιανὸς ἐθεώρησεν, ὅτι ἡ νέα θρησκεία ὑπενόμευε τὸ κράτος καὶ διὰ τοῦτο ἐξαπέλυσε τὸν μεγαλύτερον διωγμὸν (303 - 311 μ. Χ.), ὃ ὁποῖος ὅμως ἀντὶ τῆς ἐξασθενίσθη τὸν Χριστιανισμὸν τὸν ἐνίσχυσεν. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Διοκλητιανοῦ ὠνομάσθη «ἐποχὴ τῶν μαρτύρων».

Οἱ πόλεμοι μεταξὺ τῶν συναρχόντων. NAI

Πρὸς στιγμὴν ἐφαίνετο ὅτι τὸ σύστημα τῆς τετραρχίας εἶχεν ἐπιτύχει· ἀλλὰ τὸ 305 μ. Χ. παρητήθη αἰφνιδίως ὁ Διοκλητιανός, τὸν ἠκολούθησε δὲ καὶ ὁ Μαξιμιανός. Τοὺς διεδέχθησαν οἱ δύο καίσαρες, δηλ. ὁ **Κωνσταντῖος ὁ Χλωρός** εἰς τὴν Δύσιν καὶ ὁ **Γαλέριος** εἰς τὴν Ἀνατολήν. Μετ' ὀλίγον ὅμως διαταράχθη ἡ ὁμαλὴ διακυβέρνησις, διότι ἄλλοι αὐτοβούλως ἀνεκήρυσαν ἑαυτοὺς ὡς καίσαρες. Ἐκ τῶν συγκρούσεων, αἱ ὁποῖαι ἐπικολούθησαν, ἐπεγράθησαν εἰς μὲν τὴν Δύσιν ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντίου **Κωνσταντῖνος**, εἰς δὲ τὴν Ἀνατολήν ὁ **Λικίνιος**.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἐχρειάσθη νὰ πολεμήσῃ σκληρὰ, διὰ νὰ καταβάλλῃ τὸν ἀντίπαλόν του Μαξεντίον, ὃ ὁποῖος κατεῖχε τὴν Ρώμην. Λέγεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐπερχόμενος κατὰ τοῦ Μαξεντίου εἶδεν εἰς τὸν οὐρανὸν φωτεινὸν σημεῖον σχήματος σταυροῦ μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν «ἐν τούτῳ νίκα» καὶ ὅτι ἐκ τούτου κατεσκεύασε χριστιανικὸν λάβαρον. Παρὰ τὴν Μουλβίαν γέφυραν ἐνίκησε τὸν Μαξεντίον καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ρώμην (312 μ. Χ.).

Γεγονὸς πάντως εἶναι, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τὴν ἐπικράτησίν του ἐστηρίχθη εἰς τοὺς πολυπληθεῖς χριστιανοὺς στρατιώτας του. Διὰ τοῦτο μάλιστα εὐθύς μετὰ τὴν ἐπικράτησίν του, κατόπιν συνεννόησεως καὶ μετὰ τὸν Λικίνιον, ἐξέδωσαν τὸ περίφημον «**Διάταγμα περὶ ἀνεξιθρησκείας**» (313 μ. Χ.), διὰ τοῦ ὁποῖου κατέπαυε πᾶς διωγμὸς κατὰ τῶν χριστιανῶν καὶ ἀνεγνωρίζετο ὁ Χριστιανισμὸς ὡς θρησκεία «ἀπολύτως νόμιμος καὶ ἐλευθέρα».

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος καὶ ἡ ἵδρυσις τῆς Κων/πόλεως. NAI

Μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Λικινίου ἐξεργάγη μετ' ὀλίγον ἀγὼν ἐπικρατήσεως. Νικητῆς ἀνεδείχθη ὁ Κωνσταντῖνος, ὃ ὁποῖος

τιουτοτρόπως απέβη μονοκράτωρ (323 μ.Χ.). Τότε πλέον ύπεστήριξεν άναφανδόν τούς χριστιανούς.

Ο Κωνσταντίνος εγεννήθη εις την Ναϊσσόν της Μοισίας, ή δε χριστιανή μήτηρ του **Έλένη** κατήγετο από την Νικομήδειαν. Κατά την διάρκειαν τών πολέμων έναντίον τών συναρχόντων του διεπίστωσεν, ότι επεβάλλετο ή μεταφορά της πρωτεύουσας από τó παλαιόν έχθρικόν περιβάλλον της Ρώμης. Μετά την νίκην του κατά του Λικινίου εγκατεστάθη εις Νικομήδειαν και ήσυχολήθη με την άναζητησιν τοποθεσίας δια νέαν πρωτεύουσαν. Από κάθε άλλην θέσιν έπροτίμησε τó άρχαίον Βυζάντιον δια τούς εξής λόγους: 1) Δια την άμυναν του κράτους έχρειάζετο μία μεγάλη άχυρωμένη βάσις, μία πόλις άχυρά, ή όποία θα έξησφάλιζε τά βορειοανατολικά σύνορα έναντίον τών βαρβάρων. 2) Η δυτική Εύρώπη οικονομικώς εύρίσκετο έν παρακμῆ, ένῶ αντίθετως αί ανατολικαί επαρχίαί και ιδιαίτέρως αί χῶραι, εις τας όποιάς ειχεν έξαπλωθῆ ό Έλληνισμός, άπετέλουν τó πλέον ζωντανόν τμήμα του κράτους. Άνεγνωρίζετο λοιπόν, ότι θ' άνεζωγονείτο τó κράτος δια της μεταφοράς της πρωτεύουσας εις τας πλουσίας αυτάς περιοχάς. 3) Με την ίδρουσιν της νέας πόλεως έξησφαλιζετο ή όδός μεταξύ Άνατολής και Δύσεως και έπομένως ή διεξαγωγή του διαμετακομιστικού έμπορίου Άσίας - Εύρώπης. 4) Επεβάλλετο ή απομάκρυνσις από τó ειδωλολατρικόν περιβάλλον της Ρώμης.

Η νέα αυτή πόλις εκ του όνόματος του ίδρουτου όνομάσθη **Κωνσταντινούπολις**. Εκτίσθη επί έπτá λόφων, άχυρώθη με τείχη και έκοσμήθη με άνάκτορα, ίππόδρομον, ναούς και άλλα μνημεία. Τά έγκαίνια της νέας πρωτεύουσας έγιναν την 11ην Μαΐου του 330 μ.Χ. Η Κωνσταντινούπολις απέβη χριστιανικόν και έλληνικόν κέντρον. Δια τόν Έλληνισμόν ή μεταφορά της έδρας του κράτους ένέχει ιδιαίτεραν σημασίαν, διότι ταχέως τó ανατολικόν ρωμαϊκόν κράτος άφωμοιώθη από την δύναμιν του έλληνικού πολιτισμού και μετεβλήθη εις έλληνικόν.

Ο αυτοκράτωρ παρηκολούθησε με άυστηρότητα την άπονομήν της δικαιοσύνης. Έξέδωσε πλήθος προστατευτικῶν νόμων και έφρόντισε, δια νά έξασφαλίση εις την χριστιανικήν Έκκλησίαν την ειρήνην, ή όποία ειχε διαταραχθῆ εκ της αίρέσεως του έν Άλεξανδρεία Ιερέως Άρείου. Δια της έν Νικαία **πρώτης οικουμενικής Συνόδου (325)**, της όποιας προήδρευσεν ό ίδιος ο αυτοκράτωρ, κατεδικάσθη ό άρειανισμός, άνεγνωρίσθη τó δμοούσιον της Άγίας Τριάδος και συνετάχθησαν τά 8 άρθρα του Συμβόλου της Πίστεως. Η Έκκλησία μας δια τας ύπηρεσίας του προς τόν Χριστιανισμόν τόν ώνόμασεν Ισαπόστολον

καὶ τὸν κατέταξε μεταξύ τῶν ἁγίων, ἡ δὲ ἱστορία τοῦ ἀπένευμε τὸν τίτλον τοῦ Μεγάλου.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Τὸ 337 ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ προηγουμένως ἐβαπτίσθη. Ἀποθνήσκων διένειμε τὸ κράτος εἰς τοὺς τρεῖς υἱούς του καὶ τοὺς δύο ἀνεπιούς του· ἀλλὰ μεταξύ τούτων δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐκραγῇ ἀμείλικτος πόλεμος. Τὸ κράτος συνεκλονίσθη ἀπὸ τὰς ἀνωμαλίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐποφελήθησαν οἱ Πέρσαι εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ οἱ ἄλλοι βάρβαροι. Τέλος τὸ 361 ἐπεκράτησεν ὁ ἀνεπιὸς τοῦ Κωνσταντίνου **Ἰουλιανὸς** (361 - 363). Ὁ νέος αὐτοκράτωρ διεπνέετο ἀπὸ θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, διότι εἶχε σπουδάσει εἰς τὰς Ἀθήνας. Παρασυρόμενος ἀπὸ τὴν ἀγάπην του αὐτὴν ἐσημάτισε τὴν παράδοξον ἀντίληψιν, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ παραγκωνίσῃ τὸν Χριστιανισμόν καὶ ν' ἀναστήσῃ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν. Ὅπως ἦτο φυσικόν, ἡ προσπάθειά του ἀπέτυχε, ἡ δὲ Ἐκκλησία μας τὸν ὠνόμασε «ἀποστάτην» ἢ «παραβάτην». Μετὰ δύο ἔτη ἐφρονεύθη πολεμῶν ἐναντίον τῶν Περσῶν.

Οἱ μετέπειτα αὐτοκράτορες δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἀνεβιβάσθησαν εἰς τὸν θρόνον ἀπὸ τὸν στρατόν. Σάλος μέγας ἐπεκράτει ἀνὰ τὴν αὐτοκρατορίαν, ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀρχίζει καὶ ἡ μεγάλη **ἐπιδρομὴ τῶν βαρβάρων**. Τέλος ἐπεκράτησεν ὁ στρατηγὸς **Θεοδόσιος** (379 - 395 μ. Χ.), ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ ὁποίου ἠνώθη καὶ πάλιν τὸ κράτος.

Ὁ Θεοδόσιος ἐπολέμησε κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ προσεπάθησε ν' ἀναδιοργανώσῃ τὸ κλονιζόμενον κράτος. Ἐφρόντισεν ἐπίσης ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα διὰ τῆς καταπολεμήσεως τοῦ ἀρειανισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξύ εἶχε κερδίσει ἔδαφος. Διὰ τὰς ὑπηρεσίας του αὐτὰς οἱ χριστιανοὶ τὸν ὠνόμασαν Μέγαν. Ἀπέθανεν εἰς Μεδιόλανον τὸ 395, ἀφοῦ διένειμε τὸ κράτος μεταξύ τῶν δύο υἱῶν του. Καὶ ὁ μὲν **Ὀνώριος** ἔλαβε τὴν Δύσιν, ὁ δὲ **Ἀρκάδιος** τὴν Ἀνατολὴν. Τὸ ἔτος **395 μ. Χ.** εἶναι τὸ ἔτος τῆς ὀριστικῆς διαιρέσεως τοῦ **Ρωμαϊκοῦ κράτους** εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικόν.

Ἡ μεγάλη μετανάστευσις τῶν βαρβάρων.

Ἐνῶ κατέρρεεν ὁ ἀρχαῖος κόσμος τῆς Δύσεως, βαρβαρικὰ στίφη πλήρη μαχητικότητος ἤρχισαν εἰσβολὰς εἰς τὰς χώρας τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος τὸ κύμα τῶν βαρβαρικῶν

ἐπιδρομῶν διωγκώθη ἐπικινδύνως καὶ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ τὸ συγ-
κρατήσουν τὰ ὠχυρωμένα σύνορα τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ἐπιδρομὴ
αὐτῆ τῶν βαρβαρικῶν σιφῶν ὀνομάζεται **μεγάλῃ μετανάστευσις**
τῶν βαρβάρων.

Ἀφορμὴν εἰς τὰς εἰσβολὰς τῶν βαρβαρικῶν λαῶν ἔδωσαν οἱ
Ὀύννοι, λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, προερχόμενος ἀπὸ τὰ βόρεια τῆς
Ἀσίας. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος ἤρχισαν νὰ προχωροῦν
πρὸς δυσμὰς, ὑπὸ τὴν πίεσιν των δὲ οἱ Γότθοι καὶ ἄλλοι γερμανικοὶ
λαοὶ ἐκ τῆς Σκυθίας (σημερινῆς Ρωσίας) μετεκινήθησαν πρὸς τὰ δυ-
τικά. Οἱ **Γότθοι** διηροῦντο εἰς δύο κλάδους, τοὺς **Ὀστρογότθους**,
ἀνατολικῶς τοῦ ποταμοῦ Δνειστέρου, καὶ τοὺς **Βησιγότθους**, δυτι-
κῶς. Ἀμφότεροι εἶχον προσηλυτισθῆ εἰς τὸν ἀρειανισμόν. Κατ' ἀρχὰς
ὁ αὐτοκράτωρ Οὐάλης ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Βησιγότθους νὰ διαβοῦν
τὸν Δούναβιν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ· βραδύτερον ὅμως οὗτοι λεη-
λατοῦντες ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Θράκην. Ὁ Οὐάλης πολεμῶν ἐναντίον
των ἐνίκηθη καὶ ἐφονεύθη παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν (378 π. Χ.). Ὁ
Θεοδόσιος συνεβιάσθη μετ' αὐτῶν καὶ τοὺς προσέλαβεν ὡς μισθο-
φόρους.

Οἱ Ὀστρογότθοι ἐξ ἄλλου πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Οὐννων ἐστράφη-
σαν πρὸς δυσμὰς συμπαρασύροντες καὶ ἄλλους βαρβάρους λαοὺς, Βαν-
δάλους, Σουήβους, Λογγοβάρδους, Βουργουνδίους κ. ἄ. Τοιοῦτοτρό-
πως οἱ βαρβαρικοὶ οὗτοι λαοὶ ἐπεξετάθησαν μέχρι τῆς Ἰσπανίας καὶ
τῆς Ἀφρικῆς.

Νέαν ἔντασιν ἔλαβον αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βησιγότθων ὑπὸ τὴν ἀρ-
χηγίαν τοῦ νεαροῦ ἡγεμόνος των **Ἀλαρίχου**. Οὗτος, ἀφοῦ ἠπέλιψε
τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατῆλθε λεηλατῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς βοή-
θειαν τοῦ Ἀρκαδίου, τότε αὐτοκράτορος τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους,
ἐστάλη ἐκ τῆς Δύσεως ὁ στρατηγὸς Στηλίων, ὁ ὁποῖος συνεκρούσθη
μὲ τὸν Ἀλάριχον παρὰ τὴν Φολόην καὶ τὸν ἐνίκησε (396). Τὸ ἀνατο-
λικὸν κράτος διὰ συμβιβασμοῦ ἀνεγνώρισε τὸν Ἀλάριχον στρατηγὸν τοῦ
Ἰλλυρικοῦ. Ἐκ τῆς Ἰλλυρίας μετ' ὀλίγα ἔτη ὁ Ἀλάριχος ἐπεχείρησε
μεγάλην ἐπιδρομὴν εἰς Ἰταλίαν καὶ εἰσῆλθεν ὡς κατακτητῆς εἰς τὴν
Ρώμην (410 μ. Χ.), τὴν ὁποίαν ἐληλάτησεν. Ἀπέθανεν εἰς τὴν Κάτω
Ἰταλίαν, ὁ δὲ διάδοχός του ἀνεγνώρισε τὴν ἐξουσίαν τοῦ αὐτοκράτο-
ρος καὶ ἔδρυσεν Βησιγοτθικὸν κράτος εἰς τὴν νότιον Γαλατίαν (418),
ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Ἐξ ἄλλου οἱ **Βάνδαλοι** ὑπὸ τὸν ἀρχηγόν των **Γεζέριχον** ἐπέρασαν
εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικὴν, ὅπου ἔδρυσαν ἰσχυρὸν Βανδαλικὸν κράτος

(439 μ. Χ.). Οἱ **Φράγκοι** τέλος ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν βόρειον Γαλιαν καὶ τὸ Βέλγιον, οἱ δὲ **Ἀγγλοσάξωνες** προερχόμενοι ἐκ τῆς Γερμανίας διέβησαν εἰς τὰς βρετανικὰς νήσους, ὅπου συνανεμείχθησαν μετὰ τῶν ἐντοπίων.

Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Οὐννων. Ὁ Ἀττίλας.

Οἱ Οὐννοι ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον ἰδρύσει μέγα κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης. Ὁ περίφημος ἡγεμὼν των **Ἀττίλας** (434 - 453 μ. Χ.), ἱκανώτατος πολεμιστὴς καὶ κυβερνήτης, ἐπιδιώκων τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κράτους του, ἤρχισε φοβερωτάτας ἐπιδρομάς. Ἐβδομήκοντα πόλεις τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους κατεστράφησαν. Ἡ «Ἱερὰ μάλιστα», ὅπως ὠνομάσθη, πανταχοῦ ἐνέσπειρε τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν τρόμον. Τὸ 450 μ. Χ. με 700 χιλιάδας στρατοῦ εἰσέβαλεν εἰς τὸ Δυτικὸν κράτος λεηλατῶν καὶ καταστρέφων. Ὁ στρατηγὸς **Ἀέτιος**, σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος Οὐαλεντινιανοῦ Γ', τὸν ἀντιμετώπισεν εἰς φονικωτάτην μάχην παρὰ τὰ **Καταλανικὰ πεδία** («μάχη τῶν ἐθνῶν», 451 μ. Χ.) καὶ τὸν ἐνίκησε μὲν, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ διαλύσῃ τὸν στρατὸν του. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἡ Ἰταλία διέτρεξεν ἔσχατον κίνδυνον, πολλὰ δὲ πόλεις αὐτῆς ἐλεηλατήθησαν φρικωδῶς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα τὸ κράτος του διελύθη ἐξ αἰτίας τῶν ἐρίδων μεταξὺ τῶν διαδόχων του.

Ἡ κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.

Τὸ 476 μ. Χ. βαρβαρικὰ στίφη, προερχόμενα ἀπὸ τὰς περιοχὰς παρὰ τὸν Δούναβιν, εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ **Ὀδοάκρου**. Ἐπρόκειτο περὶ γερμανικῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων, τὰ ὅποια εἶχον ἐπαναστατήσει. Οἱ ἐπιδρομεῖς κατέλαβον τὴν Ρώμην, ἐξεθρόνισαν τὸν τελευταῖον Ρωμαῖον αὐτοκράτορα Ρωμύλον, τὸν ἐπλεγόμενον χλευαστικῶς Αὐγουστύλον, καὶ ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Ὁ Ὀδοάκρος ὅμως ἀνέλαβε τὴν διακυβέρνησιν ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ παλαιὸν Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος δὲν ὑπῆρχε πλέον. Εἰς τὸ ἐξῆς ἡ ἔξουσία τυπικῶς ἀνήκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, οὐσιαστικῶς ὅμως περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων.

Τὸ 476 μ. Χ. ἀποτελεῖ μεγάλον σταθμὸν εἰς τὴν Ἱστορίαν, διότι ἀπὸ τότε ἀρχίζουσι διὰ τὴν Δύσιν οἱ **Μεσαιωνικοὶ χρόνοι**.

Βραδύτερον, τὸ 488 μ. Χ., εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰταλίαν 250 χιλ.

Ὁστρογότθων καὶ ἄλλων βαρβάρων ὑπὸ τὸν Θεοδέριχον. Ἐπειτα ἀπὸ πολλοὺς ἀγῶνας ὁ Θεοδέριχος ἐπέτυχεν ἄναγορευθῆ βασιλεὺς ὑπὸ τὴν



Χάρτης τοῦ Δυτ. Ρωμ. κράτους κατὰ τὸ ἔτος 476 μ. Χ.

ἐπικυριαρχίαν ὁμῶς τοῦ Βυζαντίου. Τοιοῦτοτρόπως ἰδρύθη τὸ Ὁστρογοτθικὸν κράτος τῆς Ἰταλίας (493 μ. Χ.).

Τὰ αἷτια τῆς καταλύσεως τοῦ Δυτ. Ρωμ. κράτους.

Ἐπειτα ἀπὸ μακρότατον βίον ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία ἐξηφανίσθη. Εἰς τὴν πραγματικότητα εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ πολλοῦ νὰ ἐκλείπῃ καὶ μόνον ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου παρουσίασε κάποιαν ἀναλαμπήν. Ἐκτὸς τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῶν ἐξοντωτικῶν ἀγῶνων διαδοχῆς ὑπάρχουν καὶ ἄλλα αἷτια. Τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν εἶναι τὰ ἀκόλουθα: 1) Ἡ μεγάλη ἐπέκτασις τοῦ κράτους εἶχεν ἐπιφέρει ἐξασθένησιν τῆς οικονομίας. 2) Εἶχεν ἐρημωθῆ ἡ ὑπαιθρος χώρα ἔνεκα τῆς ἐξαθλιώσεως τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν. 3) Οἱ πατρίκιοι εἶχον γίνεи κάτοχοι τεραστίων κτημάτων καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐξετοπίσθησαν οἱ μικροκαλλιεργηταί. Εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν πληθυσμῶν συνετέλεσε καὶ ἡ συνεχὴς στρατεύσις, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν χρεῶν καὶ τέλος τὴν ἀπώλειαν τῶν μικρῶν κτημάτων ἐπ' ὠφελεία τῶν πλουσιωτέρων. 4) Ἡ ἀδυναμία τοῦ κράτους νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ σύνορά του δι' ἐθνικοῦ στρατοῦ. Κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον ἡ φύλαξις τοῦ κράτους εἶχεν

ἀνατεθῆ, ἀποκλειστικῶς σχεδόν, εἰς μισθοφορικὰ στρατεύματα, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχηγοὶ πολλάκις ἀπέκτων δύναμιν καὶ ἐξηγείροντο κατὰ τῆς νομίμου ἐξουσίας. 5) Ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀστικῶν κέντρων ἐξ αἰτίας τῆς δυσπραγίας του ἠδιαφόρει διὰ τὰς τύχας τοῦ κράτους. Εἰς τὴν δυσπραγίαν εἶχε συντελέσει ἡ καταπληκτικὴ στενότης τοῦ χρήματος καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν τόκων καὶ τῶν χρεῶν. 6) Ὁ δημόσιος θησαυρὸς ἐσπαταλᾶτο καὶ τὸ κράτος εἶχεν ἐξαρθρωθῆ. 7) Ἡ ἔλλειψις τέλος ἐθνικῆς, θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνότητος εἶχεν ἐπιφέρει τὴν διαίρεσιν τοῦ κράτους καὶ ἐπομένως τὴν ἐξασθένειν καὶ τὴν πτώσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

Ἡ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἡ περίοδος τῆς ὀργανώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Τὸ ἔτος 395 μ. Χ., κατὰ τὸ ὁποῖον ἐχωρίσθη ὀριστικῶς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος μεταξὺ τῶν διαδόχων τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, θεωρεῖται ὡς ἡ ἀπαρχὴ τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Οἱ χρόνοι ἀπὸ τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ 395 μ. Χ. ὀνομάζονται συνήθως *πρώμοι βυζαντινοὶ χρόνοι*.

Ἐνῶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὸ Δυτικὸν κράτος ἔβαινε πρὸς διάλυσιν, τὸ Ἀνατολικὸν διεμορφοῦτο ἐσωτερικῶς καὶ ἔσπερεώνετο ἐξωτερικῶς διὰ συνεχῶν νικηφόρων πολέμων ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Χαρακτηριστικὸν τῶν χρόνων αὐτῶν εἶναι ἡ *ἐπικράτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ*, ὁ ὁποῖος ἀπέβη ἡ ἐπίσημος θρησκεία τοῦ κράτους. Σὺν τῷ χρόνῳ ὁμοῦ νέον στοιχεῖον συνετέλεσεν, ὥστε νὰ δοθῆ εἰς τὸ νέον κράτος ἰδιαίτερα φυσιογνωμία. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶναι ἡ *ἐπικράτησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ*. Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ καὶ αἱ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι κατέστησαν τὸ κράτος ἐνιαῖον καὶ ἰσχυρὸν, ὥστε νὰ δυνηθῆ νὰ ζήσῃ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας.

Τὸ Ἀνατολικὸν κράτος ἐδημιουργήθη μέσα εἰς χώρας, ὅπου ἐπεκράτει ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες ἠδυνήθησαν μετὰ πάροδον δύο περίπου αἰῶνων νὰ τὸ ἐξελληνίσουν. Διὰ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους συνεχίζει τὴν πολιτικὴν ζωὴν του καὶ τὴν πορείαν του ὁ Ἑλληνισμὸς. Τὸ βυζαντινὸν κράτος ἐπομένως ἐκφράζει τὸν μεσαιωνικὸν βίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐδαφικῶς τὸ Ἀνατολικὸν κράτος ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου διὰ τῆς Μ. Ἀσίας μέχρι τῆς Ἀρμενίας, τοῦ Εὐφράτου, τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Κυρηναικῆς. Τὸ ἐπικρατοῦν στοιχεῖον, πρὸ πάντων εἰς τὰ ἀστικά κέντρα, ἦτο τὸ ἑλληνικόν, τὸ ὁποῖον χάρις εἰς τὸν ἀνώτερον πολιτισμὸν τοῦ ἡδυνήθη τάχιστα ν' ἀφομοιώσῃ καὶ νὰ ἐξελληνίσῃ τοὺς ἄλλους κατοίκους.

Οἱ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ αὐτοκράτορες.

Μετὰ τὸν ἀσθενικὸν Ἀρκάδιον ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοδοσίου Β' (474 - 491 μ.Χ.), ὁ λεγόμενος Μικρὸς, ὁ ὁποῖος ἐνυμφεύθη Ἑλληνίδα κόρην φιλοσόφου, τὴν Ἀθηναΐδα, τὴν μετονομασθεῖσαν εἰς Εὐδοκίαν. Ἐπὶ τῆς λογίας αὐτῆς αὐτοκρατείας ἰδρύθη τὸ **Πανδιδακτῆριον**, δηλ. τὸ πρῶτον ἐν Κωνσταντινουπόλει πανεπιστήμιον (425 μ.Χ.), καὶ ἐκυριάρχησεν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Δι' ἐπανελημμένων οἰκουμενικῶν Συνόδων κατεβλήθη προσπάθεια ν' ἀποκατασταθῇ ἡ ὁμόνοια εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, διότι μεγάλον σάλον εἶχον προκαλέσει οἱ **μονοφυσίται**, δηλ. οἱ αἵρετικοί, οἱ ὁποῖοι δὲν παρεδέχοντο τὴν συνύπαρξιν εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τῶν δύο φύσεων, τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης.

Ὅταν ἐβασίλευεν ὁ **Ζήνων** (474 - 491 μ.Χ.), κατελύθη τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν κράτος. Ὁ διάδοχός του **Ἀναστάσιος Α'** ὠχύρωσε διὰ μεγάλου τείχους τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ σύνορα πρὸς τὴν Περσίαν, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ **Πέρσαι** εἶχον ἀρχίσει καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς. Νέοι ἐχθροὶ ἐπίσης ἐνεφανίσθησαν εἰς τὰ πρὸς τὴν Βαλκανικὴν σύνορα, οἱ **Σλάβοι** καὶ οἱ **Βούλγαροι**.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ὡς αὐτοκράτωρ ὁ γηραιὸς στρατηγὸς **Ἰουστίνος**, ὁ ὁποῖος προσέλαβεν ὡς συνάροντα τὸν ἀνεψιὸν του Ἰουστινιανόν, ἓνα ἐκ τῶν μεγαλύτερων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

Ὁ Ἰουστινιανὸς (527 - 565 μ.Χ.).

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο εὐφυὴς καὶ δραστήριος αὐτοκράτωρ, τὸ δὲ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν εἶναι ἀξιόλογον. Συνέλαβε τὸ φιλόδοξον σχέδιον ν' ἀνασυστήσῃ τὴν παλαιὰν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν, διὰ τοῦτο δὲ ἐπεδίωξε ν' ἀνακτήσῃ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας καὶ νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν Μεσόγειον. Τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ ἡθέλησε νὰ στηρίξῃ ἐνισχύων τὸν θεσμὸν τῆς ἀπολύτου συγκεντρωτικῆς μοναρχίας καὶ ἐπιβάλλων τὴν χριστιανικὴν Ὁρθοδοξίαν.

Με ἐξαιρετικὴν διορατικότητα ἐξέλεξεν ὡς συνεργάτας του τὸν νομομαθῆ Τριβωνιανόν, τὸν οἰκονομολόγον Ἰωάννην Καππαδόκην καὶ τοὺς στρατηγούς Βελισάριον καὶ Ναρσῆν. Μετὰ τὴν ζῶν καὶ τὴν ἐπι-



Ὁ Ἰουστινιανὸς μετὰ τῆς ἀκολουθίας του.
Ψηφιδωτὸν τοῦ Ἁγ. Βιταλίου τῆς Ραβέννης.

τυχίαν του συνδέεται ἀρρήκτως ἡ αὐτοκράτειρα **Θεοδώρα**, ἡ ὁποία χάρις εἰς τὴν εὐφυΐαν καὶ τὸ θάρρος της κατώρθωσεν ἀπὸ κόρη ἀρκοτρόφου καὶ χορεύτρια ν' ἀναδειχθῆ εἰς ὄνομαστὴν αὐτοκράτειραν.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἀφοῦ κατέστειλεν ὁ Ἰουστινιανὸς μίαν ἐπικίνδυνον ἐσωτερικὴν ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸ σύνθημα τῶν στασιαστῶν εἶναι γνωστὴ ὡς **στάσις τοῦ Νίκα** (532), ἐπεδόθη πλέον εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ μεγαλεπήβολου σχεδίου του. Ἡ στιγμή ἦτο κατάλληλος, διότι οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως μὲ εὐχαρίστησιν θὰ ἔβλεπον τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἀπὸ τὴν κακὴν διακυβέρνησιν τῶν βαρβάρων.

Πρὶν ἢ στραφῆ κατὰ τῆς Δύσεως, ἐτακτοποίησε τὰ ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς συνάψας μετὰ τῶν Περσῶν τὴν λεγομένην «ἀπέραντον εἰρήνην». Ἐπειτα ἐστράφη κατὰ πρῶτον ἐναντίον τῶν Βανδάλων τῆς Ἀφρικῆς (βανδαλικὸς πόλεμος, 532 - 534). Ὁ **Βελισάριος** μὲ 10 χιλιά-

δας πεζούς και 6 χιλιάδας ιππείς ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν ᾿Αφρικὴν, ἐνίκησε δὲ καὶ ἠχμαλώτισε τὸν βασιλέα τῶν Βανδάλων Γέλμερον. Τὸ Βανδαλικὸν κράτος κατελύθη.

Ἐν συνεχείᾳ ἐπεδόθη ὁ Βελισάριος εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ ᾿Οστρογοθικοῦ κράτους τῆς Ἰταλίας. Ἐχρησιάσθησαν εἰκοσαετεῖς σκληροὶ ἀγῶνες (535-554), τοὺς ὁποίους ἔτερμάτισεν ὁ στρατηγὸς *Ναρσῆς*. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ ᾿Αφρική μετεβλήθησαν εἰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι ὠνομάσθησαν «ἐξαρχᾶτα». Οἱ ἑξαρχοὶ ἦσαν ἐπίτροποι τοῦ αὐτοκράτορος καὶ εἶχον ὡς ἑδρας τῶν τὴν Καρχηδόνα καὶ τὴν Ραβένναν.

Καὶ ἐναντίον τῶν Βησιγόθων τῆς Ἰσπανίας ἀπέστειλεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν ναύαρχόν του *Διβέριον*, ὁ ὁποῖος ὅμως μόνον παραλιακὰς τινὰς πόλεις ἠδυνήθη νὰ καταλάβῃ καθὼς καὶ τὰς Βαλεαρίδας νήσους.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πολέμων εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν *Χοσρόης* εἰσέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν. Ἐναντίον τῶν Περσῶν διεξήχθησαν κατὰ διαστήματα πόλεμοι χωρὶς μεγάλην ἐπιτυχίαν. Τὸ 562 ἠναγκάσθη τὸ Βυζάντιον νὰ συνάψῃ ταπεινωτικὴν εἰρήνην.

Ἐξ αἰτίας τῶν μακρῶν καὶ δαπανηροτάτων αὐτῶν πολέμων ἐξητλήθη ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ παρεμποδίσῃ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβαρικῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, Οὐννων, ᾿Αβάρων, Βουλγάρων καὶ Σλάβων. Τὸ 559 Σλάβοι καὶ Βούλγαροι ἔνεφανίσθησαν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως· τὴν κατάστασιν ἔσωσε τότε ὁ γηραιὸς Βελισάριος.

Τὸ εἰρηνικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖόν κατέστησε περίλαμπρον τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, δὲν ἦτο τὸ στρατιωτικόν. Οἱ πόλεμοί του, ὅπως ὁ βανδαλικὸς καὶ ὁ ἰσπανικὸς, ἦσαν μᾶλλον ἄσκοποι καὶ τὰ ἀποτελέσματά των δὲν ἦσαν ἀνάλογα μὲ τὰς ἀπαιτηθεῖσας θυσίας. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουστινιανοῦ παραμένει ἀθάνατον ἀπὸ τὸ νομοθετικόν του ἔργον καὶ τὸ οἰκοδομικόν.

Ὁ Ἰουστινιανός, σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμά του περὶ ἀνασυστάσεως τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐπεδίωξε νὰ ἐνοποιήσῃ τὸ δίκαιον. Συνεκρότησε λοιπὸν ἐπιτροπὴν ἐκ νομομαθῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Τριβωνιανοῦ, ἡ ὁποία ἐντὸς τῶν ἐτῶν 529-565 μ. Χ. παρουσίασεν ἔργον μνημειῶδες, τὸ *ρωμαϊκὸν ἀστικὸν δίκαιον*. Τὸ ἔργον αὐτὸ περιλαμβάνει: 1) Τὸν «Ἰουστινιάνειον κώδικα», δηλ. ὅλα τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα ἀπὸ τοῦ ᾿Αδριανοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς του. 2) Τοὺς

«Πανδέκτας», δηλ. τὴν ἐργασίαν τῶν παλαιότερων νομομαθῶν. 3) Τὰς «Εἰσηγήσεις», δηλ. σύγγραμμα χάριν τῶν σπουδαστῶν τοῦ Δικαίου καὶ 4) Τὰς «Νεαρὰς», δηλ. τοὺς νεωτέρους ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του νόμου.

Εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐργασίαν τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔστηρίχθη τὸ εὐρωπαϊκὸν δίκαιον τοῦ Μεσαίωνος καὶ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἀκόμη.

Ἐνομαστὸν ἐπίσης ὑπῆρξε καὶ τὸ οἰκοδομικὸν ἔργον τοῦ Ἰουστι-



Ἡ Ἁγία Σοφία μετὰ τὰ κτίσματα, τὰ ὁποῖα προσετέθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

νιανοῦ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐφρόντισε νὰ κατασκευασθοῦν ἐπιβλητικὰ κτίσματα, περὶ αὐτῶν δὲ μᾶς δίδει πληροφορίας ὁ σύγχρονός του ἱστορικός Προκόπιος εἰς τὸ σύγγραμμά του «Περὶ κτισμάτων». Ἐκτισε πόλεις ὀλοκλήρους, τείχη, δεξαμενὰς καὶ ἄλλα μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα· τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄμως κτίσμα τοῦ ὑπῆρξεν ὁ περίλαμπρος ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, διὰ τὸν ὁποῖον ἐδαπανήθησαν κολοσσιαῖα ποσά.

Οἱ ὀνομαστοὶ ἀρχιτέκτονες Ἐνθέμιος καὶ Ἰσίδωρος μὲ τὸν ναὸν αὐτὸν ἔδωσαν καὶ τὸν νέον τύπον τοῦ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ.

Καὶ μὲ τὴν φιλανθρωπίαν ἐπίσης ἠσχολήθη ὁ Ἰουστινιανός. Κατεσκευάσθησαν τότε γηροκομεῖα, ξενῶνες, νοσοκομεῖα, ὀρφανοτροφεῖα, πτωχοκομεῖα καὶ ἄλλα ἔργα, διὰ τὴν ἐξασφάλισιν καὶ λειτουργίαν τῶν ὀποίων ἐμόχθησεν ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα.

Ἐφρόντισεν ἐπίσης ὁ αὐτοκράτωρ καὶ διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, πρὸς τοῦτο δὲ ἐξαπέστειλεν ἱεραποστόλους πρὸς προσήλυτισμὸν τῶν βαρβαρικῶν λαῶν. Δύο τοιοῦτοι μοναχοὶ κατάρθωσαν νὰ μεταφέρουν ἀπὸ τὴν Κίναν σπόρον μεταξοσκωλήκων, ἔκτοτε δὲ εἰσῆχθη ἡ σηροτροφία καὶ πολλαὶ πόλεις ἀνεξωογονήθησαν οικονομικῶς, ὡς αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι κ. ἄ.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸ κράτος ἔφθασεν εἰς τὴν μεγαλυτέραν του ἔκτασιν καὶ ἀκτινοβολίαν. Διὰ τοῦτο ὁ αἰὼν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὀνομάσθη καὶ «χρυσοῦς αἰὼν τοῦ Βυζαντίου».

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπῆρξαν ἄσημοι κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτοκράτορες. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς των οἱ Ἄβαραοὶ ἐληλήθησαν τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ κράτους καὶ ἔφθασαν μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Λομβαρδοὶ ἐξ ἄλλου εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔδρυσαν τὸ **Λομβαρδικὸν βασίλειον** (572 μ. Χ.).

Εἰς τὴν Ἀνατολήν οἱ Πέρσαι ἐκινήθησαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ τοὺς ἀντιμετώπισαν ἐπιτυχῶς στρατηγοί, οἱ ὁποῖοι κατέλαβον καὶ τὸν θρόνον, ὁ **Τιβέριος** καὶ ὁ **Μαυρίκιος**. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου (582 - 602) συνετελέσθη ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ κράτους, διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ χρονογράφοι τὸν ἐπονομάζουν «πρῶτον Ἑλληνα αὐτοκράτορα».

Ὁ τελευταῖος τῶν αὐτοκρατόρων τῆς σειρᾶς αὐτῆς **Φωκάς** ὑπῆρξεν ἀνίκανος αὐτοκράτωρ. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του οἱ Πέρσαι λεηλατοῦντες ἔφθασαν μέχρι τῆς Χαλκηδόνος. Ἡ δυσφορία κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος προεκάλεσεν ἐπανάστασιν, ὁ δὲ ἔξαρχος τῆς Ἀφρικῆς ἔστειλε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν υἱὸν του Ἡράκλειον, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ.

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ:

'Ο 'Ηράκλειος (610 - 641 μ. Χ.)

'Ο νέος αὐτοκράτωρ παρέλαβε μίαν κατάστασιν ἔλεεινήν. 'Ο στρατὸς σχεδὸν εἶχε διαλυθῆ καὶ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους ἦσαν ἄθλια. 'Εξ ἄλλου οἱ Πέρσαι ἐλεηλάτουν εἰς τὴν Μ. 'Ασίαν, οἱ 'Αβαροσλάβοι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην, οἱ Λομβαρδοὶ ἐπεξέτειναν τὸ κράτος των εἰς τὴν 'Ιταλίαν, οἱ δὲ Γότθοι ἐξεδίωξαν τοὺς Βυζαντινοὺς ἀπὸ τὴν 'Ισπανίαν.

Πρὸς στιγμὴν ὁ 'Ηράκλειος ἐν μέσῳ τῶν δεινῶν ἐκλονίσθη τὸν ἐνεψύχωσεν ὅμως ὁ ὑπέρροχος πατριάρχης **Σέργιος**. 'Απεφάσισε λοιπὸν ν' ἀντιμετωπίσῃ μὲ θάρρος τὴν κατάστασιν καὶ νὰ στραφῆ ἀποφασιστικῶς ἐναντίον τοῦ σοβαρωτάτου περσικοῦ κινδύνου.

Οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν Περσῶν. Πολιορκία τῆς Κων/πόλεως.

Οἱ Πέρσαι εἶχον καταλάβει τὰ 'Ιεροσόλυμα, εἶχον σφᾶξει χριστιανοὺς καὶ εἶχον μεταφέρει εἰς τὴν πρωτεύουσάν των Κτησιφῶντα τὸν Τίμιον Σταυρόν. 'Εναντίον των ὁ 'Ηράκλειος ἀνέλαβε μὲ θρησκευτικὸν φανατισμὸν τὸν ἀγῶνα ἐνισχυόμενος καὶ ἀπὸ τὸν Σέργιον, ὁ ὁποῖος παρεχώρησε τὰ πολύτιμα ἐκκλησιαστικά σκεύη καὶ τὸν λοιπὸν πλοῦτον τῶν 'Εκκλησιῶν διὰ τὰ ἔξοδα τῆς ἐκστρατείας. Διεξήγαγεν ὁ αὐτοκράτωρ τέσσαρας ἐκστρατείας ἐπιπόνους καὶ ἐπικινδύνους δι' ἀποβάσεων εἰς Τραπεζοῦντα καὶ τὰ παράλια τῆς 'Αρμενίας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐκστρατειῶν αὐτῶν ὁ Χοσρόης, συνεννοηθεὶς καὶ μὲ τοὺς 'Αβαροσλάβους, προσέβαλε πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν ἐπολιορκήσεν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης (626). Μολονότι ἐπολιορκεῖτο ἡ πρωτεύουσα, ὁ 'Ηράκλειος δὲν διέκοψε τὴν ἐκστρατείαν του, ἀλλ' ἐνεπιστεύθη τὴν ἄμυναν εἰς τὸν Σέργιον. Οἱ πολιορκούμενοι ἐπολέμησαν μὲ ἥρωισμὸν καὶ ἔσωσαν τὴν πόλιν, τὴν δὲ σωτηρίαν των οἱ εὐσεβεῖς κάτοικοι ἀπέδωσαν εἰς τὴν Παναγίαν, τὴν ὑπέρμαχον στρατηγόν, πρὸς τιμὴν τῆς ὁποίας ἐψάλη ὁ «'Ακάθιστος ὕμνος».

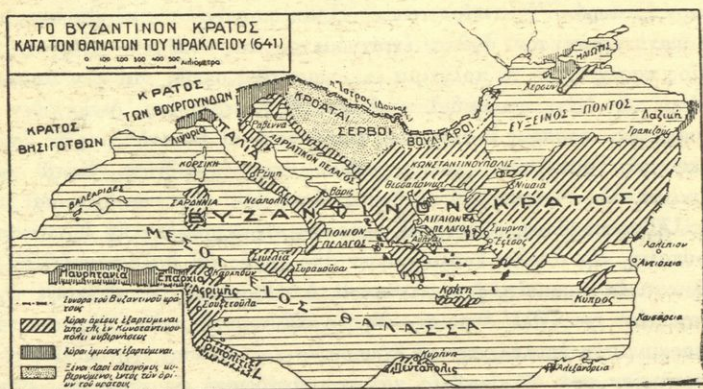
Συνεχίσας τὸν πόλεμον ὁ 'Ηράκλειος ἐνίκησε τέλος περιφανῆ νικην παρὰ τὴν Νινευί καὶ ἐκυρίευσε πλοῦσια λάφυρα. Οἱ Πέρσαι ἐσυνθηκολόγησαν καὶ ἀπέδωσαν τὸν Τίμιον Σταυρόν, τὸν ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ μετέφερεν εἰς 'Ιεροσόλυμα (14 Σεπτεμβρίου 629). Πρὸς ἀνά-

μνησιν τοῦ γεγονότος τούτου ἡ Ἐκκλησία μας τελεῖ τὴν ἑορτὴν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

Ὁ πολειμιστὴς αὐτὸς αὐτοκράτωρ, τοῦ ὁποίου αἱ ἐκστρατεῖαι ἐνθυμίζουσι τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον, διὰ τὰ ἔχῃ ἐτοιμοπολέμους στρατούς, ἐγκατέστησε στρατιώτας εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀρτιωτέραν διοίκησιν τοῦ κράτους. Διήρσεσε τὸ κράτος εἰς ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι ὠνομάσθησαν *θέματα*, διοικητὰς τῶν δὲ ἔθηκε στρατηγοὺς. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐσχηματίζοντο πυρρῆνες ἔθνικοῦ στρατοῦ.

Ἡ ἐμφάνισις τῶν Ἀράβων, Σέρβων καὶ Βουλγάρων.

Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ἐπεφύλασσαν εἰς αὐτὸν μεγάλας πικρίας. Νέος ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς παρουσιάσθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν, οἱ Ἀραβες. Ὁταν ὁ Ἡράκλειος ἐπληροφορήθη τὰς πρώτας κατακτήσεις τοῦ νέου ἐχθροῦ, ἦτο γέρον πλεόν καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ τοὺς συγκρατήσῃ. Οἱ ἐπιδρομεῖς μὲ τὸν φανατισμὸν τοῦ νεοφωτίστου ἐπέπεσαν ἐναντίον τῶν νοτιοανατολικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὸ 637 μετὰ διετὴ πολιορκίαν κατέλαβον τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐν συνεχείᾳ δὲ συνεπλή-



ρωσαν τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας, τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Αἰγύπτου (642).

Μὲ τὰς κατακτήσεις τῶν Ἀράβων ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία περιορίσθη ἑδαφικῶς, ἀλλ' αἱ ἀποσπασθεῖσαι ἐπαρχίαι κατφεκόντο ἀπὸ λαοῦς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν φυλετικῶς καὶ γλωσσικῶς διάφοροι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ἐπὶ πλεόν ἦσαν καὶ αἰρετικοί, μονοφυσίται. Διὰ τοῦτο ἡ

ἐδαφικὴ μείωσις ἰσοφαρίσθη ἀπὸ τὸ κέρδος τῆς ὁμοιογενείας καὶ τῆς συνοχῆς τοῦ κράτους. Αἱ ἐθνικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ διαφοραὶ δὲν ἐχώριζον πλέον τοὺς κατοίκους τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ κράτος τώρα ἦτο **ἑλληνικὸν καὶ ὀρθόδοξον**.

Διάφορος ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας, ὅπου εἶχεν ἀραιωθῆ ὁ πληθυσμὸς ἐξ αἰτίας τῶν συχνῶν ἐπιδρομῶν. Ἐπειτα ἀπὸ τὰς παλαιότερας ἐγκαταστάσεις Σλάβων καὶ Ἀβάρων κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ 7ου αἰῶνος νέα σλαβικὰ φυλαί, οἱ **Σέρβοι** καὶ **Κροᾶται**, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἰστρίαν, τὴν Δαλματίαν καὶ τὴν ἄνω Μοισίαν (μεταξὺ Αἴμου καὶ Δουνάβεως). Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπεβλήθησαν ἐπὶ τῶν ἀνοργανῶτων αὐτῶν φυλῶν οἱ **Βούλγαροι**, λαὸς μογγολικὸς, οἱ ὅποιοι προήρχοντο ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς Ἀζοφικῆς θαλάσσης. Οἱ Βούλγαροι εἶχον παραμείνει πέραν τοῦ Δουνάβεως, τώρα δὲ ἴδρυσαν Βουλγαρικὸν κράτος, τὸ ὅποιον ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ Βούλγαροι μὲ τὸν καιρὸν ἀφωμοιώθησαν ἀπὸ τοὺς Σλάβους.

Ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἡρακλείου.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἡρακλείου ἡ ἀπειλὴ τῶν Ἀράβων ἐφθασε μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ νέοι ἐχθροί, ἀφοῦ κατέλαβον τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ρόδον, ἀπέκτησαν μεγάλην ναυτικὴν δύναμιν καὶ ἐπὶ τοῦ **Κωνσταντίνου Δ'** τοῦ Πρωγονάτου (668 - 685) ἐπιχείρησαν **πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως**. Ἡ πολιορκία διήρκεσε περισσότερον ἀπὸ 5 ἔτη (673 - 678), ἀλλ' οἱ κάτοικοι ἠμύνθησαν μὲ ἥρωισμόν καὶ κατώρθωσαν μὲ τὴν βοήθειαν καὶ τοῦ «ὕγρου πυρὸς» νὰ ἐκδιώξουν τοὺς πολιορκητάς. Τὸ ὕγρον πῦρ ἦτο παλαιὰ ἐφεύρεσις, τώρα ὅμως εἶχε τελειοποιηθῆ. Ἦτο εὐφλεκτον ὕγρον, τὸ ὅποιον ἐξεσφενδονίζετο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μὲ σολῆνας ἢ ἐν εἴδει χειροβομβίδων. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Ἀβανοὶ ἐπολιορκήσαν ἀνεπιτυχῶς τὴν **Θεσσαλονίκην** (675 - 681) καὶ οἱ Βούλγαροι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν, ἡ ὁποία ἀπὸ αὐτοὺς ὀνομάσθη Βουλγαρία.

Ἐκτὸς τοῦ Κωνσταντίνου Δ', ὁ ὅποιος εἶχε πολλὰς ἰκανότητας, οἱ ἄλλοι αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας αὐτῆς ἦσαν ἀνίκανοι καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν ἐπεκράτησεν ἀναρχία πρὸς ὄφελος τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δυναστείας τοῦ Ἡρακλείου (7ος αἰὼν) ἡ αὐτοκρατορία ὑπέστη ἐσωτερικῶς σημαντικὴν μεταβολήν, διότι ἐπεκράτησεν ὀριστικῶς ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς πᾶσαν ἐκδήλωσιν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς

αὐτῆς ἢ ἑλληνικῇ γλῶσσα ἐξέβαλε τὴν λατινικὴν καὶ οἱ λατινικοὶ ὄροι εἴτε ἀντικατεστάθησαν μὲ ἑλληνικοὺς εἴτε ἐξελληνίσθησαν. Ἐκ τούτου ἡ λέξις «Ρωμαῖοι» ἔχασε πλέον τὴν παλαιὰν ἐθνικὴν τῆς σημασίαν καὶ ἔγινε τὸ ὄνομα τῶν κατοίκων τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐξ αὐτοῦ προῆλθε τὸ νεώτερον Ρωμῆός. Ἐκ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς οἱ αὐτοκράτορες ἐστέφοντο εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Δύο δυνάμεις ἐπεκράτησαν εἰς τὸ κράτος καὶ τοῦ προσέδωσαν τὴν ὀριστικὴν του μορφῆν. Αἱ δυνάμεις αὗται ἦσαν ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Ὁρθοδοξία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ

Ὁ Μωάμεθ ἰδρύει νέαν θρησκείαν.

Οἱ Ἄραβες εἶναι λαὸς σημιτικῆς καταγωγῆς. Ἐξῶν νομαδικῶς διηρημένοι κατὰ φυλάς, τὰς ὁποίας ὅμως ἤγωνε κοινὴ πίστις πρὸς τὸν Ἄλλοξ. Κοινὸν προσκύνημα τῶν Ἀράβων ἦτο ἡ **Κααβά**, δηλ. μέγας οὐρανοπετῆς λίθος. Εἰς τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ κοινοῦ προσκυνήματος εἶχε κτισθῆ ἡ ἱερὰ πόλις **Μέκκα**.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἄραβας εἶχον γνωρίσει τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν Ἰουδαϊσμὸν, οἱ ὁποῖοι εἶχον διεισδύσει εἰς τὴν χώραν των. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν θρησκευτικῶν τούτων ρευμάτων ἐπεκράτει κάποια σύγχυσις μεταξὺ τῶν Ἀράβων. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ὅμως ἐνεφανίσθη ὁ νέος προφήτης, ὁ **Μωάμεθ** (569 - 632 μ. Χ.).

Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ὁ θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, εἶχε μείνει ὀρφανὸς καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν ἦτο ποιμὴν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἑνὸς θείου του. Πολλὰκις ὅμως εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ παραμένῃ εἰς τὴν γενέθλιον πόλιν του, τὴν Μέκκα, ἢ ὁποία τότε ἦτο κέντρον σημιτικῆς ἐμπορικῆς κινήσεως. Τοιοῦτοτρόπως ἔλαβε πείραν τοῦ κόσμου καὶ ἐγνώρισε τὰς δύο θρησκείας. Ὅταν κατόπιν ἐνυμφεύθη μίαν πλουσίαν χήραν, ἔγινεν οἰκονομικῶς ἀνεξάρτητος καὶ ἠσχολήθη κατ' ἀρχὰς μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του. Εἰς ἡλικίαν 40 ἐτῶν ὠθούμενος καὶ ἀπὸ τὴν θρησκοληψίαν του καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκην νὰ καθοδηγήσῃ θρησκευτικῶς τοὺς συμπατριώτας του ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦ προφήτου. Προηγουμένως εἶχεν ἐπιζητήσει τὴν μόνωσιν καὶ κατέφυγεν εἰς σπήλαιον, ὅπου παρέμεινε προσευχόμενος καὶ σκεπτόμενος. Κατελαμβά-

νετο ἀπὸ κρίσεις καὶ ἐφαντάσθη, ὅτι ὁ ἄγγελος Γαβριήλ παρουσιασθεὶς τὸν ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἦτο ὁ ἀληθινὸς προφήτης, καὶ τοῦ παρήγγειλε νὰ κηρύξῃ.

Ἐπίλοιποι πιστοὶ κατ' ἀρχὰς τὸν ἠκολούθησαν· μετ' ὀλίγον ὁμοῦ ἐπολλαπλασιάσθησαν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ συμπολιταὶ τοῦ τὸν ἠνάγκασαν νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Μέκκαν εἰς τὴν Μεδίαν. Τὸ ἔτος αὐτὸ τῆς φυγῆς ὀνομάζεται «Ἐγίρα» καὶ ἀποτελεῖ τὴν χρονολογικὴν ἀφετηρίαν τῶν Μωαμεθανῶν (622 μ. Χ.).

Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἡ νέα θρησκεία ἔπειτα ἀπὸ σκληροῦς ἀγῶνας εἶχεν ἐπικρατήσει. Συγχρόνως εἶχε πραγματοποιηθῆ καὶ ἡ πολιτικὴ ἐνότης τῶν Ἀράβων.

Ὁ Μωάμεθ ὠνόμασε τὴν νέαν θρησκείαν Ἰσλάμ, δηλ. ὑποταγὴν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ θεοῦ. Βασικὴ ἀρχὴ τῆς θρησκείας ἦτο, ὅτι «δὲν ὑπάρχει παρὰ εἷς θεός, ὁ Ἄλλάχ, καὶ προφήτης αὐτοῦ ὁ Μωάμεθ». Οἱ ὀπαδοὶ ὠνομάσθησαν **μουσλίμ** (Μουσουλμάνοι), δηλ. ἀφωσιωμένοι. Ἡ νέα θρησκεία παρεδέχετο τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ὕπαρξιν πεπρωμένου, ἀπηγόρευε τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἀγάλματα καὶ ἐπέβαλε τὴν προσευχὴν καὶ νηστείαν. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωάμεθ κατεγράφη ἀπὸ τοὺς πιστοὺς καὶ ἀπετελέσθη τὸ ἱερὸν βιβλίον τῶν Μουσουλμάνων, τὸ **Κοράιον**.

Ἡ ἐπικράτησις τοῦ Μωαμεθανισμοῦ.

Ἡ νέα θρησκεία ἐπέβαλεν ὡς καθήκον καὶ τὴν διάδοσίν της μὲ πᾶν μέσον. Ὄθεν οἱ διάδοχοι τοῦ Μωάμεθ μὲ τὸν φανατισμὸν τῶν νεοφωτιστῶν ἤρχισαν ἱεροῦς ἀγῶνας διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς θρησκείας των καὶ τὸν προσηλυτισμὸν ὀπαδῶν. «Πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων» ἦτο τὸ σύνθημα τῶν **χαλιφῶν**, δηλ. τῶν τοπωτηρητῶν τοῦ προφήτου.

Τὴν πτωχὴν Ἀραβίαν περιέβαλλον πλούσιαι ἐπαρχίαι τῶν Περσῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν. Εἰς τὴν Περσίαν ἐπεβλήθησαν ἀμέσως οἱ Ἀραβες ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῆς ἐπικρατούσης τότε ἀναρχίας. Συντόμως ἐπίσης ὑπέταξαν τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Οἱ ἐκεῖ μονοφυσιταὶ δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ Βυζαντίου δὲν ἐδίστασαν νὰ δεχθοῦν τὸν Ἰσλαμισμὸν. Τὸ 642 μετὰ βραχείαν ἀντίστασιν ἔπεν ἡ Ἀλεξάνδρεια, αἱ δὲ κατακτήσεις διὰ τῆς Κυρηναϊκῆς, τῆς Τριπολίτιδος, τοῦ Ἀλγερίου καὶ τοῦ Μαρόκου ἔφεραν τοὺς Ἀραβας εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν 50 μίλις ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ. Διὰ τοῦ Γιβραλτάρ (ἀραβικὴ ὀνομασία πρὸς τιμὴν τοῦ στρατηγοῦ Ταρικ) ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, κατέβαλον τοὺς Βησιγόθους (711), διέβη-

σαν τὰ Πυρρηναῖα καὶ ἐξεχύθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν. Θὰ κατεπλημμύρι-
ζον ἀσφαλῶς τὴν Εὐρώπην, ἐὰν δὲ τοὺς ἀνεχάιτιζον οἱ Φράγκοι ὑπὸ
τὴν ἀρχηγίαν τοῦ **Καρόλου Μαρτέλ** μεταξύ τοῦ Τουρ καὶ Πουατιέ



(722 μ.Χ.). Ἡ νίκη αὕτη τῶν χριστιανικῶν ὄπλων ἔσωσε τὴν δυτικὴν
Εὐρώπην ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν. Εἰς τὸ ἐξῆς οἱ Ἀραβες πε-
ριορίσθησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου ἴδρυσαν ἰσχυρὸν κράτος.

Ἡ διαίρεσις τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου.

Οἱ Ἀραβες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσουν ἠνωμένον τὸ ἀπέ-
ραντον κράτος των. Ἐξ αἰτίας τῶν ἀνταγωνισμῶν τῶν διαφορῶν το-
παρχῶν καὶ τῆς κακοδιοικήσεως ταχέως διεσπάσθη ὁ ἀραβικὸς κόσμος
καὶ ἀπετελέσθησαν τρία μεγάλα ἰσχυρὰ κράτη (χαλιφάτα), εἰς τὴν
ἀσιατικὴν περιοχὴν μὲ πρωτεύουσαν τὴν **Βαγδάτην**, εἰς τὴν Αἴγυπτον
μὲ πρωτεύουσαν τὸ **Κάιρον** καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν μὲ πρωτεύουσαν
τὴν **Κορδοῦνην**. Ὁ Ἰσλαμισμὸς ἐπεξετάθη ἐπίσης καὶ εἰς τὴν κοιλάδα
τοῦ Ἰνδοῦ μὲ κέντρον τὴν πόλιν Μουλτάν.

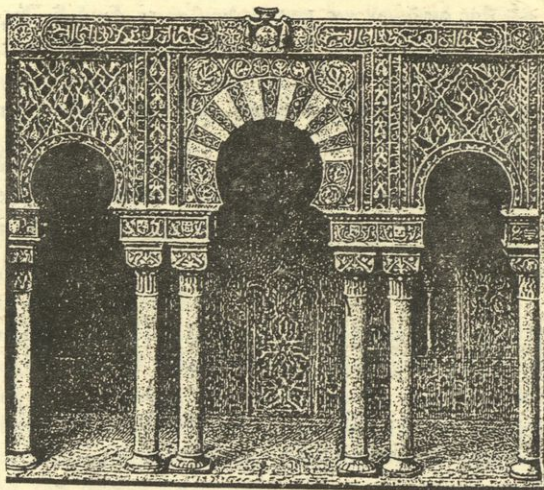
Ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς.

Οἱ Ἀραβες, τέκνα τῆς ἐρήμου καθὼς ἦσαν, δὲν εἶχον πνευματι-
κὸν πολιτισμὸν. Ἦσαν πρὸ παντὸς φανατικοὶ πολεμισταὶ καὶ διὰ τοῦτο
ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσουν ἀπέραντον
κράτος. Μὲ τὰς κατακτήσεις των ὁμοῦς ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς πο-
λιτισμένους, κυρίως τοὺς Ἕλληνας, τοὺς Πέρσας, τοὺς Σύρους καὶ
τοὺς Αἰγυπτίους. Ἐκ τῆς ἐπαφῆς αὐτῆς προῆλθον λαμπρὰ ἀποτελέ-
σματα. Εἰς τὴν Δαμασκὸν ἐγνώρισαν τὸν πολιτισμὸν τῶν Σύρων, οἱ

ὅποιοι καὶ μὲ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν εἶχον ἐμποτισθῆ καὶ εἶχον σημειώσει ἀξιόλογον πρόοδον εἰς τὴν τέχνην.

Οἱ μονοφυσίται Σύροι ἐδέχθησαν ἀμέσως τὸν Ἰσλαμισμὸν καὶ ἀπέβησαν οἱ κυριώτατοι συντελεσταὶ τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ Βαγδάτη προσείλκυε σοφοὺς καὶ σπουδαστὰς ἀπὸ κάθε γωνίας τοῦ Ἰσλαμικοῦ κόσμου. Διὰ τῆς Αἰγύπτου τὸ ἀραβικὸν πνεῦμα μετεφντεύθη εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου ἀνεπτύχθησαν σπουδαιότατα κέντρα πολιτισμοῦ, ὡς ἡ Γρανάδα, ἡ Σεβίλλη καὶ πρὸ παντὸς ἡ Κορδοῦη, ἡ πόλις μὲ τὰ λαμπρὰ τεμένη, τὰ θαυμάσια ἀνάκτορα, τοὺς πλατεῖς δρόμους, τοὺς ὠραίους κήπους, τὰς πλατείας καὶ τὰς πλουσίας βιβλιοθήκας. Ἐπὶ αἰῶνας διὰ τὴν Δύσιν ἡ Κορδοῦη ἦτο τὸ μοναδικὸν κέντρον γραμμάτων καὶ ἐπιστήμης. Καὶ μουσουλμάνοι, ἀλλὰ καὶ χριστιανοὶ φοιτηταὶ ἐδιδάσκοντο ἐκεῖ χημείαν, ἰατρικὴν, μαθηματικά, φιλοσοφίαν, φυσικὴν, γεωγραφίαν κ. ἄ.

Διὰ τῶν Ἀράβων ἐπληροφορήθη ἡ Δύσις περὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλ-



Εἴσοδος ἀραβικοῦ τεμένους.

Διακρίνεται τὸ χαρακτηριστικὸν τόξον καὶ ἡ μεγάλη ποικιλία καὶ λεπτότης τῆς διακοσμῆσεως.

λήνων σοφῶν καὶ πρὸ παντὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸν ὅποιον ἰδιαιτέρως ἠγάπων οἱ Ἀραβες, διότι πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι ὁ ἀραβικὸς

πολιτισμὸς ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν ἐξέλιξίν του καὶ εἰς ἄλλους, ἀλλὰ καὶ πρὸ παντὸς καὶ εἰς τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν.

Καὶ εἰς τὴν τέχνην παρουσίασαν σημαντικὴν πρόοδον οἱ Ἄραβες. Τὰ παλάτια τῶν χαλιφῶν εἶχον παρομιμῶδη πολυτέλειαν. Παρέλαβον πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν Περσῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν, προσέθεσαν ὅμως τὴν μεγάλην ποικιλίαν τῶν τόξων καὶ τὸν λεπτότατον διάκοσμον (ἀραβουργήματα). Περίφημα εἶναι τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας εἰς τὴν Γρανάδαν καὶ τοῦ Ἀλκαζάρ εἰς τὴν Σεβίλλην.

Καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον οἱ Ἄραβες ἔδωσαν σημαντικὴν ᾠθησιν ἰδίως ἀπὸ τοῦ 7ου μέχρι τοῦ 10ου αἰῶνος, ὁπότε ἔθαλασσοκράτουν. Σπουδαῖα ἐμπορικὰ καὶ ναυτικὰ κέντρα ἀπέβησαν ἡ Βηρυτός, ἡ Τύρος, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Βαρκελώνη κ. ἄ. Τὰ καραβάνια ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς κατέληγον εἰς τὰ ἀραβικὰ κέντρα. Ἡ Εὐρώπη τότε διὰ τῶν Ἀράβων ἔλαβε γνῶσιν τριῶν σπουδαίων ἐφευρέσεων, τῆς ναυτικῆς πυξίδος, τῆς πυρίτιδος καὶ τοῦ χάρτου. Ἐπίσης διὰ τῶν Ἀράβων ἐγνώρισεν ἡ Εὐρώπη νέας γεωργικὰς μεθόδους καλλιμεργείας καθὼς καὶ πλῆθος δένδρων καὶ φυτῶν ἀγνώστων, ὡς ἡ ὄρουζα, ἡ μωρέα, τὸ ζαχαροκάλαμον, τὰ φασόλια, ἡ βερυκοκκέα, ἡ κἀναβις κ. ἄ. Ὅμοίως διεδόθησαν νέαι βιομηχανίαι, ὡς ἡ κατασκευὴ πορσελάνης, ἡ ταπητουργία, ἡ χρυσοχοΐα, ἡ ἔλεφαντουργία. Εἰς τὴν Κορδούην τέλος ἐτελειοποιήθη ἡ κατεργασία δερμάτων.

Ἡ συμβολὴ τῶν Ἀράβων ὑπῆρξεν ἀξιόλογος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν, ἰδίως τῶν Μαθηματικῶν (ἄλγεβρα, γεωμετρία), τῆς ἀστρονομίας, τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς λατρικῆς. Ἡ χημεία τέλος ἔχει ὡς προδρομὸς τοῦ Ἀραβας ἀλχημιστᾶς.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

'Ο Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος (717 - 740).

Τὴν ἀναρχίαν, ἣ ὁποία ἐπεκράτει εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐπεδείνωσε νέα φοβερὰ ἐπίθεσις τῶν Ἀράβων κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ κατόπιν στρατιωτικῆς ἐξεγέρσεως ὁ στρατηγὸς Λέων, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ἰσαυρίαν τῆς Μ. Ἀσίας, ἣτο δὲ διοικητὴς τῶν στρατευμάτων τῆς Ἀνατολῆς. **Ἡ πολιτοκρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως** διήρκεσεν ἐπὶ ἓν ἔτος (717 - 718). Τέλος ὁ νέος αὐτοκράτωρ μὲ τὴν καλὴν ὀργάνωσιν τῆς ἀμύνης καὶ τὸ ὑγρὸν πῦρ ἀπεδεκάτισε τοὺς Ἀραβας. Ἡ νίκη αὐτῆ τοῦ Λέοντος ἀπέτρεψεν ὀριστικῶς τὸν κίνδυνον τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἔχει τὴν ἰδίαν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ νίκη τοῦ Καρόλου Μαρτέλ εἰς τὸ Πουατιέ.

Ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις.

'Ο Λέων Γ' μετὰ τὴν ἀποσόβησιν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ ἀντιμετώπισε μὲ τόλμην καὶ σύνεσιν καὶ τὸ ἐσωτερικὸν πρόβλημα. Ἐχρηιάζετο ἀναδιοργάνωσις τοῦ κράτους καὶ νέα πνοή. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐτελειοποίησε τὸ σύστημα τῶν θεμάτων καὶ μετερρύθμισε τὴν νομοθεσίαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ν' ἀποδίδεται ἡ δικαιοσύνη μὲ πνεῦμα ἀνθρωπισμοῦ καὶ ἰσότητος. Ἐβελτίωσεν ἐπίσης τὴν θέσιν τῶν ἀγροτῶν, ἐφρόντισε διὰ τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας καὶ ἀποκατέστησε τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν.

Ἰδιαίτερον σημασίαν εἶχεν ἡ θρησκευτικὴ μεταρρύθμισις, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησεν. Ὁ Λέων συνεμερίζετο τὰς ἀντιλήψεις μᾶς μεγάλης μερίδος τῆς κοινωνίας, ἣ ὁποία ἔβλεπε μὲ ἀπογοήτευσιν, ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐκινδύνευε νὰ φθαρῇ ἀπὸ τὴν ἐπικράτησιν τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τῆς θρησκοληψίας. Πλήθος πιστῶν κατέφευγεν εἰς τὰ μοναστήρια, τῶν ὁποίων ἡ περιουσία ἠῦξανε σημαντικῶς ἐπὶ ζημίᾳ τῶν δημοσίων ἐσόδων. Μὲ τὴν ἐπικράτησιν αὐτὴν τοῦ καλογηρισμοῦ ἐστερεῖτο ἀφ' ἑνὸς τὸ κράτος ἀπὸ ἐργατικὰς χειρῶν καὶ στρατιώτας, ἀφ' ἑτέρου δὲ διεδίδοντο εἰδωλολατρικαὶ σχεδὸν ἀντιλήψεις εἰς τὸ ζήτημα τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων.

Στηριζόμενος ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν αἴγλην τῶν νικῶν του κατὰ τῶν Ἀράβων ἀπεφάσισε νὰ διορθώσῃ τὸ κακόν. Διὰ

διατάγματος, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη τὸ 726, ἀπηγόρευσε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων τοῦ ἔδιδε τὴν ἀφορμὴν, διὰ νὰ κτυπήσῃ τὴν ὄλην κατάστασιν. Οἱ μοναχοὶ ὁμῶς ἀντέδρασαν καὶ ὑπεδαύλιζον τὸν φανατισμὸν τοῦ ὄχλου. Σάλος ἐδημοουργήθη καὶ ἐπαναστάσεις ἐξεργάησαν, τὰς ὁποίας ὁμῶς κατέπνιξεν ὁ Λέων. Οἱ ὀπαδοὶ τῶν εἰκόνων ὠνομάσθησαν **Εἰκονολάτραι**, οἱ δὲ ὀπαδοὶ τῆς μεταρρυθμίσεως **Εἰκονομάχοι** ἢ **Εἰκονοκλάσαι**. Εἰς τὴν εἰκονομαχίαν ἐπενέβη καὶ ὁ πάπας Γρηγόριος Β', ὁ ὁποῖος προεκάλεσε στάσεις εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκ τῶν στάσεων τούτων ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἀπώλεσε βαθμηδὸν τὴν ἐπιρροήν της εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Τὴν εἰκονομαχίαν συνέχισε μὲ τὸν ἴδιον ζῆλον καὶ ὁ **Κωνσταντῖνος Ε'** (740 - 775), υἱὸς τοῦ Λέοντος, τὸν ὁποῖον οἱ μοναχοὶ χλευαστικῶς ὠνόμασαν Κοπρώνυμον ἢ Καβαλλῖνον. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ ὑπῆρξεν ἐξαιρετος ἡγεμῶν, ἀνέκτησε τὴν Κύπρον καὶ ἔφθασε νικῶν τοὺς Ἀραβας μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Σημαντικαὶ ὑπῆρξαν αἱ νικαὶ του κατὰ τῶν Βουλγάρων εἰς Μαρκέλλας (759) καὶ Ἀγχίαλον (762).

Ὁ διάδοχός του **Λέων Δ'** (775 - 780) ὑπῆρξεν ἥπιος ἡγεμῶν. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἡ αὐτοκράτειρα **Ειρήνη ἢ Ἀθηναία**, ἡ ὁποία πρώτη ἐβασίλευσε μόνη, ὑπεστήριξεν ἀναφανδὸν τοὺς εἰκονολάτραις καὶ παρημέλησε τὸν στρατόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κυρίως ἐστηρίζετο τὸ εἰκονομαχικὸν κίνημα. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν της συνεκλήθη ἡ **Ζ' Οἰκουμένη Σύνοδος** ἐν Νικαίᾳ (787), ἡ ὁποία κατεδίκασε τοὺς εἰκονομάχους καὶ ἀποκατέστησε τὰς εἰκόνας. Τοιοῦτοτρόπως ἔληξεν ἡ **πρώτη φάσις τῆς Εἰκονομαχίας**.

Ἄλλ' ἡ ἔρις περὶ τῶν εἰκόνων εἶχε λάβει πλέον τὴν μορφήν ἀγῶνος ἐπικρατήσεως μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους. Διὰ τοῦτο ἡ εἰκονομαχία παρουσίασε νέαν ὑποτροπὴν ἤδη ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος **Νικηφόρου Α'** (802 - 811), ὁ ὁποῖος ἐπέβαλε φορολογίαν εἰς τὰ μοναστηριακὰ κτήματα. Οἱ μοναχοὶ μὲ ἀρχηγὸν τὸν ἡγούμενον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ Στουδίου, τὸν Ἰωάννην τὸν Στουδίτην, κατεπολέμησαν τὰ νέα μέτρα τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐν τούτοις ἡ δευτέρα φάσις τῆς εἰκονομαχίας θεωρεῖται ὅτι ἀρχίζει μὲ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἱκανοῦ στρατηγοῦ Λέοντος Ε'.

Δευτέρα φάσις τῆς Εἰκονομαχίας.

Ὁ **Λέων Ε'** ὁ **Ἀρμένιος** (813 - 821) ἀντιμετώπισε κατὰ πρῶτον τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον, διότι οἱ Βούλγαροι ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς ἀναρχίας ἤρχισαν φοβερὰς ἐπιδρομὰς ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των Κροῦμον.

Ὁ Νικηφόρος Α΄ πολεμῶν ἐναντίον των εἶχε λάβει οἰκτρὸν τέλος, οἱ δὲ ἐπόμενοι αὐτοκράτορες **Σταυράκιος** καὶ **Μιχαὴλ Α΄** οὐδὲν εἶχον κατορθώσει. Ἀντιθέτως οἱ Βούλγαροι καταλαβόντες τὴν Ἀδριανούπολιν εὐρίσκοντο εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μὲ τὴν περιφημον ὅμως νίκην του παρὰ τὴν Μεσημβρίαν (813) ὁ Λέων Ε΄ κατετρόπωσε τοὺς Βουλγάρους καὶ διέλυσε τὸν στρατὸν των.

Ὁ Λέων Ε΄ ἀνενέωσε μὲ φανατισμὸν τὸν εἰκονομαχικὸν ἀγῶνα καὶ προέβη εἰς διωγμούς. Ἀδιάλλακτοι ἐπίσης ὑπῆρξαν καὶ οἱ ἐπόμενοι αὐτοκράτορες **Μιχαὴλ Β΄** καὶ **Θεόφιλος**. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν νέων τούτων ἐρίδων καὶ ἀνταγωνισμῶν τὸ κράτος ὑπέστη ἐπιδρομὰς ἀπὸ Σαρακηνούς πειρατὰς, οἱ ὅποιοι κατέλαβον τὴν Κρήτην (823), καὶ ἀπὸ τοὺς Ἀραβας συνεκλονίσθη ἐπίσης καὶ ἀπὸ ἐσωτερικὰς ἐπαναστάσεις διαφόρων στρατηγῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου ἡ αὐτοκράτειρα **Θεοδώρα**, ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου **Μιχαὴλ Γ΄**, μὲ τὴν βοήθειαν καὶ τοῦ ἀδελφοῦ της Βάρδα προέβη εἰς τὴν **ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων**. Τὸ γεγονὸς ἐωρτάσθη τὸ 843 μὲ ἐπισήμους τελετὰς, ἔκτοτε δὲ ἡ Ἐκκλησία μας ἐξακολουθεῖ νὰ τὸ εορτάζη κατὰ τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς (Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας).

Ἀπὸ τὸν μακρὸν αὐτὸν ἀγῶνα ὁ Ἐκκλησία φαινομενικῶς ἐξῆλθε νικήτρια· ἐν τούτοις δὲν ἠδυνήθη ν' ἀπαλλαχθῆ ἀπὸ τὴν ἐξάρτησίν της ἐκ τοῦ κράτους. Παρὰ τὴν ἀποτυχίαν της ἡ εἰκονομαχικὴ προσπάθεια ἐνεφύσησε νέαν πνοὴν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ἐνίσχυσε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα. Οἱ μεταρρυθμιστὰι τοῦ 8ου αἰῶνος ἀνεκαίνισαν τὴν νομοθεσίαν καὶ ἔδωσαν ὄψιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ Ὁρθοδοξία ἐξηρθένησεν ἐναντι τῶν παπῶν· ἐν τούτοις ἠδυνήθη ἀπερίπατος πλέον μετὰ τὴν λῆξιν τῶν εἰκονομαχικῶν ἀγῶνων ν' ἀσχοληθῆ μὲ τὸν ἐκχριστιανισμὸν καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸν πολλῶν βαρβαρικῶν λαῶν. Τὸ 863 διὰ τῶν μοναχῶν Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν οἱ Σλάβοι τῆς Μεγάλης Μοραβίας, τὸ 864 ἐξεχριστιανίσθησαν οἱ Βούλγαροι, βραδύτερον δὲ ἐπηκολούθησεν ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Ρώσων.

Ἀφ' ἑτέρου ἐξ αἰτίας τῆς προσπαθείας τῶν παπῶν, ὅπως ἐπιτύχουν τὰ πρωτεῖα, προεκλήθη ἔρις μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου καὶ τοῦ πάπα Νικολάου Α΄ κατέληξεν εἰς ἀφορισμοὺς ἐκατέρωθεν καὶ τέλος εἰς τὸ **σχίσμα** τοῦ 867.

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

Οἱ Μακεδόνες αὐτοκράτορες.

Τὸ Βυζάντιον ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς δυνάμεώς του. Τὸ κράτος ἐκυβέρνησαν ἐπὶ 150 ἔτη ἱκανώτατοι ἡγεμόνες, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν θάνατόν των παρεδίδον τὴν βασιλείαν εἰς τοὺς υἱούς των ἢ εἰς πρόσωπα συνδεδεμένα διὰ συγγενείας πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον. Τοιουτοτρόπως καθιερώθη ἡ *κληρονομικὴ βασιλεία*.

Ἀρχηγὸς τῆς δυναστείας ὑπῆρξεν ὁ **Βασίλειος Α'** (867-886), ὁ ὁποῖος ἀπὸ ἱπποκόμος καὶ εὐνοούμενος τοῦ Μιχαῆλ Γ' κατώρθωσε ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον, ἀφοῦ ἐδολοφόνησε τὸν Μιχαῆλ. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ μετὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν ἐσωτερικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους ἐπολέμησε κατὰ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀσίαν, τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν καὶ περιώρισε τὴν δύναμιν τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν.

Ὁ διάδοχός του **Λέων ΣΤ'** (886-912) δὲν ἦτο πολεμιστὴς αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ λόγιος. Ἠσχολήθη μὲ τὰ γράμματα καὶ μὲ τὴν νομοθετικὴν ἐργασίαν, ἣ ὁποία ἤδη εἶχεν ἀρχίσει ἐπὶ τοῦ πατρός του. Μὲ τὴν φροντίδα του ἐξεδόθη εἰς 60 βιβλία μεγάλη συλλογὴ νόμων, τὰ «Βασιλικά». Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ὅμως οἱ Ἀραβες ἀνεθάρρουν καὶ οἱ Σαρακηνοὶ ὑπὸ τὸν φοβερὸν ἀρχηγόν των Λέοντα τὸν Τριπολίτην ἐλεηλάτησαν φρικωδῶς τὴν Θεσσαλονίκην (904). Ἐξ ἄλλου οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τὸν Συμεὼν ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἀπειλητικοί, νέοι δὲ ἐχθροί, οἱ Ρῶσοι, ἐνεφανίσθησαν διὰ δευτέραν φοράν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως (907).

Οἱ Ρῶσοι περὶ τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα εἶχον σχηματίσει τὰς πρώτας πόλεις των Κίεβον καὶ Νοβογόροδον, ἀργότερον δὲ συνεκρότησαν ἐνιαῖον κράτος. Τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν των κατὰ τοῦ Βυζαντίου ἐπεχείρησαν τὸ 860 μὲ διακόσια μονόξυλα.

Οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν Βουλγάρων.

Ἡ ἀνωμαλία εἰς τὸ Βυζάντιον ἐνετάθη ἐπὶ τοῦ ἑπταετοῦς **Κωνσταντίνου Ζ'** (τοῦ Πορφυρογεννήτου) καὶ τῶν συμβασιλέων αὐτοῦ. Ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν τρύτων ἐπωφελήθη ὁ Συμεὼν, ὁ ὁποῖος μεταχειρισθεὶς ὡς πρόφασιν τὴν παραβίασιν ὑπαρχούσης βυζαντινοβουλγαρικῆς ἐμπορικῆς συνθήκης κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Ἀγχίαλον

και ἐλεηλάτει τὴν Θράκην. Αἱ ἐπιδρομαὶ τοῦ ἐπεξετάθησαν μέχρι τοῦ Ἴσθμοῦ. Μέχρι τοῦ 942 ἐν συνεννοήσει μὲ τοὺς Ἄραβας καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ πάπα ἔκαμεν ἐπανειλημμένας ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεὼν (927) ὁ πόλεμος προσωρινῶς ἐσταμάτησεν, ἐπανελήφθη δὲ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Νικηφόρου Β' Φωκά καὶ Ἰωάννου Τσιμισκῆ, οἱ ὁποῖοι κατώρθωσαν νὰ ὑποτάξουν τοὺς Βουλγάρους.

Σκληρότερος ἐπανελήφθη ὁ πόλεμος ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων **Σαμουήλ**. Οὗτος ἀνεκέρυξε τὸν ἑαυτὸν τοῦ «τσάρον» καὶ ἐπεχείρησε φοβερὰς ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου. Ἐναντίον τῶν Βουλγάρων ἀνέλαβε τότε μακρὸν καὶ ἐπίπονον ἀγῶνα ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος Β'. Ὁ ἀγὼν διήρκεσε 42 ἔτη. Οἱ Βούλγαροι ὑπέστησαν μεγάλας καταστροφὰς καὶ ἠγαγκάσθησαν νὰ ὑποκύψουν.

Οἱ ἥρωες αὐτοκράτορες.

Ἡ ἐποχὴ τῶν τριῶν μεγάλων πολεμιστῶν αὐτοκρατόρων Νικηφόρου Β' Φωκά, Ἰωάννου Τσιμισκῆ καὶ Βασιλείου Β' ὀνομάζεται «ἐποχὴ τῶν ἡρώων αὐτοκρατόρων».

Ὁ **Νικηφόρος Β' Φωκάς** (963 - 969) ὡς στρατηγὸς ἤδη εἶχεν ἀνακτήσει τὴν Κρήτην ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς (961). Ἐπειτα κατενίκησε τοὺς Ἄραβας καὶ ἀνέκτησε τὴν Κύπρον (964), τὴν Ἱερουσόλημον καὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Ἐνῶ ὁμοῦς ἠτοίμαζε μὲγάλον πόλεμον ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, ἐδολοφονήθη κατόπιν συνωμοσίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος ἡ αὐτοκράτειρα Θεοφανὸ καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰωάννης Τσιμισκῆς, ὁ ὁποῖος ἀνεκέρυχθη αὐτοκράτωρ.



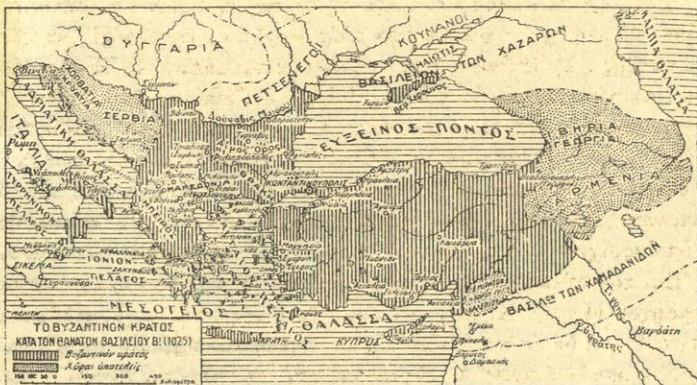
Νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Φωκά.

Ὁ **Ἰωάννης Τσιμισκῆς** (969 - 976) διεξήγαγε μακροχρόνιον πόλεμον ἐναντίον τῶν Ρώσων, μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Νικηφόρος εἶχε συνάψει συμμαχίαν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Ρώσων **Σβιατοσλάβος** (ἢ Σφενδοσλάβος) εἶχε συλλάβει τὸ σχέδιον νὰ συνενώσῃ τὰς σλαβικὰς φυλὰς ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς μέχρι τοῦ Αἰγαίου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔπειτα ἀπὸ σκληροῦς ἀγῶνας τελικῶς συνέτριψε τοὺς

Ρώσους παρά τὸ **Δορύστολον (971)** καὶ προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του τὴν Βουλγαρίαν.

Ἐπολέμησεν ἐπίσης ὁ Τσιμισκῆς σκληροὺς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην. Παντοῦ κατήγαγε θριαμβευτικὰς νίκας. Κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του ὁμως ἀπὸ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἐκστρατείαν (974-976) ἀπέθανε καθ' ὁδόν, πιθανώτατα δηλητηριασθεὶς.

Ὁ **Βασίλειος Β΄ ὁ Βουλγαροκτόνος** (976-1025) ἦτο υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ Β΄, ὡς ἀνήλικος δὲ ἐπετροπεύετο ὑπὸ τῶν δύο προηγουμένων αὐτοκρατόρων. Ἀφοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον διεξήγαγε μακροὺς καὶ ἐπικινδύνους πολέμους ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Κατὰ διαλείμματα οἱ πόλεμοι οὔτοι διήρκεσαν 42 ἔτη (976-1018), διεξήχθησαν δὲ εἰς ὅλην τὴν ἑκτασίαν τῆς Βαλκανικῆς. Πρώτην σοβαρὰν νίκην κατήγαγεν ὁ στρατηγὸς τοῦ **Νικηφόρος Οὐρανός**, ὁ ὁποῖος κατετρόπωσε τὸν Σαμουὴλ παρὰ τὸν Σπερχειὸν (996) καὶ ἀπῆλλαξε τὴν περιοχὴν τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν βουλγαρικὴν μᾶστιγα. Ἀποτέλεσμα τῆς νί-



Ἡ ἑκτασίς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Β΄.

κης αὐτῆς ἦτο ν᾽ ἀναγκασθοῦν οἱ Βούλγαροι νὰ διακόψουν τὰς ἐπιδρομὰς των καὶ ν᾽ ἀμυνθοῦν ἐντὸς τῆς Βουλγαρίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Βασίλειος εἰσέβαλλε σχεδὸν κατ' ἔτος ἐπὶ μίαν περίπου δεκαπενταετίαν (1001-1014). Ἡ τελικὴ μάχη ἐδόθη παρὰ τὸ **Κλειδίον (1014)**. Οἱ Βούλγαροι ἐκνυκλώθησαν καὶ κατεστράφησαν. Μετὰ 4 ἀκόμη ἔτη ἡ ὑποταγὴ τῆς Βουλγαρίας εἶχεν ὀλοκληρωθῆ.

Ὁ Βασίλειος πανηγυρίζων τὴν νίκην του ἐπεχείρησε θριαμβευτικὴν

περιοδείαν, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας ἀπήλυθε δέησιν εὐχαριστήριον πρὸς τὴν Θεοτόκον εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὃ ὁποῖος εἶχε μετατραπῆ εἰς χριστιανικὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῆς Ἀθηνιώτισσας. Εἰς τὸν Πειραιᾶ ἐπεβιάσθη τοῦ στόλου του καὶ κατέπλευσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐπευφημήθη ὡς **Βουλγαροκτόνος**.

Ἐπολέμησεν ἐπίσης ἐπιτυχῶς ὁ Βασίλειος ἐναντίον τῶν Ἀράβων, ἐπ' αὐτοῦ δὲ τὰ ὄρια τοῦ κράτους ἔλαβον τὴν μεγίστην των ἔκτασιν ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Μὲ τοὺς Ρώσους διετήρησε φιλικὰς σχέσεις. Εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν **Βλαδίμηρον Α'** ἔδωκεν ὡς σύζυγον τὴν ἀδελφὴν του Ἄνναν ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ βαπτισθῆ. Ἐβαπτίσθησαν τότε εἰς τὸν Βορυσθένη (Δνείπερον) χιλιάδες Ρώσων καὶ ἀπετελέσθη ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία τοῦ Κιέβου (989), ἡ ὁποία ὑπέστη ἔντονον τὴν βυζαντινὴν ἐπίδρασιν.

Οἱ τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες.

Ἐπὶ τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἔχομεν τὸ περίεργον φαινόμενον μιᾶς ραγδαίας παρακμῆς. Τὰ αἴτια εἶναι τὰ ἑξῆς : 1) Ἡ ἀνικανότης πολλῶν αὐτοκρατόρων. 2) Ἡ ἐμφάνισις νέων ἐπικινδύνων ἐχθρῶν (Νορμανδῶν, Σελτζούκων, Πετσενέγων). 3) Ἡ ἐγκατάλειψις τῆς στρατολογίας καὶ ἡ χρησιμοποίησις μισθοφόρων καὶ 4) Αἱ ἐμφύλιοι συγκρούσεις, αἱ ὁποῖαι προεκλήθησαν ἀπὸ τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τῶν μεγάλων φεουδαλικῶν οἰκῶν, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν πολιτικῶν. Ἐπὶ πλεόν τούτων καὶ αἱ σχέσεις μὲ τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀποκαταστήσει ὁ Βασίλειος Α', ἐξετραχύνθησαν καὶ πάλιν. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος **Κωνσταντίνου Θ'** τοῦ Μονομάχου καὶ τοῦ πατριάρχου Μιχαῆλ Κηρουλαρίου ἐπῆλθε σύγκρουσις πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα Θ', ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὸ **δριτικὸν σχίσμα** μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν (1054). Ἐξ αἰτίας τοῦ σχίσματος ἡ Κάτω Ἰταλία ἐχάθη διὰ τὸ Βυζάντιον καὶ κατεκτήθη ἀπὸ τοὺς Νορμανδούς.

Ἐπὶ τῶν ἐπομένων αὐτοκρατόρων συνεχίσθη ἡ παρακμὴ. Μοναδικὴν ἐξαίρεσιν ἀνδρείου αὐτοκράτορος ἀπέτελεσεν ὁ ἥρωικὸς **Ρωμανὸς Δ' Διογένης** (1067-1071), ὃ ὁποῖος ἀπώθησε τοὺς Σελτζούκους Τούρκους μέχρι τοῦ Εὐφράτου. Εἰς τετάρτην ὁμως ἐκστρατείαν του πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἀρμενίας ἠττήθη παρὰ τὸ **Μαντζικέρτ** (1071) καὶ ἠχμαλωτίσθη. Μὲ τὴν θλιβερὰν αὐτὴν ἦτταν ἠνοιξαν διὰ τοὺς Σελτζούκους αἱ πύλαι τῆς Μ. Ἀσίας.

Τὴν ἀναρχίαν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐσταμάτησεν ἡ ἐπικράτησις τοῦ

νεαροῦ στρατηγοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081) καὶ ἡ αὐτοκρατορία συνεκρατήθη ἀπὸ τὴν καταστροφὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄

Ἡ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ

Ἡ ἀνύψωσις τοῦ κύρους τῆς βασιλείας.

Οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς μὲ τοὺς νικηφόρους πολέμους των καὶ τὸ γόητρον τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀνύψωσαν καὶ τὸ κύρος τοῦ βασιλικοῦ θεσμοῦ ἔστερέωσαν. Τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως περιεβλήθη δύναμιν καὶ αἴγλην, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ πολίτευμα ἔλαβε τὴν μορφήν τῆς ἀπολύτου μοναρχίας. Ἀπὸ τὸν βασιλέα ἐπήγαξε πᾶσα ἐξουσία καὶ ἡ θέλησις του ἦτο νόμος τοῦ κράτους. Ἡ δύναμις του δὲν περιορίζετο ἀπὸ τίποτε. Ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις τοῦ πολιτεύματος ὀφείλεται βεβαίως κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ρωμαϊκὴν παράδοσιν, τελικῶς ὅμως ὑπέστη καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς αὐλικῆς ἐθιμοτυπίας τῶν Περσῶν βασιλέων. Περὶ τὸ πρόσωπον τοῦ δεσπότη - βασιλέως ἐδημιουργήθη ἐξαιρετικὴ λαμπρότης καὶ ἐπιβλητικὴ ἐθιμοτυπία. Ὁ Χριστιανισμὸς τέλος καθηγίασε τὸ πρόσωπον τῶν αὐτοκρατόρων ἀποδώσας εἰς αὐτοὺς διαφόρους τίτλους, ὡς «πιστὸς ἐν Θεῷ βασιλεὺς», «ἰσαπόστολος», «ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ» καὶ «ὑπερασπιστὴς τῆς πίστεως».

Ἡ ὀνομασία «βασιλεὺς» ἐνεφανίσθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρακλείου, ἔκτοτε δὲ καθιερώθη καὶ ἡ στέψις ὡς ἀπαράβατος ἀρχή. Ἡ ἐνδυμασία τῶν βασιλέων ἦτο πολυτελεστάτη, μίαν δὲ ἰδέαν αὐτῆς δυνάμεθα νὰ λάβωμεν σήμερον ἀπὸ τὴν στολὴν τῶν ἀρχιερέων. Εἰς τὰς εἰκόνας ἐπίσης παριστάνοντο οἱ αὐτοκράτορες μὲ φωτοστέφανον, ὡς οἱ ἄγιοι.



Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνὸς (μικρογραφία ἀπὸ βυζαντινὸν χειρόγραφον)

Ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐστερεώθη τόσον ἡ βασιλεία, ὥστε κατέστη **κληρονομικῆ**. Μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς αἱ δυναστικά ἀνωμαλία ἦσαν συχνότατα. Ἡ ἐκλογή τῶν βασιλέων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξηρτάτο ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ. Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως αὐτὴν, μολονότι ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ θρόνου ἰσχυρότατοι στρατηγοί, ὡς ὁ Νικηφόρος Φωκάς καὶ ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς, ἐν τούτοις δὲν παρεμερίσθησαν οἱ ἀνήλικοι νόμιμοι διάδοχοι. Καὶ γυναῖκες ἀκόμη ἐβασίλευσαν εἰς τὴν σειρὰν τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἡ διοίκησις τοῦ κράτους.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἡρακλείου ἀρχίζει ὁ ταχὺς ἐξελληνισμὸς τοῦ κράτους. Ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι ἡ ἐπίσημος γλῶσσα. Ἦδη ὁ Ἰουστινιανὸς ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκδώσῃ διατάγματα, τὰ «Νεαρὰς», εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Αἱ ἀρχαῖαι λατινικαὶ ὀνομασίαι καὶ οἱ τίτλοι τῶν ἀξιωματῶν σὺν τῷ χρόνῳ εἴτε ἐξελληνίζοντο εἴτε ἀντικαθίσταντο μὲ ἑλληνικούς. Ἀπὸ τοῦ Μαυρικίου καὶ τὰ δημόσια ἔγγραφα ἐξεδίδοντο ἑλληνιστί. Μὲ ἑλληνικὰς ὀνομασίας προσαγορεύονται ὁ «σακελλάριος», ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τῶν δημοσιονομικῶν ὑπηρεσιῶν, ὁ «Λογοθέτης τοῦ Γενικοῦ», ὁ ὁποῖος ἠσχολεῖτο μὲ τὴν φορολογικὴν πολιτικὴν τοῦ κράτους, ὁ «Λογοθέτης τοῦ Στρατιωτικοῦ», ὁ «Λογοθέτης τοῦ δρόμου», ὁ ὁποῖος συνεκέντρωνεν εἰς τὰς χεῖράς του σπουδαιοτάτας κρατικὰς ὑπηρεσίας, βραδύτερον δὲ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μέγας Λογοθέτης» περιεβλήθη πρωθυπουργικὰ καθήκοντα. Ἄλλων ἀξιωματῶν ὀνομασίαι ἔχουν ἐξελληνισθῆ, ὡς μέγας δρουγγάριος, μέγας δομέστικος, κοιέστωρ, μάγιστρος, πρωτοσπαθάριος, σπαθαροκανδιδάτος κ. ἄ.

Ἀπὸ τοῦ 7ου μ. Χ. αἰῶνος εἰς τὴν διοίκησιν καθιερώθη ὁ θεσμὸς τῶν μικροτέρων διοικητικῶν περιφερειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκαλοῦντο **θέματα**. Ὁ χωρισμὸς εἰς θέματα εἶχε μεγάλην σημασίαν, διότι τοιοντοτρόπως κατὰ περιφερείας ἐσχηματίζοντο πυρῆνες ἐθνικοῦ στρατοῦ. Ἡ διοίκησις τοῦ θέματος ἀνετίθετο εἰς διοικητὴν - **στρατηγόν**, ὁ ὁποῖος συνεκέντρωνεν εἰς χεῖράς του τὴν στρατιωτικὴν, διοικητικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν. Τὸν στρατηγὸν ἐβοήθει εἰς τὸ ἔργον του ὁ **πρωτονοτάριος**.

Μεγάλην σημασίαν ἀπέδωσε τὸ κράτος εἰς τὸ νὰ προσεταιρισθῆ καὶ ν' ἀφομοιώσῃ τοὺς διαφόρους λαούς, οἱ ὁποῖοι κατὰ καιροὺς ἐγκατεστάθησαν ἐντὸς τῶν ὁρίων του. Δύο σπουδαιοτάτα μέσα διέθετε πρὸς τοῦτο, ἐκτὸς τῆς φιλικῆς διοικήσεως, τὸν ἐξελληνισμὸν καὶ τὸν προση-

λυτισμὸν εἰς τὴν χριστιανικὴν ὀρθοδοξίαν. Σπουδαιοτάτην ἐπίσης σημασίαν ἀπέδωκεν εἰς τὴν καλλιέργειαν φιλικῶν σχέσεων μετὰ τῶν ἄλλων λαῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὠργανώθη κατὰ τρόπον ἀριστοτεχνικὸν ἡ *βυζαντινὴ διπλωματία*. Ὑπῆρχεν εἰδικὸν «γραφεῖον βαρβάρων», τὸ ὁποῖον ἐρρῦθμιζε τὴν πολιτικὴν ἔναντι τῶν βαρβάρων, τὴν δὲ προσπάθειαν αὐτὴν ἐνίσχουν καὶ οἱ ἱεραπόστολοι. Οἱ βαρβαρικοὶ λαοὶ προσεيلκύνοντο εἴτε μὲ δωρεὰς εἴτε μὲ τὴν παραχώρησιν ἐμπορικῶν προνομίων εἴτε μὲ τὴν χορήγησιν τίτλων καὶ ἀξιομάτων, κυρίως ὁμως μὲ τὸ ἐπιβλητικὸν γόητρον τοῦ κράτους καὶ μὲ τὴν ἐπίδειξιν τῆς δυνάμεως. Ξένα ἀποστολαί, αἱ ὁποῖα ἐπεσκέπτοντο τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων, ἔμενον ἔκθαμβοι. Καταπληκτικὴν ἐπίσης ἐντύπωσιν προεκάλει εἰς αὐτοὺς ἡ ἐπίσκεψις εἰς τὰς μεγαλοπρεπεῖς αἰθούσας τῶν ἀνακτόρων μὲ τὴν αὐστηρὰν βασιλικὴν ἐθιμοτυπίαν.

Ἡ νομοθεσία.

Ἡ πρώτη προσπάθεια τῆς συγκεντρώσεως καὶ τακτοποιήσεως νόμων ἔγινεν ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ, ὅποτε ἐξεδόθη ὁ «Θεοδοσιανὸς κώδιξ» (438). Μνημειώδης ὑπῆρξεν ἡ νομοθετικὴ ἐργασία ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος συνεκέντρωσε τοὺς νόμους καὶ συνέταξε τὸ *ρωμαϊκὸν ἀστικὸν δίκαιον*. (βλ. σελ. 50). Ἐπὶ τῶν Ἰσαύρων αὐτοκρατόρων προσηρμώσθη τὸ δίκαιον καὶ ἐξεδόθησαν κώδικες νόμων, ὡς ὁ *στρατιωτικὸς*, ὁ *γεωργικὸς*, ὁ *ναυτικὸς* καὶ ὁ *ἀστικὸς*. Ἐπὶ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων ἔγινεν ἀξιόλογος ἐπίσης νομοθετικὴ ἐργασία. Ἐπὶ τοῦ Βασιλείου Α' ἐξεδόθησαν συλλογαὶ νόμων, ἐπὶ δὲ τοῦ Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ ἐξεδόθη ἐκτὸς ἄλλων καὶ ἡ μεγάλη συλλογὴ νόμων, τὰ «Βασιλικά».

Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ οἰκονομία τοῦ Βυζαντίου, εἰς τὴν ὑπαίθρου κυρίως, εἶχεν ἀγροτικὸν χαρακτῆρα, ἐστηρίζετο δηλ. εἰς τὴν γεωργίαν. Βραδύτερον ὁμως, ὅπως καὶ εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, ἐσχηματίσθησαν μεγάλαι περιουσίαι. Οἱ μεγάλοι γαιοκτῆμονες ὠνομάζοντο «δυνατοὶ» καὶ ἀπετέλουν τὴν κυρίαρχον τάξιν. Εἰς αὐτοὺς ἀνήκον οἱ πατρίκιοι, οἱ εὐγενεῖς, οἱ μεγαλοκτηματῆαι, οἱ κατέχοντες τὰ ἀνώτερα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα, οἱ ἀνώτεροι κληρικοὶ κ. ο. κ. Καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐπίσης διέθετε τεράστια κτήματα. Εἰς τοὺς «μέσους» ἀνήκον οἱ ἔμποροι («πραγματευταί»), οἱ ναυτικοὶ καὶ οἱ διάφοροι ἐπαγγελματῆαι καὶ βιοτέχνη. Τὴν

κατωτέραν τάξιν ἀπετέλουν οἱ «πένητες», δηλ. οἱ κάτοχοι μικρῶν περιουσιῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξ αἰτίας τῆς βαρείας φορολογίας σὺν τῷ χρόνῳ ἐστερήθησαν τῶν περιουσιῶν των. Τοιουτοτρόπως ἡ μικρὰ ἰδιοκτησία ἐξηφανίσθη πρὸς μεγάλην ζημίαν τῆς δημοσίας οἰκονομίας, καὶ ἐδημιουργήθη μέγα πλῆθος «ζητιάνων», τῶν ὁποίων τὸν ἀριθμὸν ἀναβιβάζει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος εἰς 70 χιλιάδας ἐντὸς τῆς πρωτεύουσας μόνον.

Εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, καὶ μάλιστα εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀνεπτύχθη τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιοτεχνία. Τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον ἐστηρίζετο κυρίως εἰς τὰ γεωργικὰ προϊόντα. Τὴν ἀνάπτυξίν του διηκολύνεν ἡ διάνοιξις ὁδῶν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ὄχι μόνον ἡ μεγαλύτερα ἀγορὰ τοῦ κόσμου καὶ τὸ κέντρον τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου. Τὰ σιτηρὰ τῆς Αἰγύπτου, τὰ μπαχαρικά καὶ τὰ ἀρώματα τῶν Ἰνδιῶν, τὰ ὑφάσματα καὶ τὰ ὑαλικά τῆς Τύρου καὶ τῆς Σιδῶνος, οἱ τάπητες τῆς Ἀνατολῆς καὶ πλεῖστα ἄλλα προϊόντα, ὡς δέρματα, βάμβαξ, ἔρια, δημητριακά, μέλι, κηρός, πολύτιμα μέταλλα καὶ πολύτιμοι λίθοι, ὅλα μετεφέροντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπὸ κάθε γωνίαν τοῦ κόσμου κατηρθύνοντο τὰ καραβάνια τῶν ἐμπόρων πρὸς τὸ μεγάλο αὐτὸ διεθνὲς ἐμπορικὸν κέντρον. Ἐκτὸς ὅμως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλαι πόλεις ἀπέκτησαν μεγάλην ἐμπορικὴν σημασίαν. Πλὴν τῆς Ἀλεξανδρείας, ἡ ὁποία ἤδη ἦτο μέγα ἐμπορικὸν κέντρον, καὶ ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀδριανούπολις, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, ἡ Σμύρνη, ἡ Βηρυτός, ἡ Ταρσός, ἡ Τύρος, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Τραπεζοῦς, ἡ Χερσὼν κ. ἄ. ἀπέβησαν ἀξιόλογα ἐμπορικὰ κέντρα.

Εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐπίσης ἰδρῦθησαν βιοτεχνικὰ ἐργαστήρια καὶ κατεσκευάζοντο θαυμάσια χειροτεχνήματα, ὑφάσματα μάλλινα, βαμβακερὰ καὶ μεταξωτά, ἐκκλησιαστικὰ σκευὴ κ. ἄ. Ὑπῆρχον ἐπίσης βαφεῖα, χρυσοχοεῖα, σιδηρουργεῖα, ὑφαντήρια. Πολλὰ ἐπαγγέλματα ὀργανώθησαν εἰς «συντεχνίας». Ἀλλὰ καὶ τὸ κράτος εἶχε μονοπωλήσει ὀρισμένα εἶδη, διὰ τὰ ἔχη μεγαλύτερα ἔσοδα τὸ δημόσιον ταμεῖον. Τοιαῦτα εἶδη ἦσαν τὰ μέταλλα, ἡ μέταξα καὶ τὰ ὄπλα.

Τὸ ἐμπόριον καὶ ἀπέδιδεν εἰς τὸ κράτος μεγάλα εἰσοδήματα ἐκ τοῦ τελωνιακοῦ φόρου, ἀλλὰ καὶ συνετέλει εἰς τὴν μετάδοσιν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ μεταξὺ τῶν βαρβάρων καὶ ἀπολιτίστων λαῶν.

Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις.

Ἡ ἀσφάλεια τοῦ κράτους ἐπέβαλε τὴν ὑπαρξίν ἀξιωμαχοῦ στρα-

τοῦ. Οἱ βυζαντινοὶ πολῖται ὑπέκειντο εἰς ὑποχρεωτικὴν στρατεύειν. Οἱ ἐκλεκτότεροι στρατιῶται ἐστρατολογοῦντο ἀπὸ τὰς γεωργικὰς περιοχὰς τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς Ἰσαυρίας. Μὲ τὸν καιρὸν ὁμοῦς ὁ στρατὸς ἐξησθένησε, διότι ἐφηρμόσθησαν μέτρα χαριστικῶν ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν. Οἱ εὐποροὶ ἠδύναντο νὰ πληρῶνουν στρατιωτικὸν φόρον καὶ νὰ ἐξαγοράζουν τὴν στρατεύειν. Τοιοῦτοτρόπως ὁ στρατὸς κατήντησε μισθοφορικὸς καὶ περιέλαβε στρατιώτας πάσης προελεύσεως.

Ἀπὸ ἀπόψεως μαχητικῆς ἱκανότητος ὁ βυζαντινὸς στρατὸς ἦτο ὁ καλύτερος τῆς ἐποχῆς του. Ἦτο ἐκγυμνασμένος καὶ ἐξοπλισμένος καὶ ἐπὶ πλέον διεπνέετο ἀπὸ ὑψηλὸν φρόνημα. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν μικροὶ σχετικῶς στρατοὶ ἠδυνήθησαν νὰ φέρουν εἰς αἴσιον πέρασ μεγάλους πολέμους. Οἱ ὀπλίται καὶ οἱ ἵππεις εἶχον ὡς ὄπλα τὸ *λωρίκιον* (θώρακα), τὴν *κασσιδα* (κράνος), τὸ *σκουτάριον* (ἀσπίδα), τὰς *κνημίδας*, τὸ *κοντάριον* καὶ τὸ *σπαθλίον*. Διέθετον ἐπίσης οἱ Βυζαντινοὶ καὶ σώματα ἑλαφρῶς ὀπλισμένων, τοὺς *τοξότας*, οἱ ὁποῖοι ἐπλαισίωνον τὰ δυσκίνητα τμήματα.

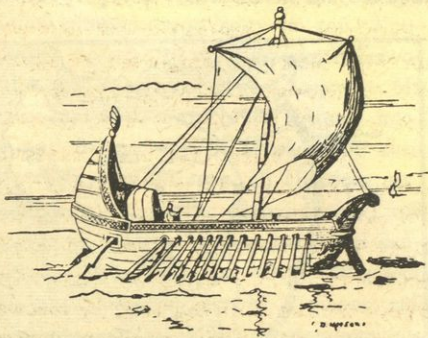
Διὰ τὴν ἄμυναν τῶν συνόρων ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων εἶχον παρασκευάσει ἱκανὰς ἀμυντικὰς δυνάμεις. Εἰς τὰ *ἄκρα*, δηλ. τὰ σύνορα, εἶχον ἐγκαταστήσει εἰδικὰ στρατεύματα, τοὺς λεγομένους *ἀκριτάς*, οἱ ὁποῖοι διέμενον μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των εἰς τὴν μεθόριον καὶ εἶχον ὡς φροντίδα τὴν ἀπόκρουσιν ἐνδεχομένων ἐισβολῶν. Εἰς τοὺς ἀκριτάς τὸ κράτος παρεχόρει γαίαν. Ἀλλὰ, διὰ νὰ εἶναι ἀσφαλέστερα τὰ σύνορα, κατεσκευάζοντο ἐπίσης ὄχυροὶ *πύργοι* καὶ *ἀκροπόλεις* εἰς ἐπικαίρους θέσεις.

Τὴν ἀνδρείαν τῶν ἀκριτῶν ὑμνησεν ἡ λαϊκὴ μοῦσα. Γύρω ἀπὸ τὴν ἐξύμνησιν τῶν ἥρωικῶν των κατορθωμάτων ἐδημιουργήθη κύκλος ἐπικῆς ποιήσεως, τὰ ἀκριτικά τραγούδια, εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλει τὴν ἀρχὴν του τὸ μεγάλο μεσαιωνικὸν ἑλληνικὸν *ἔπος τοῦ Βασιλείου Διγενῆ Ἀκριτά*, τὸ ὁποῖον συμβολίζει ὄχι μόνον τοὺς ἀγῶνας τῶν ἥρωικῶν ἀκριτῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἑθνους γενικώτερον.

Τὸ ναυτικόν.

Μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ὑπαρξιν τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχεν ὁ στόλος. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του τὸ κράτος κατέβαλεν ἰδιαιτέραν φροντίδα διὰ τὸ ναυτικόν. Τὸ *βασιλικὸν πλώιμον*, ὅπως ὀνομάζετο, περιελάμβανε μέγαν ἀριθμὸν πλοίων, ἐνισχύετο δὲ ἀπὸ τὰς ἐπὶ μέρος ναυτικὰς δυνάμεις τῶν θεμάτων, τὸ *θεματικὸν πλώιμον*.

Τὰ κυριώτερα σκάφη ἦσαν οἱ *δρόμωνες*, πλοῖα μὲ δύο σειρᾶς κωπῶν καὶ ἓνα ἰστόν. Οἱ δρόμωνες εἶχον 200 κωπηλάτας καὶ ἐπὶ πλεόν τοὺς μαχητὰς καταστρώματος, διότι τὸ πολεμικὸν αὐτὸ πλοῖον ἐμάχετο συμπλεκόμενον μετὰ τῶν ἐχθρικῶν, ὥστε ἡ ναυμαχία νὰ μεταβάλλεται εἰς πεζομαχίαν. Δι' εἰδικῶν σιφώνων ἐξετοξεύετο ἀπὸ τῆς πρῶρας του τὸ *ὕγρον πῦρ*, τὸ ὁποῖον ἦτο ἰσχυρότατον ὄπλον εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν. Ἐκτὸς τῶν βαρέων δρομώνων ὑπῆρχον καὶ ἑλαφρότεροι ταχύτεροι δρόμωνες καὶ ἄλλα μεταγωγικὰ σκάφη.



Βυζαντινὸς δρόμων τοῦ 8ου αἰῶνος.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἢ κατὰ θάλασσαν κυριαρχία τῶν Βυζαντινῶν ἦτο ἀδιαφιλονίκητος. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεχείρησε μακροὺς ὑπερποντίους πολέμους καὶ ὁ Ἡράκλειος πολὺ ἐστηρίχθη εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης. Ὁ Κωνσταντῖνος Ε' διέθετε στόλον ἐκ δισχιλίων πλοίων, ὁ δὲ Νικηφόρος Φωκᾶς διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ἐχρησιμοποίησε στόλον ἐκ χιλίων δρομώνων καὶ δισχιλίων μεταγωγικῶν. Σημαντικὸς ἐπίσης ὑπῆρξεν ὁ ρόλος τοῦ ναυτικοῦ εἰς τὴν ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων. Ἐάν ἐξαιρέσωμεν τὴν κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα ὑπεροχὴν τῶν Ἀράβων, ἡ βυζαντινὴ θαλασσοκρατία διετηρήθη μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος. Ἐκτοτε τὸ ναυτικὸν ἀφέθη νὰ παραλύσῃ ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως πόρων. Ἡ ἐγκατάλειψις αὐτῆ τοῦ ναυτικοῦ εἶχε θλιβερὰ διὰ τὸ κράτος ἐπακόλουθα. Ἦτο ἐκ τῶν σοβαρωτέρων αἰτίων τῆς παρακμῆς καὶ τῆς πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους.

Πολλὰς καὶ μεγάλας πόλεις εἶχεν ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Οἱ αὐτοκράτορες μάλιστα ἐπέδειξαν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, διὰ νὰ τὰς ὀχυρῶνουν, νὰ τὰς καλλωπίζουσιν καὶ νὰ τὰς ἐφοδιάζουσιν μὲ κοινωφελῆ ἰδρύματα. Καὶ πόλεις ὀλόκληροι ἀκόμη ἐκτίσθησαν, εἰς τὰς συνοριακὰς μάλιστα περιοχάς, διὰ τὴν ἀρτίαν συγκρότησιν τῶν ὁποίων οἱ αὐτοκράτορες ἔδειξαν μέγιστον ἐνδιαφέρον. Δύο ὁμως εἶναι αἱ κατ' ἔξο-

χην πόλεις τῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ **Κωνσταντινούπολις** καὶ ἡ **Θεσσαλονίκη**.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της ἀπέβη τὸ μέγα ἐμπορικὸν καὶ πολιτιστικὸν κέντρον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἠκτινοβόλησεν ὁ ἑλλη-
 νικὸς πολιτισμὸς τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου.



Σχεδιάγραμμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

ληνικὸς πολιτισμὸς τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου.

Ἐπὶ αἰῶνας ἦτο ὁ μοναδικὸς φάρος, ὁ ὁποῖος ἐφώτιζε μέσα εἰς τὸ ἀπέραντον σκότος τῆς βαρβαρότητος.

Ἐχει κτισθῆ ἐπὶ τριγωνικῆς χερσονήσου μεταξὺ τοῦ Κερατίου κόλπου, τοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς Προποντίδος, ἐκτείνεται δὲ ἐπὶ ἑπτὰ λόφων. Ὁ ἰδρυτῆς αὐτῆς Κων-

σταντῖνος ὁ Μέγας τὴν διακόσμησε λαμπρῶς μὲ παλάτια, ἐκκλησίας, τὴν Μεγάλην ἀγορὰν, τὸν Ἰππόδρομον κ. ἄ. Ἐφρόντισεν ἐπίσης διὰ τὴν κατασκευὴν τείχους χερσαίου, τοῦ ὁποῖου τὴν γραμμὴν καθώρισεν ὁ ἴδιος. Ἀργότερον ὁ Θεοδοσίος ὁ Μικρὸς ὠχύρωσε τὴν πόλιν δι' ἀσφαλεστέρων ὀχυρωματικῶν ἔργων. Τὸ Θεοδοσιανὸν τεῖχος ἦτο εὐρύτερον, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἡ πόλις εἶχεν ἀυξηθῆ, καὶ τελειότερον, ἐνισχυμένον μὲ πύργους. Ὁ Ἀναστάσιος Α' περιέλαβεν ἐντὸς τῆς ὀχυρωμένης διὰ μακροῦ τείχους περιοχῆς καὶ τὰ περὶχωρα ἀκόμη.

Ὁ Ἡράκλειος συνεπλήρωσεν ἐπίσης τὴν τεῖχισιν τῆς πόλεως, ὅπως καὶ ὁ Λέων ὁ Ε'. Κατὰ τὰς ἐπεκτάσεις καὶ συμπληρώσεις αὐτὰς κατεσκευάσθησαν καὶ τεῖχη πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης. Τὸ δλον ὀχυρωματικὸν συγκρότημα περιελάμβανε τάφρον, τῆς ὁποίας τὰ πλευρὰ ἐξησφαλιζόντο διὰ τειχῶν (θωρακίων), ἐμμεσολάβει κενὸς χῶρος, κατόπιν τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἔπειτα νέος περίβολος καὶ τεῖχος ἐν συνεχείᾳ τὸ ἐσωτερικὸν τεῖχος, τὸ ὁποῖον οἱ Βυζαντινοὶ ὠνόμαζον Μέγα τεῖχος. Τὸ Μέγα τεῖχος ἦτο ὑψηλότερον καὶ ἔφερε ὀδοντωτὰς ἐπάλξεις, πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων διατηροῦνται μέχρι σήμερον. Ἐντὸς τοῦ ὀχυρωμένου χώρου ὑπῆρχον σπουδαιότατα στρατιωτικὰ καὶ ναυτικὰ ἐγκαταστά-

σεις, στρατώνες, δπλοστάσια, ναύσταθμοὶ καὶ μεγάλα δεξαμεναί, διὰ τὰ ἔξασφαλίζουν μὲ πόσιμον ὕδωρ ἐν περιπτώσει πολιορκίας.

Ἀξιολογώτατα «παλάτια» ἐκόσμουν τὴν πόλιν. Δύο συγκροτήματα ἀνακτόρων δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν: 1) Συγκρότημα συνεχομένων οἰκοδομημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων σπουδαιότερα ἦσαν τὰ τοῦ «Χρυσοτρικλίνου», ὅπου καὶ ἡ αἴθουσα τοῦ θρόνου, τὰ τοῦ «Τρικόγχου», ὀνομασθέντα τοιουτοτρόπως ἔνεκα τοῦ σχήματος, καὶ τὰ τῆς «Δάφνης». Μὲ τὰ περίφημα αὐτὰ ἀνακτορικά οἰκοδομήματα συνεχίζοντο ἐπίσης προπύλαια, ἐκκλησίαι, ἄλλα μέγαλα καὶ δεξαμεναί. Τὸ οἰκοδομικὸν αὐτὸ συγκρότημα ἀπετέλει τὸ λεγόμενον **Μέγα παλάτιον**. 2) Παλάτια μεμονωμένα. Τὰ σπουδαιότερα ἐξ αὐτῶν ἦσαν τὸ τῆς «Μαγνύρας», τοῦ «Βουκολέοντος», τῆς «Πορφύρας» κ. ἄ. Σὺν τῷ χρόνῳ, ἐπειδὴ οἱ ἑκάστοτε αὐτοκράτορες ἐφιλοδόξουν νὰ οἰκοδομοῦν καὶ αὐτοί, ὁ χῶρος τοῦ Παλατίου ὑπερέβη τὰ 50 χιλ. τ. μ. Περιεβάλλετο δὲ ὁ χῶρος τοῦ Παλατίου δι' ἰδίου τείχους καὶ ἀπετέλει τρόπον τινὰ ὠχυρωμένην πόλιν, εἰς τὴν ὅποιαν περιελαμβάνοντο τὰ κτίσματα τῆς Αὐλῆς, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Διοικήσεως.

Ἡ πρωτεύουσα εἶχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου διακοσμηθῆ με ἀνδριάντας, οἱ ὅποιοι μετεφέρθησαν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας. Εἰς τὴν Μεγάλην ἀγορὰν ὑπῆρχον ὠραῖα ἀγάλματα. Καὶ ἄλλα ἐπίσης ἀγοραὶ (φόροι, ὅπως ἐλέγοντο ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς) ὑπῆρχον εἰς τὴν πόλιν. Εἰς τὸν Ἰππόδρομον εἶχον στηθῆ περικαλλεῖς ἀνδριάντες κλασικῆς τέχνης, τοὺς ὁποίους εἶχον μεταφέρει ἀπὸ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐν θαυμάσιον ἔργον, οἱ τέσσαρες ἵπποι τοῦ βυζαντινοῦ Ἰπποδρόμου, εὐρίσκεται σήμερον εἰς τὴν Ἐνετίαν. Κοσμήματα ὅμως τῆς πόλεως ἀπετέλουν οἱ ἐξαίρετοι ναοί, σπουδαιότατος ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἔργον ἐπιβλητικόν, μεγαλοπρεπές, αἰώνιον.

Καὶ ἡ **Θεσσαλονίκη**, ἡ δευτέρα πόλις τοῦ κράτους, εὐρίσκετο εἰς ἐπίκαιρον ἐμπορικὴν θέσιν. Διὰ τῆς Θεσσαλονίκης διεξήγετο τὸ ἐμπόριον τῆς Βαλκανικῆς καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν πόλιν ὀργανοῦντο ἐμπορικαὶ πανηγύρεις καὶ διεθνεῖς ἐκθέσεις, ὅπως γίνεται καὶ σήμερον. Οἱ ναοὶ τῆς πόλεως ἀποτελοῦν μνημεῖα τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ὅπως ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, ὁ ὁποῖος ἐκάη τὸ 1917, ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ ὁ τῆς Ἁγ. Σοφίας.

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ἡ σημασία τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

Με τοὺς ὄρους *Βυζάντιον*, Βυζαντινὸν κράτος ἢ αὐτοκρατορία, Βυζαντινὸς κ.τ.π. ἐννοοῦμεν τὸ ἑλληνικὸν κράτος καὶ τοὺς Ἕλληνας τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ὁ ὄρος Ἕλλην ἐδήλωνε τὸν εἰδωλολάτρην, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος ὠνομάζοντο *Κατωτικοὶ* ἢ *Ἑλλαδικοί*. Ὁ ὄρος Ἕλλην ἀποκατεστάθη εἰς τὴν σημερινὴν του σημασίαν μετὰ τὸν 13^{ον} μ. Χ. αἰῶνα.

Τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἐδημιουργήθη ἀφ' οὔτου ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος διανοήθη νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσάν του εἰς τὴν Ἀνατολήν· χρονολογεῖται ὅμως ἡ αὐτοτελὴς ὑπαρξίς του ὡς κράτους μὲ ἰδίαν φυσιογνωμίαν ἀπὸ τοῦ 395 μ. Χ., ὁπότε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Μεγ. Θεοδοσίου διεχωρίσθη ὀριστικῶς τὸ κράτος εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικόν. Τὸ Ἀνατολικὸν κατέλαβε τὸν χῶρον, ὅπου ἔζη καὶ ἔδρα ἀπὸ πολλῶν αἰῶνων τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Μετὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ νέου κράτους οἱ Ἕλληνες ἐξῆλθον ἀπὸ τὴν ἀπάνειαν τῆς ὑποταγῆς των εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ μὲ τὴν ἀνωτερότητα τοῦ πολιτισμοῦ των ἠδυνήθησαν εὐχερῶς νὰ δώσουν εἰς τὸ κράτος καθαρῶς ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Διὰ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους συνεχίσθη ὁ βίος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μὲ νέον ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν, τὴν ὀρθόδοξον χριστιανικὴν πίστιν.

Ὁ βυζαντινὸς Ἑλληνισμὸς ἐδημιούργησε τὸν μοναδικὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν πολιτισμὸν εἰς τὸν κόσμον καὶ μετέδωσε τὸν πολιτισμὸν αὐτὸν τὸν ἑλληνοχριστιανικὸν εἰς πολλοὺς λαοὺς, οἱ ὅποιοι ἔζων τότε εἰς τὴν βαρβαρότητα. Οἱ Ἀραβες, οἱ Βούλγαροι, οἱ Σλαβικοὶ λαοὶ γενικῶς, οἱ Τούρκοι, οἱ Οὐγγροὶ καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ σημερινοὶ λαοὶ ὀφείλουσαν τὴν ἐξημέρωσίν των εἰς τὸν βυζαντινὸν πολιτισμὸν. Διὰ τοῦτο σήμερον ὁ βυζαντινὸς βίος καὶ πολιτισμὸς, τοῦ ὁποίου μέχρι τινος ἡ ἔρευνα εἶχε παραμεληθῆ, μελετᾶται μὲ ἰδιαίτεραν προσοχὴν.

Τὰ γράμματα.

Ὁ κυριώτερος χαρακτῆρ τῆς βυζαντινῆς φιλολογίας εἶναι ἡ θρησκευτικότης. Τὰ ἔργα τῶν Βυζαντινῶν στεροῦνται πρωτοτυπίας. Ἡ σκέψις των ἀφωσιώθη ἀποκλειστικῶς σχεδὸν εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὰς θεολογικὰς συζητήσεις. Οἱ πρῶτοι αἰῶνες ἀνέδειξαν ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς, μετὰ τῶν ὁποίων ἐξέχουσαν θέσιν κατέχουν ὁ πο-

λυγραφώτατος *᾽Ωριγένης* καὶ ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας *Κλήμης*. Ἀκολουθεῖ ὁ αἰὼν τῶν μεγάλων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (4^{ος} αἰὼν), ὁ ἐπονομασθεὶς *χρυσσοῦς αἰὼν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας*. Μεταξὺ τῶν ἄλλων διέλαμψαν οἱ τρεῖς ἱεράρχαι, *Βασίλειος ὁ Μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει ἐπίσης ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἱστοριογραφίας. Ὅσοι ἐκ τῶν ἱστοριογράφων ἐλάμβανον ὡς πρότυπα εἰς τὸ ἔργον των τοὺς ἀρχαίους ἱστορικούς, ἔγραφον εἰς γλῶσσαν ἀρχαίζουσαν καὶ ἔδιδον προσοχὴν εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ὀνομάζονται *ἱστορικοί*. Οὗτοι περιγράφουν συνήθως τὰ γεγονότα μιᾶς ὀρισμένης περιόδου. Ἀντιθέτως οἱ *χρονογράφοι* λεγόμενοι δὲν σέβονται τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, γράφουν ἱστορίας ἀρχίζοντες ἀπὸ καταβολῆς κόσμου καὶ χρησιμοποιοῦν γλῶσσαν ἀποκλίνουσαν πρὸς τὴν δημώδη τῆς ἐποχῆς των. Ἐπιφανὴς ἱστορικὸς ὑπῆρξεν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ *Προκόπιος*, ἀξιόλογος δὲ χρονογράφος ὁ *Ἰωαν. Μαλάλας*.

Καὶ εἰς τὴν ποίησιν ἐπίσης παρουσιάσθησαν δύο κυρίως τάσεις. Ἀρχικῶς οἱ ποιηταὶ ἐμιμήθησαν τοὺς ἀρχαίους κατὰ τὴν μετρικὴν, ἔπειτα ὅμως ἡ στιχομετρικὴ τῶν ἐστηρίχθη εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν συλλαβῶν καὶ τὸν τόνον, διότι τὸ μακρὸν καὶ τὸ βραχὺ ἔχασαν τὴν σημασίαν των. Τὰ θέματά της ἢ λογία ποίησις τὰ ἤντησεν ἀπὸ τὴν θρησκείαν, δι' αὐτὸ δὲ λέγεται καὶ *ἐκκλησιαστικὴ ποίησις*. Ἡ τοιοῦτου εἴδους ποίησις ἔχει νὰ μᾶς παρουσιάσῃ ἐξαιρέτους *ὑμνογράφους*, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ *Ρωμανὸς ὁ Μελωδός*, ὁ ἐπονομασθεὶς Πίνδαρος τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως. Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν λογίαν ἐνεφανίσθη καὶ ἀνεπτύχθη, ἰδίᾳ μετὰ τὸν 10^{ον} αἰῶνα, ἡ *δημῶδης ποίησις* τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου (βλ. σελ. 72), τῆς ὁποίας τὴν συνέχειαν ἀποτελοῦν τὰ νεώτερα δημοτικὰ τραγούδια.

Αἱ φιλολογικαὶ μελέται.

Ἰδιαιτέρα προσπάθεια κατεβλήθη κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ὅπως διασωθῆ καὶ διαφυλαχθῆ ἡ πνευματικὴ κληρονομία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἀπὸ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν τῆς ταξινομήσεως τῶν γνώσεων ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων προῆλθον αἱ *ἐγκυκλοπαιδεῖαι*, δηλ. συλλογαὶ ἢ περιλήψεις ἀπὸ τὰς ἀρχαίας συγγραφὰς περὶ διαφόρων θεμάτων, λ. χ. γεωργίας, θεολογίας, ἱατρικῆς κ.ο.κ. Ἡ ἐποχὴ τῶν ἐγκυκλοπαιδικῶν ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ 850 - 1050. Ἐπὶ τοῦ πατριάρχου *Φωτίου* κατηρτίσθησαν περιλήψεις καὶ κατεγράφησαν ἀποσπάσματα ἀπὸ ἀρχαίους συγγραφεῖς (*ἀνθολογαί*). Εἰς τὴν «Μυριόβιβλον», ἔρ-

γον τοῦ λογίου τούτου πατριάρχου, ἀνθολογοῦνται 280 ἀρχαῖα συγγράματα. Ὁ Φώτιος ἐπίσης συνέγραψε καὶ τὴν «Λέξεων συναγωγὴν», δηλ. λεξικόν, ὅπου ἐρμηνεύονται μὴ κατανοούμενα πλέον λέξεις.

Ἐπὶ τοῦ λογίου αὐτοκράτορος **Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου** συνεργεῖα λογίων κατήρτισαν πάσης φύσεως ἐγκυκλοπαιδείας καὶ ὠργάνωσαν **βιβλιοθήκας**, ὅπου διεφυλάχθησαν καὶ ἀντεγράφησαν πολλὰ χειρόγραφα. Ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ συνέγραψε καὶ τὸ περίφημον ἔργον «Ἐκθεσις περὶ τῆς βασιλείου τάξεως», ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀντιλοῦμεν πολυτίμους πληροφορίας διὰ τὸν βίον τῶν Βυζαντινῶν. Σημαντικαὶ ὑπῆρξαν καὶ αἱ φιλολογικαὶ ἐργασίαι τοῦ **Ἀρέθα**, ἐπισκόπου Καισαρείας, καὶ τοῦ **Μιχαὴλ Ψελλοῦ**, ὁ ὁποῖος ἠσχολήθη μὲ πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ μὲ τὴν ποίησιν.

Ἡ βυζαντινὴ τέχνη.

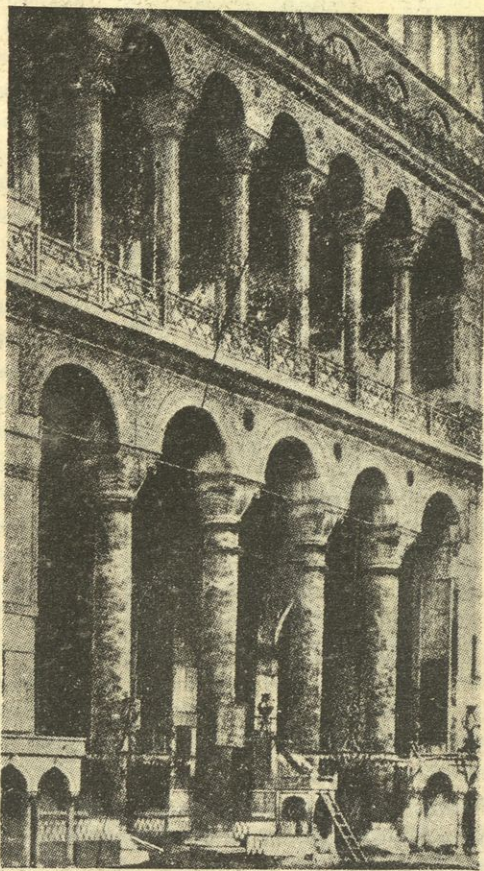
Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν οἱ Βυζαντινοὶ εἶχον ὡς βάσιν τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ ρωμαϊκὰ πρότυπα. Κατεσκεύασαν ἀξιόλογα δημόσια ἔργα, κυρίως ὅμως ἀνάκτορα, τείχη, ὑδραγωγεῖα καὶ πρὸ πάντων ναοὺς. Χαρακτηριστικὴ διαφορὰ τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ εἶναι ὅτι δὲν οἰκοδομεῖται ὡς οἶκος Θεοῦ, ὅπως συνέβaine κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλ' ὡς τόπος συναθροίσεως τῶν πιστῶν, διὰ τοῦτο δὲ ἐπεκράτησε καὶ ὁ ὄρος **ἐκκλησία**. Οἱ πρῶτοι χριστιανικοὶ ναοὶ εἶχον τὸν τύπον ἰδιωτικῶν οἰκιῶν ἔπειτα ὅμως, ὅταν ἐλευθέρως πλέον ἠδύναντο νὰ τελοῦν τὰ τῆς λατρείας των, κατεσκεύασαν μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς, διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν ὁποίων ἔλαβον ὡς πρότυπα δημόσια ρωμαϊκὰ οἰκοδομήματα χρησιμεύοντα ὡς δικαστήρια ἢ χρηματιστήρια, τὰς λεγομένας **Βασιλικάς**. Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ ἀρχιτέκτονες **Ἀνθέμιος** καὶ **Ἰσίδωρος** μὲ τὴν κατασκευὴν τοῦ καταπληκτικοῦ ἔργου των, τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, καθιέρωσαν νέαν μορφήν εἰς τὸ σχέδιον τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ. Τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ νέου **βυζαντινοῦ ρυθμοῦ** εἶναι ὁ τροῦλλος, δηλ. θολωτὴ στέγη, ἣ ὁποία ἐστηρίχθη εἰς τέσσαρας ἀψίδας. Βάσις τῶν ἀψίδων αὐτῶν ἦσαν μεγάλοι κτιστοὶ κίονες, οἱ λεγόμενοι πεσσοί. Τὸ κενὸν τὸ σχηματιζόμενον ἀπὸ τὴν στέγασιν τετραγώνου χώρου διὰ κυκλικῶν θόλων ἐκαλύφθη μὲ τὰ λεγόμενα σφαιρικὰ τρίγωνα. Ὁ βυζαντινὸς ἀρχιτεκτονικὸς τύπος τῆς Ἁγ. Σοφίας μὲ ὠρισμένας μεταγενεστέρας παραλλαγὰς διετηρήθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν κατασκευὴν ὄχι μόνον τῶν χριστιανικῶν ναῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν μουσουλμανικῶν.

Καταπληκτικὸς ἦτο ὁ διάκοσμος τῆς Ἁγ. Σοφίας. Ἐκτὸς τῶν

κομφῶν κίονων καὶ τῶν πολυχρῶμων μαρμάρων ἐκοσμήθη μὲ θαυμάσια ἔργα ζωγραφικῆς. Ἡ ζωγραφικὴ ὅμως τῶν Βυζαντινῶν δὲν ἐχρησιμοποιεῖτο ἐλευθέρως. Ἀπὸ τοῦ 6ου αἰῶνος καθιερώθη ἡ ζω-

γράφησις ὠρισμένων μερῶν τοῦ ναοῦ μὲ τυπικὰς μορφὰς ἢ σκηνάς λ. χ. ὁ Παντοκράτωρ, ἡ Πλατυτέρα, οἱ Εὐαγγελισταί, τὸ Δωδεκάορτον κ.ο.κ. Καὶ αἱ μορφαὶ τῶν ἁγίων ἀπέκτησαν καθωρισμένον τύπον, δηλ. στάσιν καὶ ἐκφρασιν αὐστηρὰν καὶ ἀσκητικὴν. Εἰς τὰς εἰκόνας ὁ καλλιτέχνης δὲν ἐνδιεφέρετο διὰ τὸ βάθος (φόντο)· τὸν ἐνδιέφερε μόνον ἡ προβολὴ μιᾶς ἐξωγραφημένης ἐπιφανείας. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς μέχρι τινὸς ἡ ζωγραφικὴ τῶν Βυζαντινῶν δὲν ἐξετιμᾶτο· σήμερον ὅμως οἱ τεχνοκρίται μὲ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἀσχολοῦνται μὲ τὴν βυζαντινὴν ζωγραφικὴν.

Ἄξιόλογος ὑπῆρξεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς *ψηφιδογραφίας*, δηλ. ζωγραφικῆς διὰ μικρῶν πολυχρῶμων λίθων (ψηφίδων). Περίφημα *ψηφιδωτὰ* ἐκόσμουσαν τοὺς τοίχους τῆς Ἁγ. Σοφίας. Σήμερον, ὅποτε ὁ ναὸς μετεβλήθη εἰς βυζαντινὸν μουσεῖον, ἀποξέονται τὰ τουρκικὰ ἀβεστοκονιάματα καὶ ἔρχονται εἰς φῶς τοιχογραφίαι ἐξαιρέτου τέχνης.



Κιονοστοιχία τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως.

79

Ἰδιαιτέραν ἐπίδοσιν ἔλαβον ἐπίσης αἱ *μικρογραφίαι*, δηλ. μικραὶ καλλιτεχνικαὶ ζωγραφίαι, αἱ ὁποῖαι ἐζωγραφοῦντο εἰς τὰ περιθώρια τῶν χειρογράφων καὶ τὰ κεφαλαῖα ἀρχικὰ γράμματα.



Ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα
(ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ).

Ἡ *γλυπτικὴ* δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὡς αὐτοτελὴς τέχνη, ἀλλὰ μόνον ὡς διακοσμητικὴ. Σπουδαιοτάτην ὅμως ἀνάπτυξιν ἔλαβεν ἡ *μικροτεχνία*, δηλ. ἡ χρυσοχοΐα, ἡ ἐλεφαντουργία, ἡ σμαλτουργία καὶ ἡ ποικιλική. Κομψότατα ἀντικείμενα καὶ πολύτιμα κειμήλια μὲ θαυμασίαν διακόσμησιν κατεσκεύαζον οἱ Βυζαντινοί, ὡς εὐαγγέλια, κιβωτίδια, πολυκάνδηλα, ἐγκόλπια, ἄμφια, κεντητὰ κ. ἄ.

Τὸ σπουδαιοτάτον κέντρον ἀναπτύξεως τῆς βυζαντινῆς τέχνης ὑπῆρξε βεβαίως ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις καὶ μοναστηριακαὶ περιοχαί, ὡς ἡ Θεσσαλονίκη, τὸ Ἅγιον Ὄρος κ. ἄ. Καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα ὑπῆρξεν ἡ μοναδικὴ ἐν τῷ κόσμῳ τέχνη. Ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἔφθανεν εἰς πᾶσαν γοινίαν τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου.

Ὑπὸ τὴν πνοήν τῆς ἀνέπτυξαν τὴν τέχνην των οἱ Ρῶσοι, οἱ λοιποὶ Σλάβοι, οἱ Ἀρμένιοι, οἱ Ἀραβες, ἀλλὰ καὶ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἀκόμη.

Ο ΜΕΣΑΙΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΥΤΙΚΗΝ ΕΥΡΩΠΗΝ

Ἡ Δυτ. Εὐρώπη μετὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς.

Μετὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς χώρας τοῦ παλαιοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐσηματίσθησαν διάφορα ἄλλα κράτη, σπουδαιότερα ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν τὸ τῶν Βησιγότθων εἰς τὴν Ἰσπανίαν, τῶν Ὀστρογότθων εἰς τὴν Ἰταλίαν, τῶν Βανδάλων εἰς τὴν Ἀφρικὴν, τῶν Ἀγγλοσαξόνων εἰς τὰς Βρετανικὰς νήσους, τῶν Λομβαρδῶν εἰς τὴν Β. Ἰταλίαν καὶ τῶν Βουργουνδίων εἰς τὴν Ν. Γαλατίαν.

Οἱ νέοι οὗτοι λαοὶ ὑπέστησαν ζωηρὰν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, δὲν ἐβράδυναν δὲ νὰ δεχθοῦν καὶ τὸν Χριστιανισμόν. Ὑπὸ τὴν δύναμιν τῶν δύο αὐτῶν παραγόντων συνεχωνεύθησαν οἱ παλαιοὶ μὲ τοὺς νέους κατοίκους καὶ διεπλάσθησαν νέοι λαοί, οἱ ὁποῖοι ὠνομάσθησαν *Νεολατινικοὶ λαοί*, αἱ δὲ γλῶσσαι τῶν νεολατινικαί, διότι ἔχουν ὡς βάσιν τὴν Λατινικὴν.

Ἀνατολικῶς τοῦ Ρήνου ἰδρύθησαν καθαρῶς *γερμανικὰ κράτη* (Βαυαροί, Σάξωνες, Σκανδιναυοί), εἰς δὲ τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἐγκατεστάθησαν *σλαβικοὶ λαοί*, οἱ ὁποῖοι ἦσαν καὶ οἱ περισσότερον καθυστερημένοι, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐβράδυναν νὰ ὀργανωθοῦν πολιτικῶς εἰς κράτη.

Οἱ Φράγκοι.

Ἀπὸ τοῦ 6ου μ. Χ. αἰῶνος ἐκυριάρχησαν εἰς τὴν Γαλατίαν οἱ Φράγκοι, ἔξ ὧν καὶ τὸ βυζαντινὸν ὄνομα Φραγκία (France). Ἦσαν λαὸς γερμανικῆς καταγωγῆς, ὁ ὁποῖος ἐγκατεστάθη ἀρχικῶς εἰς τὴν περὶ τὸν Ρήνον περιοχὴν. Ἰδρυτὴς τοῦ Φραγκικοῦ κράτους θεωρεῖται ὁ βασιλεὺς *Κλωβίς* (481 - 511), ὁ ὁποῖος ἔκαμε πρωτεύουσάν του τοὺς Παρισίους καὶ ἠσπάσθη τὸν Χριστιανισμόν. Ἐπὶ τῶν διαδόχων του διεσπάσθη τὸ κράτος. Ἐπὶ τοῦ *Δαγοβέρτου* τὸ κράτος ἐπεξετάθη μέχρι τῆς Μάγχης, τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ τῶν Πυρηναίων. Τὸ 732, ὡς εἶδομεν, ὁ Κάρολος Μαρτελ ἀπώθησε τοὺς Ἀραβας καὶ ἔδωσε νέαν αἴγλην εἰς τὸ κράτος.

Ὁ σπουδαιότατος ὅμως τῶν Φράγκων βασιλέων ὑπῆρξεν ὁ *Κάρολος ὁ Μέγας* (768 - 814), ὁ ὁποῖος ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του μέχρι τοῦ Ἑλβα καὶ διὰ τῆς βίας ἐξηνάγκασε τοὺς Γερμανοὺς νὰ δεχθοῦν τὸν Χριστιανισμόν. Ἡ ζωὴ τοῦ Καρόλου ἦτο συνεχῆς πόλεμος.

Μὲ τὰς ἐκστρατείας του εἰς τὴν Ἰταλίαν διέλυσε τὸ κράτος τῶν Λομβαρδῶν (773) καὶ ἐστέφθη ὡς βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἀπ' ἐτέρου διεξήγαγεν ἱεροὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Ἀράβων, εἰς δὲ τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Σλάβων καὶ ἐξεμηδένισε τὸ κράτος τῶν Ἀβάρων. Τοιουτοτρόπως τὰ σύνορα τοῦ κράτους του ἔφθασαν εἰς τὸν Δούναβιν, ὅπου καὶ συνώρρευε μὲ τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν.

Τὰ Χριστούγεννα τοῦ 800 μετέβη εἰς τὴν Ρώμην, ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος Γ' ὡς «Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ» καὶ ἀνεκηρύχθη προστάτης τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Κάρολος ματαίως ἐπεδίωξε νὰ τοῦ ἀναγνωρισθῇ ὁ τίτλος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Ἀποθνήσκων ἄφησε κράτος ἐκτεταμένον καὶ καλῶς διωργανωμένον, διότι, παρὰ τὸ γεγονόςδ ὅτι ἦτο ἀγράμματος, ἐφρόντισε νὰ ὑπάρχη εἰς τὸ κράτος του καλὴ διοίκησις καὶ νομοθεσία.

Ἰδιαίτεραν προσπάθειαν κατέβαλε διὰ τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου. Εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν διεφάνη εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην μέσα εἰς τὸ σκότος καὶ τὴν βαρβαρότητα μία ἀκτίς πολιτισμοῦ. Εἶναι ἡ λεγομένη *Πρώτη Ἀναγέννησις* (Καρολίνοιος).

Ἐπὶ τῶν διαδόχων του τὸ κράτος διεμελίσθη. Ἐπειτα ἀπὸ πολλὰς διενέξεις τελικῶς ἐχωρίσθη διὰ τῆς *συνθήκης τοῦ Βεργτέν (843)*. Ἐκ τῶν υἱῶν του ὁ μὲν *Λοθάριος Α'* διετήρησε τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἔλαβε τὰς ἰταλικὰς κυρίως χώρας, ὁ *Λουδοβίκος ὁ Γερμανικὸς* τὰς γερμανικὰς καὶ ἀνατολικὰς, ὁ δὲ *Κάρολος ὁ Φαλακρὸς* τὰς γαλλικὰς. Τοιουτοτρόπως διεκρίθησαν τρεῖς περιοχαί, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθον τρία νεώτερα κράτη, ἡ Ἰταλία, ἡ Γερμανία καὶ ἡ Γαλλία. Μὲ τὸν χωρισμὸν αὐτὸν ἀπεκλείσθη ἡ ἀνασύστασις τῆς παλαιᾶς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, διότι τὰ σχηματισθέντα κράτη ἀπέκτησαν ἴδια συμφέροντα καὶ πολλάκις συνεκρούσθησαν. Τὸ ἰταλικὸν κράτος διηρέθη εἰς μικρότερα κρατίδια καὶ αἱ βόρειοι περιοχαί του ἀπεροφήθησαν ἀπὸ τὰ δύο ἄλλα.

Οἱ νέοι κατὰ τῆς Εὐρώπης ἐπιδρομεῖς.

Ἡ ὑπαρξις ἰσχυροῦ Φραγκικοῦ κράτους συνεκράτει τοὺς διαφόρους ἐπιδρομεῖς. Μετὰ τὴν ἐξασθένησίν του ὅμως εἰσέβαλον πανταχόθεν νέοι ἐπιδρομεῖς. Οἱ *Σαρακηνοὶ* (βλ. σελ. 65) ἔχοντες ὡς ὄρμητήριον τὴν Ἀφρικὴν προσέβαλον τὰς μεσογειακὰς περιοχὰς καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Κρήτην.

Νέοι επιδρομείς ἐνεφανίσθησαν τώρα, οἱ **Οὐγγροί**, λαὸς συγγενοῦς καταγωγῆς πρὸς τοὺς Οὐννοὺς, Βουλγάρους καὶ Τούρκους. Οὗτοι προήρχοντο ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀσίας, ὁπόθεν κατὰ τὸν 9ον. μ. Χ. αἰῶνα μετενάστευσαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς χώρας περίπου, τὰς ὁποίας κατεῖχον οἱ συγγενεῖς των φυλετικῶς Ἀβάροι. Μὲ τὸ περίφημον ἱππικόν των ἔξαπέλουον καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ μέχρι τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας. Ἐπὶ τέλους συνησπίσθησαν οἱ γερμανικοὶ λαοὶ ὑπὸ τὸν Ὀθωνα Α΄ τὸν Μεγάλον, ὁ ὁποῖος καὶ τοὺς ἀπέκρουσε νικηφόρος (955). Ἐκτοτε περιορίσθησαν εἰς τὴν χώραν των καὶ ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν ἀπὸ ἱεραποστόλους τῆς Δύσεως. Ἀπὸ τὸ ὄνομά των ἡ χώρα ὠνομάσθη Οὐγγαρία.

Οἱ σπουδαιότεροι ὅμως ἐκ τῶν συγχρόνων ἐπιδρομέων ἦσαν οἱ **Νορμανδοί** (= ἄνθρωποι τοῦ βορρᾶ). Οὗτοι ἐξεκίνησαν ἀπὸ τὰς Σκανδιναυικὰς χώρας καὶ ἦσαν γερμανικῆς καταγωγῆς. Διεκρίνοντο διὰ τὴν σωματικὴν δύναμιν καὶ τὸ θάρρος των. Αἱ ἀπὸ θαλάσσης κυρίως πειρατικαὶ των ἐπιδρομαί, διότι ἦσαν ἀτρόμητοι θαλασσινοί, ἐστράφησαν πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν καὶ ἐνέσπειραν πανταχοῦ τὸν τρόμον. Τὸν 9ον αἰῶνα ἡ πειρατεία των ἐσυστηματοποιήθη καὶ εἶχε σοβαρὰς συνεπειὰς διὰ τὴν πολιτικὴν διαμόρφωσιν τῆς Εὐρώπης.

Αἱ πρῶται ἐπιδρομαί των ἐστράφησαν κατὰ τῆς Ἀγγλίας. **Δανοί**, νορμανδικὴ φυλὴ, ἔπειτα ἀπὸ πολυετῆς ἀγῶνας ἐκυριόρχησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ὁ βασιλεὺς των **Κανῦτος ὁ Μέγας** (1014 - 1035) ἵδρυσεν μέγα κράτος τοῦ βορρᾶ διὰ συνενώσεως Ἀγγλων, Νορβηγῶν καὶ Δανῶν.

Ἄλλοι Νορμανδοί, οἱ **Βάραγγοι** (ἢ Βαριάγγοι), ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα των **Ροῦρικ** συνηνάθησαν μὲ τὰς βορείους σλαβικὰς φυλὰς καὶ ἔθεσαν τὰ θεμέλια τοῦ ρωσικοῦ κράτους. Οἱ **Βικινγοί**, Νορμανδοὶ ἐπίσης, ἔφθασαν εἰς τὴν Ἰσλανδίαν, τὴν Γροιλανδίαν καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Βορ. Ἀμερικῆς (1000). Ἄλλοι Νορμανδοὶ κατῆλθον εἰς τὴν Μεσόγειον, προσέβαλον τοὺς Ἀραβὰς εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ ἐληλάτησαν τὰ νότια παράλια τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Ἐκ παραλλήλου διὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σηκουάνα ἄλλοι Νορμανδοὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν βόρειον Γαλλίαν, ὅπου ἵδρυσαν ἰσχυρὸν κράτος, τὸ Νορμανδικὸν δουκάτον (Νορμανδία), τὸ ὁποῖον ἀνεγνώρισε καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας. Τὸ κράτος αὐτὸ ἔγινε βαθμηδὸν ἰσχυρότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλείου τῆς Γαλλίας. Ὁ ἡγεμὼν του **Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς** βραδύτερον ἔγινεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας (1066).

Κατὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα ἴδρυσαν κράτος καὶ εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν (1041) ὑπὸ τὸν *Ροβέρτον Γισκάρδον* καὶ ἀφῆρσαν κτήσεις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ Νορμανδοὶ τῆς Ἰταλίας ἐδέχθησαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑλλήνων ὃ ἡγεμόνων τῶν ὑπεγράφετο ἑλληνιστὶ καὶ συνέτασσε τὰ ἔγγραφα του εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Καὶ οἱ *Σλάβοι* ἀπὸ τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἐξηπλώθησαν πρὸς δυσμὰς καὶ ἴδρυσαν κράτος εἰς τὴν Μεγάλην Μοραβίαν. Βραδύτερον ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Οὔγγρων διεσπάρθησαν εἰς ἀνατολικούς Σλάβους (Πολωνοί, Βοημοὶ) καὶ νοτίους Σλάβους (Σέρβοι, Κροᾶται κ. ἄ).

Ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία.

Μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Βερντέν ἡ Γερμανία συνεκροτήθη εἰς κράτος, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐξησθένησε καὶ διεσπάρθη ἐκ τῶν οὔγγρικῶν καὶ νορμανδικῶν ἐπιδρομῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἐσηματίσθησαν μικραὶ ἡγεμονίαι, λ. χ. τὰ κληρονομικὰ δουκᾶτα τῆς Σαξωνίας, τῆς Φραγκονίας, τῆς Βαυαρίας, τῆς Σουηβίας, τῆς Λωρραίνης. Ὁ δούξ τῆς Σαξωνίας *Ἑρρίκος Α'* τὸ 919 ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων ὡς ἀνώτερος ἄρχων. Διὰ τῆς ἐκλογῆς του ἡ Γερμανία ἀπέκτησεν ἐνότητα, χωρὶς ὅμως τὰ δουκᾶτα νὰ χάσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἑρρίκου *Ὁθων ὁ Μέγας* (936 - 973) κατέστησε τὴν Γερμανίαν ἰσχυρότατον κράτος καὶ ἔθεσε τέρμα εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Οὔγγρων (955). Βραδύτερον ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν δύναμιν τοῦ πάπα. Ἐκεῖ ἐστέφθη βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἐκτοτε οἱ Γερμανοὶ βασιλεῖς κατερχόμενοι εἰς Ἰταλίαν ἐστέφοντο εἰς τὸ Μιλᾶνον μὲ τὸ σιδηροῦν στέμμα τῶν Λογγοβάρδων ὡς βασιλεῖς τῆς Ἰταλίας, ἐκεῖθεν δὲ μετέβαινον εἰς Ρώμην, ὅπου ἐχρίοντο ὡς αὐτοκράτορες. Μὲ τὴν καθιέρωτον αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος ἐδημιουργήθη ἀργότερον νέον ἰσχυρόν κράτος, τὸ *Ἅγιον Ρωμαϊκὸν Κράτος τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους*, τὸ ὁποῖον διετηρήθη μέχρι τοῦ Ναπολέοντος (1806).

Ὁ Ὁθων Α' ἐπεδίωξε νὰ συνάψῃ φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιον, ἐνύμφευσεν δὲ τὸν υἱόν του Ὁθωνα Β' μὲ τὴν Βυζαντινὴν πριγκίπισσαν Θεοφανῶ. Ἡ Θεοφανῶ μὲ τὴν ἀκολουθίαν της ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν Δύσιν ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς. Ἐκ τούτου ἐδημιουργήθη κάποια ἀνθησις τῶν γραμμάτων, ἡ ὁποία λέγεται *ὀθωνικὴ ἀναγέννησις*.

Οἱ ἐπόμενοι αὐτοκράτορες διετήρησαν τὸ γόητρον τῆς αὐτοκρατορίας, μολοντί πολλὰ ὑπέστη ἡ Γερμανία ἐκ τῆς μακροχρονίου συγ-

κρούσεως τῶν αὐτοκρατόρων μὲ τούς πάπας, οἱ ὁποῖοι τότε ἐπεδίωξαν νὰ ἐπιβληθοῦν πολιτικῶς ἐπὶ τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων.

Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία.

Εἰς τὴν Γαλλίαν οἱ διάδοχοι τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου ἐβασίλευσαν μέχρι τοῦ 987, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς των δὲ κατέπεσε τὸ γόητρον τῆς βασιλείας. Διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ *Οὔγου Καπέτου* ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἡ δυναστεία τῶν Καπετιδῶν (987 - 1328).

Αἱ βρετανικαὶ νῆσοι κατ' ἀρχὰς κατφοῦντο ἀπὸ Κέλτας, τοὺς ὁποίους εἶχον ἐν μέρει ὑποτάξει οἱ Ρωμαῖοι διὰ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Τὸν 5ον μ. Χ. αἰῶνα οἱ *Ἀγγλοσάξωνες*, γερμανικὸς λαός, διεπεραιώθησαν εἰς τὰς νήσους καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν πεδινὴν περιοχὴν, ἡ ὁποία ἔκτοτε ὠνομάσθη *Ἀγγλία*. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι περιορίσθησαν εἰς τὰ βόρεια (Σκωτία), τὰ δυτικά (Οὐαλλία, Κορνουαλία) καὶ τὴν Ἴρλανδίαν.

Διὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Νορμανδῶν ὁ *Κανούτος ὁ Μέγας* ἵδρυσεν ἰσχυρὸν κράτος· βραδύτερον ὅμως ὁ δουξ τῆς γαλλικῆς Νορμανδίας *Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς* ἀπεβίβασε εἰς τὴν Ἀγγλίαν καί, ἀφοῦ ἐνίκησε τοὺς Ἀγγλοσάξωνας εἰς μάχην παρὰ τὸ *Χάστιγξ* (Ἄστιγξ, 1066), κατέλαβε τὸν θρόνον καὶ ἐγένεν ὁ ἰδρυτῆς νέας δυναστείας. Ἐκτοτε ἡ Νορμανδία ὑπήγετο μέχρι τοῦ 1204 εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Γάλλους εἶχεν εὐεργετικὰς συνεπειὰς διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἀγγλίας. Ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς γαλλικῆς γλώσσης διεμορφώθη ἡ νεωτέρα ἀγγλικὴ γλῶσσα.

Αἱ ἰταλικαὶ πόλεις.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀνεπτύχθησαν ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ καὶ ναυτικαὶ πόλεις. Τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου διηκολύνεν ἡ διάνοιξις δρόμων καὶ ἡ καθιέρωσις ἐμποροπανηγύρεων. Οἱ λιμένες τῆς Ἰταλίας ἔγιναν ἡ φυσικὴ διέξοδος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐμπορίου πρὸς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν.

Πολιτικῶς αἱ ἰταλικαὶ πόλεις δὲν ἀπετέλεσαν ἐνιαῖον κράτος. Τὸ νότιον τμήμα τῆς χερσονήσου κατεῖχε τὸ *Βασίλειον τῆς Νεαπόλεως*, τὸ μέσον τὸ *Παπικὸν κράτος*, τὸ δὲ βόρειον αἱ πλούσιαι *δημοκρατίαι τῆς Ἐνετίας*, τῆς *Γενοῦης*, τῆς *Πίζης* καὶ τῆς *Φλωρεντίας*.

Εἰς τὰ ἐμπορικὰ αὐτὰ κέντρα ἡ τάξις τῶν ἐμπόρων ἀπέκτησε δύναμιν καὶ ἔλαβεν εἰς χεῖρας τῆς τὴν ἐξουσίαν.

Ο ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Ἐπισημασθεὶς ὁ μεσαιωνικὸς κόσμος τῆς Εὐρώπης.

Οἱ λαοί, οἱ ὁποῖοι κατέλυσαν τὸ παλαιὸν Ῥωμαϊκὸν κράτος, δὲν εἶχον τοιαύτην ὠριμότητα, ὥστε νὰ δυνηθοῦν νὰ συνεχίσουν τὸν Ῥωμαϊκὸν πολιτισμὸν. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐξηφανίσθη ὁ Ῥωμαϊκὸς πολιτισμὸς καὶ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἐβυθίσθη εἰς τὴν ἀμάθειαν.

Μὲ τὴν ἐμφάνισιν ὁμως τῶν νέων λαῶν διεμορφώθησαν νέα κράτη. Σὺν τῷ χρόνῳ αἱ νέαι κοινωνίαι διεπλάσσοντο καὶ προήγοντο. Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ νέου τούτου κόσμου ἦσαν τὰ ἑξῆς: 1) Ἡ ἀνάπτυξις ἰσχυρᾶς τάξεως εὐγενῶν, τῶν ὁποίων ἡ δύναμις ἐξησθένιζε τὴν δύναμιν τῶν βασιλέων. 2) Ἡ διαίρεσις τῆς κοινωνίας εἰς δύο τάξεις, μίαν κυρίαρχον καὶ μίαν ὑποτελεῖ. 3) Ἡ ἐπιβολὴ τῆς θρησκείας. 4) Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τῶν παπῶν.

Ἐπισημασθεὶς ὁ φεουδαλισμὸς (ἢ τιμαριωτισμὸς).

Ἐπισημασθεὶς ὁ μεσαιωνικὸς κόσμος, διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ κινδύνου, ἠναγκάσθη νὰ συσπειρώνεται γύρω ἀπὸ τοὺς ἰσχυροτέρους, εἴτε στρατιωτικοὺς ἀρχηγοὺς εἴτε καὶ ἐκκλησιαστικοὺς, εἴτε καὶ τοὺς γαιοκτήμονας. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη σχέσις ἐξαρτήσεως, ἡ ὁποία μὲ τὸν καιρὸν ἔλαβε τὴν μορφήν πολιτικοῦ καθεστώτος. Ὁ κατώτερος ὤφειλε πίστιν καὶ ὑπακοὴν εἰς τὸν ἀνώτερον, τὸν ἐπικυρίαρχον. Μεταξὺ τῶν εὐγενῶν ἐδημιουργήθη μία ἱεραρχία ἀξιομάτων. Εἰς ἀντάλλαγμα τῆς πίστεως καὶ ὑποταγῆς ὁ ἀνώτερος παρεχώρει εἰς τὸν κατώτερον ἔκτασιν γῆς, ἡ ὁποία ἐκαλεῖτο *φέουδον* (τιμάριον), ἐκ τούτου δὲ καὶ τὸ σύστημα ὠνομάσθη *φεουδαρχικὸν* ἢ *φεουδαλικὸν* (ἢ τιμαριωτικόν).

Οἱ φεουδάρχαι ἀπετέλεσαν τὴν κυρίαρχον τάξιν τῶν εὐγενῶν. Κατὰ τὴν ἱεραρχίαν τῶν ἀξιομάτων ἦσαν *δοῦκες*, *μαρκήσιοι*, *κόμητες*, *βαρώνιοι* καὶ ἀντιστοιχῶς αἱ ἐπικρατεῖαι τῶν *δουκάτων*, *μαρκιωνίαι*, *κομητεῖαι*, *βαρωνίαι*. Οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ κληρονόμοι τῶν εἶχον τοὺς πύργους τῶν καὶ ἀνέθετον τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς τῶν εἰς ἀνθρώπους ἄνευ δικαίωματος, τοὺς *δουλοπαροίκους*. Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ἱεραρχίας ἴστατο ὁ *βασιλεὺς*, τοῦ ὁποίου ὁμως ἡ ἐξουσία πολλάκις ἦτο σκιδώδης ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης δυνάμεως τῶν εὐγενῶν.

Ἐπισημασθεὶς τὴν ζωὴν τῶν εὐγενῶν ἐκάλυπτε σχεδὸν ἡ ἀπασχόλησις μὲ τὸν πόλεμον. Ἰδιαιτέρως ἐξετιμᾶτο ἡ ἀνδρεία. Ἐκτὸς ὁμως τῶν

εὐγενῶν καὶ οἱ διακρινόμενοι πολεμισταὶ τιμητικῶς ὠνομάσθησαν *ἱππῶται*. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἠϋλόγησε τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν καὶ πολλάκις ἐχρησιμοποίησε τοὺς ἱππῶτας χάριν τῶν ἰδικῶν τῆς ἐπιδιώξεων. Ἀπὸ τοῦ 12^{ου} αἰῶνος ὡς ἱππῶται ἐχρίοντο ἐπισήμως οἱ υἱοὶ τῶν εὐγενῶν.

Τὰ κυριώτερα γνωρίσματα τοῦ ἱπποτισμοῦ ἦσαν ἡ πολεμικὴ ἀνδρεία καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀρετὴ. Ἦσαν ὑποχρεωμένοι οἱ ἱππῶται νὰ ὑπερασπίζουσι τοὺς ἀδικουμένους, νὰ τηροῦν τὸν λόγον των, νὰ εἶναι πιστοὶ φίλοι καὶ νὰ σέβωνται τὰς γυναῖκας. Αὐταὶ ἦσαν αἱ ἱπποτικαὶ ἀρεταί. Ἡ λέξις ἱπποτισμὸς κατήντησε συνώνυμος πρὸς τὸ αἶσθημα τῆς γενναιοφροσύνης καὶ τῆς τιμῆς.

Ἐκτὸς τῶν ἐλευθέρων ἱπποτῶν ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἀνήκοντες εἰς *ἱπποτικὰ μοναχικὰ τάγματα*, τὰ ὁποῖα προῆλθον ἀπὸ τὸν συνδυασμὸν τοῦ ἱπποτισμοῦ μὲ τὸν μοναχικὸν βίον. Τοιαῦτα τάγματα συνεκροτήθησαν κατὰ τὴν περίοδον τῶν Σταυροφοριῶν.

Ἡ κοινωνία.

Αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας ἐρρυθμίσθησαν ἀπὸ τὸ δίκαιον τῆς κατακτίσεως. Οἱ *εὐγενεῖς* ἀπετέλουν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, τὴν ἄρχουσαν τάξιν, καὶ ἦσαν οἱ κύριοι τῆς γῆς. Οἱ ἄλλοι κάτοικοι δὲν εἶχον δικαιώματα ἦσαν *ὑποτελεῖς*. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ὑποτελῶν ἀπετέλουν *χωρικοί*, οἱ ὁποῖοι εἰργάζοντο εἰς τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν. Οἱ χωρικοὶ ἀφ' ἐτέρου ἦσαν ἢ *δουλοπάροικοι* ἢ *ἐλεύθεροι*. Οἱ δούλοπάροικοι εἰργάζοντο ὡς κτήνη καὶ ἐστεροῦντο προσωπικῆς ἐλευθερίας, οἱ δὲ ἐλεύθεροι δὲν ἐπωλοῦντο μετὰ τῶν κτημάτων, ἀλλ' εἶχον ἀσημάντους τινὰς ἐλευθερίας. Εἰς τὰς πόλεις ὑπῆρχε μία ὀλιγάριθμος τάξις ἀστῶν, ἡ ὁποία μόλις τώρα ἤρχιζε νὰ πληθύνεται.

Εἰς τὴν τάξιν τῶν προνομιοῦχων προσετέθη καὶ ὁ *κλήρος*, ἐξ αἰτίας τῆς μεγάλης ἐπιρροῆς τὴν ὁποίαν ἤσκει τότε ἡ Ἐκκλησία.

Μεταξὺ τῆς ζωῆς τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς ζωῆς τῶν χωρικῶν ἀφ' ἐτέρου ὑπῆρχε χαώδης ἀντίθεσις. Γενικῶς ἐπεκράτει ἀμάθεια, διαφθορὰ καὶ βαρβαρότης. Οἱ πόλεμοι τέλος, αἱ ληστεῖαι καὶ αἱ σιτοδεῖαι συνετέλουν, ὥστε νὰ ἐπικρατῆ παντοῦ σχεδὸν ἡ δυστυχία.

Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ πάπας.

Μέσα εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία κατώρθωσε ν'

ἀποκτήσῃ γόητρον καὶ δύναμιν. Οἱ κληρικοὶ πέραν τῶν θρησκευτικῶν τῶν καθηκόντων ἐπεχείρησαν πολλάκις νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἠθῶν καὶ τὴν μείωσιν τῆς δυστυχίας. Ἐδίδαξαν ἐπίσης καλυτέρας μεθόδους καλλιέργειας τῆς γῆς καὶ ἐξεπλήρωσαν καθήκοντα φιλανθρωπικά, ἐκπαιδευτικά, δικαστικά καὶ δημοτολογικά. Τὰ μοναστήρια ἐγίναν πολλάκις καὶ σχολεῖα καὶ νοσοκομεῖα διὰ τοὺς πάσχοντας. Μὲ τὴν μεγάλην τῶν περιουσιῶν ἐβοήθησαν καὶ περιέθαλψαν τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην βοήθειας, δηλ. ἤσκουν, ὅπως λέγομεν, κοινωνικὴν πρόνοιαν.

Τὸ πρόσωπον τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Δυτ. Ἐκκλησίας ἀπέκτησε μέγα κῦρος. Ἐθεωρεῖτο ὡς τοποτηρητὴς τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀπέλαυε μεγίστου σεβασμοῦ. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἐπενέβαινε εἰς τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ κατώρθωσε ν' ἀποκτήσῃ κοσμικὴν δύναμιν καὶ νὰ λάβῃ εἰς τὴν κατοχὴν του διαφόρους πόλεις. Τὸ 755 ἐδημιουργήθη καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως τὸ Παπικὸν κράτος, τὸ ὀνομασθὲν *κράτος τοῦ Ἁγίου Πέτρου*. Τοῦτο περιελάμβανε τὸ δουκάτον τῆς Ρώμης, τὴν περιοχὴν τῆς Ραβέννης καὶ τὰς περιφερείας Ἀγκῶνος καὶ Ἀριμινίου (Ρίμινι). Ὅταν ὅμως φιλόδοξοι πάπαι ἐπεχείρησαν νὰ ὑποτάξουν καὶ τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν τῶν βασιλέων, ἦλθον εἰς συγκρούσεις καὶ ἔγιναν αἴτιοι πολλῶν πολέμων. Εἰς τὸ τέλος ἀπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Ἀπέτυχον ἐπίσης καὶ εἰς τὴν προσπάθειάν των ν' ἀναμειχθοῦν εἰς τὰ ζητήματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ Μεσαίωonos.

Μὲ τὴν πάροdon τοῦ χρόνου ἤρχισαν νὰ ἐμφανίζονται σποραδικῶς εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην μικρὰ ἀστικά κέντρα, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἀπασχολοῦντο μὲ τὴν βιοτεχνίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας. Εἰς τὰ κέντρα αὐτὰ ἔζων μὲ σχετικὴν ἐλευθερίαν, ἐθέσπισαν νόμους καὶ προώδευσαν. Ἡ κυβέρνησις τῶν ἐλευθέρων αὐτῶν πόλεων περιῆλθεν εἰς τοὺς εὐπορωτέρους, οἱ ὁποῖοι ἐξέλεγον ὀλιγομελῆ συμβουλίαν.

Μὲ τὴν προοδευτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος ἰδρύθησαν *ἐμπορικαὶ συντεχνίαι* (ἐνώσεις), τῶν ὁποίων τὰ μέλη εἶχον τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου. Μετὰ τὰς ἐμπορικὰς ἐδημιουργήθησαν καὶ *βιοτεχνικαὶ συντεχνίαι*, λ. χ. ὑφαντῶν, βαφέων, ὑποδηματοποιῶν, σιδηρουργῶν κ. ο. κ. Αἱ συντεχνίαι περιελάμβανον τοὺς *μαστόρους* (καταστηματαρχας), τοὺς *τεχνίτας*, οἱ ὁποῖοι εἰργάζοντο διὰ λογαριασμὸν τῶν μαστόρων, καὶ τοὺς *μαθητευομένους*, οἱ ὁποῖοι ἔπειτα ἀπὸ μακρὰν μαθητείαν ἐγίνοντο τεχνῖται. Ὁ ἀριθμὸς τῶν προσλαμβανομένων μαθητευομένων ἦτο καθωρισμένος, ἦσαν δηλ. αἱ

συντεχνίαι κλειστά σωματεία και ἐξήσκουν μονοπωλιακῶς τὴν τέχνην των. Οἱ διοικοῦντες τὰς συντεχνίας ἐπέβλεπον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας και τὰ χρησιμοποιοῦμενα ὑλικά. Αἱ συντεχνίαι ἐπίσης ἐβοήθουν τὰ ἀτυχοῦντα μέλη των και ἐτέλουν χάριν αὐτῶν ἐορτάς.

Τὸ ἐμπόριον σὺν τῷ χρόνῳ ἀνεπτύσσετο και ἐξηπλοῦτο παρὰ τοὺς ἀπὸ θαλάσσης κινδύνους, τὰς τελωνιακὰς δυσκολίας, τὰς πειρατείας και τὰς ληστείας. Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν δυσχερειῶν αἱ ἐμπορικαὶ ἐνώσεις τῶν πόλεων συναπετέλεσαν ἐνώσεις, αἱ ὁποῖαι ὀνομάσθησαν **Χάνσαι**. Αἱ χανσεατικαὶ ἐνώσεις ἦσαν τεράστιοι οἰκονομικοὶ ὄργανισμοὶ διαθέτοντες Τραπεζὰς, νομισματοκοπεῖα και ὠχυρωμένας ἐντὸς τῶν πόλεων ἐγκαταστάσεις. Αἱ ἐγκαταστάσεις αὐταὶ περιελάμβανον ἐργαστήρια, ἀποθήκας, ὑπνωτήρια, ἐστιατόρια κ. ἄ. Κατήντησε δηλ. ν' ἀποτελοῦν ἐν εἶδος «κράτους ἐν κράτει». Ἰσχυρὰ κατὰ τὸν 13^{ον} αἰῶνα ἦτο ἡ Χάνσα τοῦ Λονδίνου, ἡ ὁποία περιελάμβανε τὰς κυριωτέρας πόλεις τῶν Κάτω Χωρῶν και ἐδέσποξε τοῦ ὑπερποντίου ἐμπορίου τῆς Ἀγγλίας. Ἄλλη μεγάλη χάνσα ἦτο ἡ τῆς Κολωνίας· ἡ σπουδαιοτέρα ὅμως ἐξ ὅλων ἦτο ἡ χάνσα τῶν πόλεων τῆς Βαλτικῆς μὲ ἐδραν τὴν Λυβέκκην. Οἱ χανσεῖται ἤσκουν μονοπωλιακῶς τὸ ἐμπόριον και ἐδάνειζον πολλάκις ἀκόμη και εἰς βασιλεῖς. Ἡ δύναμις των βραδύτερον μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν νέων χωρῶν και τὴν ἐμπορικὴν ἀνάπτυξιν τῶν μέχρι τότε καθυστερημένων πόλεων ἐξησθένησε.

Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

Οἱ Σελτζούκοι Τοῦρκοι.

Κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ἐπεκράτησε σοβαρὰ ἀναρχία, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπωφελήθησαν οἱ διάφοροι ἐχθροὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐχάθησαν αἱ κτήσεις καὶ εἰς τὴν Βαλκανικὴν οἱ ἐχθροὶ ἀνεθάρρουν. Ἡ Μ. Ἀσία διέτρεχε μέγιστον κίνδυνον ἀπὸ ἑνα νέου ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἐδέχθη τὸν Ἰσλαμισμόν συνέχισε μὲ ὀρμὴν τὴν διάδοσίν του. Ὁ νέος οὗτος ἐχθρὸς ἦσαν οἱ **Σελτζούκοι Τοῦρκοι**, διότι τώρα πλέον οἱ Ἀραβες μετὰ τὸν διαχωρισμὸν τοῦ κράτους των δὲν ἤσυχολοῦντο μὲ κατακτήσεις, ἀλλὰ μὲ εἰρηνικὰ ἔργα.

Οἱ Τοῦρκοι, λαὸς μογγολικῆς καταγωγῆς, κατόικουν κατ' ἀρχὰς χωρισμένοι κατὰ φυλὰς ἀνατολικῶς τῆς Κασπίας. Ἀφοῦ ἠσπασθήσαν τὸν Ἰσλαμισμόν, ἐξεχύθησαν ὀρμητικῶς εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, τὰς Ἰνδίας, τὴν Περσίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Μ. Ἀσίαν. Οἱ Σελτζούκοι, μία τῶν τουρκικῶν φυλῶν, ὑπηρετήσαν κατ' ἀρχὰς ὡς μισθοφόροι εἰς τὸ χαλιφάτον τῆς Βαγδάτης, εἰς τὸ ὁποῖον μετ' ὀλίγον ἐκυριάρχησαν. Ἀφοῦ ἔγιναν κύριοι τοῦ Ἀραβικοῦ τούτου κράτους, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Περσίαν, τὴν ὁποίαν κατέκτησαν. Ἀμέσως ἔπειτα συνεκρούσθησαν μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ἐπεξετάθησαν πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν. Οἱ πόλεμοι τοῦ Ρωμανοῦ Δ' (βλ. σελ. 67) δὲν ἔφερον ἀποτέλεσμα. Μετ' ὀλίγον ἐχάθησαν ἡ Ἀρμενία καὶ ἡ Καππαδοκία. Ἀφοῦ οἱ Σελτζούκοι κατέλαβον τὸ Ἰκόνιον καὶ τὴν Νίκαιαν, ἐνεφανίσθησαν αἴφνης πρὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1079). Ἡ Αὐτοκρατορία ἔχασε χώρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐστρατολογοῦντο οἱ καλύτεροι στρατιῶταί της καὶ εἰσεπράττοντο σημαντικὰ ἔσοδα. Ἐκ τῆς πίεσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο δραματικὴ. Τὴν κρισιμότητα ἐπέτεινεν ἡ δρᾶσις τῶν Νορμανδῶν, τῶν Πετсенέγων, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταλάβει τμήμα τῆς Βουλγαρίας, καὶ τῶν Οὐγγρων, οἱ ὁποῖοι ἐκινουῦντο πρὸς τὴν Βαλκανικὴν. Ἐχρειάζετο ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος θὰ εἶχε τὴν ἰκανότητα ν' ἀνασυγκροτήσῃ τὰς ὑπολειπομένας δυνάμεις τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ν' ἀποτρέψῃ τὴν τελείαν καταστροφὴν. Τοιαῦτα προσόντα εἶχεν ὁ νεαρὸς στρατηγὸς **Ἀλέξιος Κομνηνός**, ὁ ὁποῖος κατέλαβε δι' ἐπαναστάσεως τὸν θρόνον καὶ ἔγινεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν.

Οι Κομνηνοὶ αὐτοκράτορες.

Ὁ Ἄλέξιος Α' (1081 - 1118) εἶχε στρατιωτικὰς καὶ διπλωματικὰς ἰκανότητες. Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος τῆς ἀναρρήσεώς του εἰς τὸν θρόνον 30 χιλιάδες Νορμανδοὶ ὑπὸ τὸν Ροβέρτον Γισκάρδον ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ προήλασαν μέχρι τῆς Λαρίσης (1081). Ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς ἀντιμετώπισίν των συνεμάχησε μὲ τοὺς Ἐνετούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ ἐμπορικὰ προνόμια. Δι' ἐπιθέσεων καὶ καταλλήλων διπλωματικῶν ἐνεργειῶν ἀπεσόβησε τὸν κίνδυνον, ὅπως καὶ νέαν εἰσβολὴν τῶν Νορμανδῶν, ἣ ὁποία ἔγινε μετὰ 20 περιπίου ἔτη. Ἐπίσης ἐπέτυχε ν' ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον ἐκ τῶν Πετσαγέγων, οἱ ὁποῖοι εἶχον φθάσει μέχρι τῆς Θράκης. Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν οἱ Τοῦρκοι ἐκυριάρχουν ἄλλὰ καὶ ἐκεῖ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Σταυροφόρων τοὺς ἠνάγκασε νὰ συνθηκολογήσουν καὶ ἀνέκτησε πολὺς πόλεις.

Ὁ υἱὸς του Ἰωάννης Β' (1118-1143) ὑπῆρξεν ἀνδρεῖος ἡγεμῶν, οἱ δὲ ὑπῆκοοὶ του τὸν ὠνόμασαν Καλογιάννην. Μὲ τὸ θάρρος καὶ τὴν πολιτικὴν του ἰκανότητα ἐπέτυχε νὰ ταπεινώσῃ τοὺς ἐχθροὺς τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Μανουὴλ Α' (1143 - 1180) εἶχεν ἀθλητικὸν παράστημα καὶ ἀπαράμιλλον γενναϊότητα, ἀλλὰ μετρίαν πολιτικὴν ἰκανότητα. Ἐκαμεν ἀσυλλογίστους πολέμους καὶ ἐξήντησε τὸ κράτος. Τελικῶς ἠττήθη ἀπὸ τοὺς Σελτζούκους εἰς τὸ Μυριοκέφαλον (1176), ἣ δὲ ἦττα αὐτῆ ἔκρινε τὴν τύχην τοῦ μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Α' ἐπεκράτησεν ἀναρχία. Οἱ Νορμανδοὶ ἐληλάτουν καὶ οἱ Σταυροφόροι ἐλυμαίνοντο τὴν Αὐτοκρατορίαν. Τέλος ἐξέσπασεν ἡ ὀργὴ τοῦ λαοῦ καὶ ὁ Ἀνδρόνικος κατεκρεουργήθη.

Ἡ δυναστεία τῶν Ἀγγέλων.

Εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος (1185 - 1195), τελείως ἀνίκανος ν' ἀντιμετωπίσῃ τοὺς κρίσιμους ἐκείνους καιροὺς. Ἐσωτερικῶς ἐπεκράτει σύγχυσις ἐξ αἰτίας τῶν συνωμοσιῶν καὶ τῶν ἐπαναστάσεων. Ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς χώρας ἦτο ἀθλία. Τὸ κράτος δὲν διέθετε πλέον στρατοὺς καὶ στόλους ἰκανοὺς. Εἰς τὰς Δημοκρατίας τῆς Ἰταλίας εἶχον παραχωρηθῆ προνόμια, τὰ ὁποῖα ἀπεστέρουν τὸ κράτος ἀπὸ τοὺς ἀναγκαίους πόρους. Τέλος εἶχον διεισδύσει εἰς τὴν διοίκησιν ξένα στοιχεῖα καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο μισθοφορικοὶ στρατοί, οἱ ὁποῖοι ἔφθειρον περισσότερον τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν δύο σλαβικὰ κράτη ἰδρύθησαν εἰς τὴν

Βαλκανικήν : 1) Τὸ *Βλαχοβουλγαρικὸν (1186)* μὲ πρωτεύουσαν τὸ Τύρνοβον καὶ 2) Τὸ *Σερβικὸν (1190)*, μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Ἰσαάκιος προσεπάθησε νὰ διατηρήσῃ φιλικὰς σχέσεις. Στίφη βουλγαρικὰ ἐληλάτουν τὰς ἑλληνικὰς χώρας μέχρι τῆς Θεσσαλίας. Ταραχαὶ προεκλήθησαν εἰς τὸ κράτος, ὃ δὲ Ἰσαάκιος συνελήφθη, ἐτυφλώθη καὶ ἐφυλακίσθη μαζί μὲ τὸν υἱὸν του Ἀλέξιον. Ἡ Αὐτοκρατορία ἐκλονίζετο, διότι οἱ μὲν Σταυροφόροι ἠπέιλουν πλεόν αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τοῦ κράτους, οἱ δὲ Βλαχοβούλγαροι ὑπὸ τὸν ἀρχηγόν των Ἰωαννίτην, τὸν ὁποῖον οἱ Βυζαντινοὶ ὠνόμασαν Σκυλογιάννην, ἐξηκολούθουν τὰς λεηλασίας. Ὁ Ἰωαννίτης μάλιστα ἐπέτυχε νὰ στεφθῆ ἀπὸ τὸν πάπαν «τσαρὸς» (1204). Τὸ τελευταῖον πλῆγμα κατὰ τῆς Αὐτοκρατορίας κατέφερον οἱ Σταυροφόροι τῆς Δ' Σταυροφορίας.

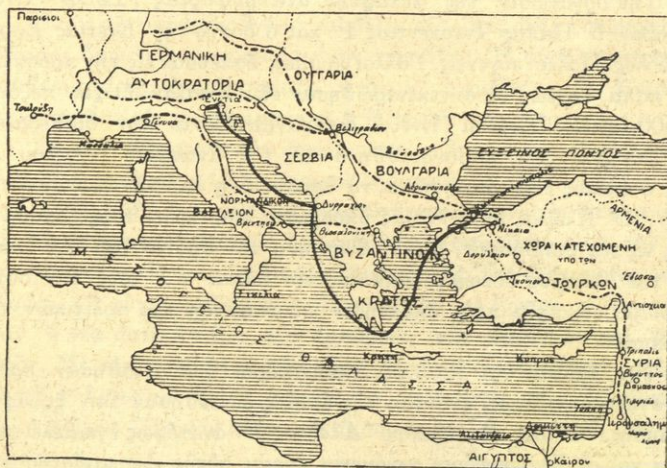
Αἱ Σταυροφορίαι.

Οἱ εὐγενεῖς φεουδάρχαι τῆς Δύσεως ἐπεδίωκον πολεμικὰς περιπετείας καὶ φέουδα, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν ὑπῆρχον πλεόν εἰς τὴν Δύσιν. Διὰ τοῦτο οἱ πάπαι κατηύθυνον τὰς βλέψεις των πρὸς τὴν Ἀνατολήν, διότι ἠλπίζον, ὅτι τοιουτοτρόπως θὰ τοὺς ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία ν' ἀποκομίσουν ὠφελήματα. Ἡ Ἀνατολὴ μὲ τὰ πλούτη της προσεῖλκυε τοὺς ἰππότες τῆς Δύσεως.

Τὸ 1078 οἱ Ἅγιοι τόποι κατεπατήθησαν ἀπὸ τοὺς Σελτζούκους. Οἱ προσκυνηταὶ ἠμποδίζοντο πλεόν ἀπὸ τοὺς νέους κατακτητὰς, τὸ δὲ γεγονός τοῦτο ἠρέθιζε τοὺς χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι κατὰ χιλιάδας μετέβαινον εἰς τοὺς Ἅγίους Τόπους μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι τὸ προσκύνημα ἦτο ἱκανόν, διὰ νὰ συγχωρηθοῦν αἱ ἁμαρτίαι των. Ὁ πάπας *Ὀύρβανὸς Β'*, ἐκμεταλλευσόμενος καταλλήλως τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν, ἐπροπαγάνδισε τὴν ὀργάνωσιν ἐκστρατειῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἁγίων Τόπων. Ἐπὶ πλεόν αἱ ἐμπορικαὶ καὶ ναυτικαὶ Δημοκρατίαι τῆς Δύσεως προσεῖλκύνοντο ἀπὸ τὴν προσδοκίαν τῆς κατακτήσεως τῶν ἐμπορικῶν δρόμων τῆς Ἀνατολῆς. Αἱ ἐκστρατεῖαι αὐταὶ ὠνομάσθησαν *Σταυροφορίαι*, διότι οἱ μετέχοντες αὐτῶν ἔφερον ἐπὶ τοῦ ἐνδύματός των μικρὸν ἐρυθρὸν σταυρόν.

Κατὰ τὴν *πρώτην σταυροφορίαν (1096-1099)* ἐξεκίνησαν κατ' ἀρχὰς πλῆθη ἀνοργάνωτα, ἔπειτα ὅμως καὶ ἰπποτικοὶ στρατοὶ ἐκ διαφόρων χωρῶν ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς. Ἐκ τῶν 500 χιλ. Σταυροφόρων μόνον 300 χιλ. ἦσαν μάχιμοι. Ὅταν ὁ μέγας οὗτος στρατὸς εὐρέθη πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α' μὲ διπλωματικότητα κατώρθωσε νὰ τὸν διαβιάσῃ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἀφοῦ

ἔπεισε τοὺς ἀρχηγούς του νὰ ὀρκισθοῦν εἰς αὐτὸν πίστιν. Οἱ Σταυροφόροι διῆλθον τὴν Μ. Ἀσίαν δεκατιζόμενοι. Ἀφοῦ μετὰ δυσκολίας ἔγιναν κύριοι τῆς Ἀντιοχείας, ἔφθασαν μετὰ 3 ἔτη καὶ μόνον 40 χιλιάδες πρὸς τῆς Ἱερουσαλήμ (1099), τὴν ὁποίαν ἔπειτα ἀπὸ ἀπεγνωσμένας ἐφόδους κατέλαβον. Πρωτοφανῆ κακουργήματα διέπραξαν οἱ Σταυροφόροι μετὰ τὴν ἄλλωσιν τῆς ἱερᾶς πόλεως. Ἀκόμη καὶ τοὺς Ἑλληνας κληρικούς ἀντικατέστησαν μὲ ἀνικάνους δυτικούς. Ἐπειτα, χωρὶς νὰ τηρήσουν τὴν ὑπόσχασίν των καὶ νὰ ἀποδώσουν τὴν χώραν εἰς τὸ Βυζάντιον, προέβη-



Χάρτης τῆς Α' καὶ Δ' σταυροφορίας.

σαν εἰς τὴν διανομὴν τῆς κατὰ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν φραγκικαὶ ἡγεμονίαι τῆς Ἀνατολῆς, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερα ἦτο τὸ βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τὸν Γοδεφρείδον, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὸν τίτλον «Προστάτης τοῦ Παναγίου Τάφου».

Ἐπειδὴ μετ' ὀλίγα ἔτη οἱ Τοῦρκοι ἀνακατέλαβον τὴν φραγκικὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἐδέσσης, ἐπεχείρησαν δευτέραν σταυροφορίαν (1147 - 1149) ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Κορράδος Γ' καὶ ὁ Λουδοβίκος Ζ', βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιτύχουν ἀξιόλογον ἀποτέλεσμα.

Μετὰ 40 περίπου ἔτη, ἐπειδὴ ὁ σουλτᾶνος τῆς Αἰγύπτου ἔγινε κύριος τῆς Ἱερουσαλήμ (1187), ἐπεχείρησαν τρίτην σταυροφορίαν (1189 - 1192) ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Α' Βαρ-

βαρόσσας, ὁ Φίλιππος Β΄ Αὐγουστος, βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, καὶ ὁ Ριχάρδος Β΄ ὁ Λεοντόκαρδος, βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας. Κατὰ τὴν σταυροφορίαν αὐτὴν κατελήφθη ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους ἡ ἑλληνικὴ νῆσος Κύπρος (1191), ἡ ὁποία ἔκτοτε διατελεῖ ὑπὸ ξένην κατοχὴν. Ἡ Ἱερουσαλὴμ δὲν ἀνεκτήθη καὶ τὸ φραγκικὸν βασίλειον περιορίσθη εἰς τὴν Πτολεμαῖδα.

Ἡ τετάρτη σταυροφορία καὶ ἡ ἄλωσις τῆς Κων/πόλεως.

Τὴν ὀργάνωσιν τῆς *τετάρτης σταυροφορίας (1202 - 1206)* ἀνέλαβον ὁ Πάπας Ἰννοκέντιος Γ΄ καὶ ὁ δόγης τῆς Ἑνετίας Ἐρρικός Δάνδολος. Πολλοὶ εὐγενεῖς, Γάλλοι κυρίως, ἔσπευσαν εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ πάπα, ταχέως δὲ συνεκεντρώθησαν εἰς Ἑνετίαν 29 χιλ. πεζοὶ καὶ 13.500 ἵππεῖς. Ἐνῶ οἱ Ἑνετοὶ διεπραγματεύοντο τὴν διαπεραιώσιν τῶν Σταυροφόρων, παρουσιάσθη ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Ἀλέξιος, ὁ ὁποῖος εἶχε κατορθώσει νὰ δραπετεύσῃ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἀλέξιος μὲ γενναίας ὑποσχέσεις παρεκάλει τοὺς Σταυροφόρους νὰ τὸν βοηθήσουν, διὰ ν' ἀνακτήσῃ τὸν θρόνον του. Αἱ ὑποσχέσεις τοῦ Ἀλεξίου ἐθεωρήθησαν ἀπὸ τὸν πάπαν καὶ τοὺς Ἑνετοὺς ὡς σπουδαία εὐκαιρία πρὸς ἀπόκτησιν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν ὠφελιμάτων.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1203 οἱ Σταυροφόροι ἐνεφανίσθησαν πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐναντίον τῆς ὁποίας ἐπετέθησαν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ὁ τότε αὐτοκράτωρ *Ἀλέξιος Γ΄* ἀνάνδρως ἐγκατέλειπε τὴν πόλιν καὶ οἱ Σταυροφόροι γενόμενοι κύριοι αὐτῆς ἀποκατέστησαν εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἰσαάκιον καὶ τὸν υἱόν του ὡς *Ἀλέξιον Δ΄*. Οἱ αὐτοκράτορες ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ τηρήσουν τὰς ὑποσχέσεις των καὶ νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς ὑπερόγκους ἀπαιτήσεις τῶν Ἑνετῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀπληστία ἐμεγάλωσε, μόλις εἶδον τὰ θαυμάσια πλοῦτή τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διαπραγματεύσεων ἐξερράγη ἐπανάστασις· οἱ ἀνάξιοι αὐτοκράτορες ἐφονεύθησαν, ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸν θρόνον ὁ *Ἀλέξιος Ε΄ ὁ Μούρτζουφλος*. Ἦτο ὅμως ἀργά. Οἱ Λατῖνοι ἔγιναν κύριοι τῆς πόλεως καὶ προέβησαν εἰς πυρπολήσεις, σφαγὰς καὶ λεηλασίας. Πολλὰ ἔργα τέχνης διηρπάσθησαν ἢ κατεστράφησαν ἀπὸ τοὺς ἀξέστους Σταυροφόρους. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδραπέτευσεν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ἀρκετοὶ πατριῶται ἀνεκήρυξαν νέον αὐτοκράτορα τὸν *Θεόδωρον Δάσκαριν*, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν πατριάρχην καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν κατέφυγον εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἔγινεν ἡ Νίκαια.

Μὲ τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1204) ὁ Ἑλληνισμὸς ἐδέχθη βαρύτερον πλήγμα. Οἱ Φράγκοι διεμοιράσθησαν ὡς φέουδά των τὰς ἑλληνικὰς χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν σταυροφοριῶν.

Ἐκτὸς τῆς τετάρτης ἔγιναν καὶ ἄλλα τέσσαρες ἀκόμη σταυροφορίαι, αἱ ὁποῖαι ὅμως εἶχον περιορισμένην σημασίαν. Ἡ σπουδαιότερα διὰ τὰ ἀποτελέσματά της ἦτο ἡ τετάρτη, ἡ ὁποία διεμέλισε τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν εἰς μικρὰ λατινικὰ ἢ ἑλληνικὰ κρατίδια.

Ἐκ τῶν σταυροφοριῶν προέκυψαν σοβαρώτατα οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ ἐπακόλουθα. Οἱ ἐμπορικοὶ δρόμοι πρὸς τὴν Ἀνατολὴν ἔγιναν προσίτοι εἰς τοὺς Δυτικούς καὶ ἀνεπτύχθησαν εὐρύταται ἐμπορικαὶ σχέσεις. Τὸ κέντρον τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως μετετοπίσθη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς τοὺς Ἰταλικούς λιμένας, τῆς Ἑνετίας κυρίως καὶ τῆς Γενούης. Οἱ εὐγενεῖς ἐξέπεσαν οἰκονομικῶς καὶ ἤρχισε ν' ἀποκτᾶ δύναμιν ἡ νέα ἀστική τάξις τῶν ἐμπόρων, τῶν ναυτικῶν καὶ τῶν τεχνιτῶν. Μὲ τὴν γνωριμίαν τῶν νέων χωρῶν ἐπλουτίσθησαν αἱ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις καὶ ἔγινε γνωστὸς ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀράβων. Ἦρχισε πλέον νὰ διαφαίνεται ἡ χαραυγὴ ἑνὸς νέου κόσμου.

Διὰ τοὺς Ἕλληνας τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν θλιβερά. Ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξησθένησε καὶ προπαρασκευάσθη ἡ ὑποδούλωσις του.

Τὰ φραγκικὰ κράτη.

Τὸ σπουδαιότερον ἐκ τῶν φραγκικῶν κρατῶν ἦτο ἡ *Λατινικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς τετάρτης σταυροφορίας *Βαλδουῖνος*, κόμης τῆς Φλάνδρας. Ἡ δύναμις ὅμως τοῦ κράτους αὐτοῦ ἦτο περιορισμένη, διότι δὲν εἶχεν ἀνάλογον ἐνδοχώραν. Διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ εὐδοκιμήσῃ. Οἱ Βούλγαροι ἀφῆρσαν ἀπὸ αὐτὸ τὴν Ἀδριανούπολιν (1205), ἐνῶ συγχρόνως τὸ περιέσφιγγον οἱ αὐτοκράτορες τῆς Νικαίας. Σύντομος ἐπίσης ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ *Λατινικοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης*, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ἄλλος ἐκ τῶν Λατίνων ἀρχηγῶν, ὁ *Βονιφάτιος ὁ Μομφερατικός*.

Περισσότερον διετηρήθη τὸ *Πριγκιπάτον τῆς Ἀχαΐας*, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὁ *Σαμπλίτ* καὶ ἔπειτα οἱ *Βιλλεαρδουῖνοι*. Οἱ πριγκίπες τῆς Ἀχαΐας ἐπέδειξαν διοικητικὰς καὶ πολεμικὰς ἰκανότητας καὶ ἐπέτυχον νὰ κατακτήσουν ὅλην τὴν Πελοπόννησον. Ἐδρα τοῦ πριγκιπάτου ἦτο ἡ *Ἀνδραβίδα*. Τὸ 1248 ἔκτισαν πλησίον τῆς Σπάρτης ὡς φρούριον τὸν *Μυστραῖν*, ὁ ὁποῖος μετ' ὀλίγα ἔτη ἀπέκτησε μεγάλην σημασίαν, ἰδίως ἀφ' ὅτου οἱ Φράγκοι, ἠττηθέντες ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ἠναγκάσθησαν νὰ τὸν παραχωρήσουν εἰς τοὺς Ἕλληνας (1262). Ἐκτοτε ἰδρύθη τὸ ἑλληνικὸν *Δεσποτάτον τοῦ Μυστραῖ*, τὸ ὁποῖον ἀργότερον ἀντικατέστησε τὸ φραγκικὸν πριγκιπάτον.

Ἄλλαι ἐπίσης μικρότεραι φραγκικαὶ ἡγεμονίαι ἰδρύθησαν κατὰ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα, ὡς ἡ *μαρκιωνία τῆς Βοδονίτσης* (πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν), τὸ *δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν*, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὁ Ὅθων Δελαρός, ἡ *βαρωνία τῶν Σαλώνων* (Ἀμφίσσης) καὶ τὸ *δουκάτον τοῦ Αἰγαίου*, τὸ ὁποῖον ἔλαβον οἱ Ἑνετοί. Οὗτοι ἐκτὸς τῶν ἄλλων οἰκονομικῶν ὠφελημάτων εἶχον καὶ τὸ προνόμιον νὰ ἐκλέγουν ἰδικὸν τῶν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.

Τὰ ἑλληνικὰ κράτη.

Τὸ σπουδαιότερον ἐκ τῶν ἑλληνικῶν κρατῶν ἦτο ἡ *Ἀυτοκρατορία τῆς Νικαίας*. Εἰς αὐτὸ συνεκεντρώθησαν τὰ σημαντικώτερα στελέχη τοῦ κράτους. Δὲν ἀπεγοητεύθησαν ἀπὸ τὴν ἥτιαν ἀντιθέτως ἡ δυστυχία ἀνεξωπύρρησε τὸν πατριωτισμὸν τῶν καὶ τὸ μῖσος κατὰ τῶν κατακτητῶν. Μοναδικὸς καὶ διακαὴς πόθος τῶν ἦτο ἡ ἀνάκτησις τῆς ἐνδόξου πρωτεύουσας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸν *Θεόδωρον Α' Δάσκαριν* (1204-1222), τὸν θεμελιωτὴν τοῦ κράτους, διεδέχθη ὁ γαμβρὸς του *Ἰωάννης Βατάτζης* (1222-1254), ὁ ὁποῖος μὲ τὴν γενναϊότητα καὶ τὴν διοικητικὴν του ἰκανότητα ἐπεξέτεινε καὶ ἰσχυροποίησε τὸ κράτος. Ὁ Βατάτζης ἀνέκτησε πολλὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐβελτίωσε τὴν θέσιν τοῦ κράτους ἔναντι τῶν Τούρκων εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἀφῆρσε τμήματα τῆς Μακεδονίας καὶ ἀπὸ τοὺς Λατίνους πόλεις τῆς Θράκης. Πολεμήσας τέλος πρὸς τοὺς Ἕλληνας δεσπότης τῆς Ἡπείρου προσήρησεν εἰς τὸ κράτος του τὴν περιοχὴν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐπὶ τῶν διαδόχων του συνεχίσθη ἡ ἀνοδος τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους τῆς Νικαίας. Ὁ *Μιχαὴλ Παλαιολόγος* (1259-1261) μετὰ μακροῦς καὶ δυσκόλους ἀγῶνας ἐπέτυχε τέλος τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ *Ἀυτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος* ἦτο ἄλλο ἑλληνικὸν κρά-

τος, τὸ ὁποῖον ἴδρυσαν ἀπόγονοι τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν. Ἡ Τραπεζοῦς ἀπέβη σπουδαῖον ἐμπορικὸν καὶ πνευματικὸν κέντρον. Τὸ κράτος τοῦτο διετηρήθη μέχρι τοῦ 1461, ὁπότε ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Τούρκους.

Σημαντικὸν ἐπίσης ἑλληνικὸν κράτος ἀνεδείχθη τὸ *Δεσποτᾶτον τῆς Ἡπείρου*, τὸ ὁποῖον ἴδρυσεν ὁ *Μιχαὴλ Ἀγγελος Κομνηνός* (1204-1214) μὲ πρωτεύουσαν ἀρχικῶς τὴν Ἄρταν καὶ βραδύτερον τὰ Ἰωάννινα. Τὸ Δεσποτᾶτον ἠγωνίσθη σκληρῶς κατὰ τῶν Φράγκων καὶ ἐτόνωσε τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Ἡπείρου. Ὁ δεσπότης *Θεόδωρος Ἀγγελος* (1214-1230) ἐπολέμησεν ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ ἀφήρσεν ἀπὸ τοὺς Λατίνους τὴν Θεσσαλονίκην (1223), ὅπου ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς-αὐτοκράτωρ. Τελικῶς ὅμως ἠττήθη εἰς τὴν Θράκην ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ αἰχμαλωτισθεὶς ἐτυφλώθη. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ κράτος ἐξέπεσε. Καὶ ἡ μὲν Θεσσαλονίκη προσηρτήθη εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν τῆς Νικαίας (1246), τὸ δὲ ὑπολειπόμενον Δεσποτᾶτον ἀνεγνώρισε μετ' ὀλίγα ἔτη τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Νικαίας.

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ἀφοῦ κατὰ τὴν μάχην τῆς Πελαγονίας (σημ. Μοναστήρι, 1259) ἐταπεινώσε τοὺς Λατίνους, οἱ ὁποῖοι εἶχον συνασπισθῆ μετὰ τὸν δεσπότην Μιχαὴλ Β', ἐστερέωσε τὸ κράτος του καὶ ἀφωσιώθη πλέον εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ πόλις εἶχεν ἤδη ἀπομονωθῆ. Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1261 ὁ στρατηγὸς *Ἀλέξιος Στρατηγόπουλος*, ἐνῶ μετέβαινε μὲ μικρὰς δυνάμεις εἰς τὴν Σηλυβρίαν, ἐπληροφορήθη, ὅτι ἡ φρουρὰ τῆς πόλεως καὶ ὁ ἐνετικὸς στόλος ἔλειπον εἰς ἐκστρατείας. Ἀμέσως διέταξε 50 ἄνδρας του νὰ εἰσέλθουν κρυφίως εἰς τὴν πόλιν καὶ ν' ἀνοίξουν τὰς πύλας. Μετ' ὀλίγον ὁ στρατὸς του εἰσῆρχετο εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐπευφημούμενος ἀπὸ τοὺς κατοίκους. Ὁ Λατίνος αὐτοκράτωρ καὶ ὁ Ἐνετὸς πατριάρχης ἐπιβιβασθέντες πλοίων ἀπῆλθον εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὴν 15ην Αὐγούστου 1261 εἰσῆλθεν ἐν πομπῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος καὶ ἐστέφθη διὰ δευτέραν φορὰν αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.

Ἡ φραγκικὴ ἐπίδρασις εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ Φράγκοι κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς των δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὑποδουλώσουν τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἐθνισμὸς, ἡ θρησκεία, τὸ δίκαιον, ἡ γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων διετηρήθησαν ἀπαρά-

βλαπτα. Ὅχι μόνον δὲν ἠδυνήθησαν οἱ Φράγκοι νὰ ἐπιβάλουν τὸ ἰδικόν των σταυροφορικὸν δίκαιον καὶ τὴν ἰδικὴν των γλῶσσαν, ἀλλ' ἀντιθέτως συνέβη νὰ προσαρμωθοῦν οἱ ἴδιοι πρὸς τὸ ἐγγώριον δίκαιον καὶ νὰ μεταφράζουν τὰς διαταγὰς των ἀπὸ τὴν γλῶσσαν των εἰς τὴν ἑλληνικὴν δημῶδη. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀποδεικνύουν, ὅτι δὲν ἐξεφραγίσθη ἡ Ἑλλάς, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐξελληνίσθησαν οἱ Φράγκοι κατακτηταί. Τὰ μόνα, τὰ ὁποῖα ἀπέμειναν ἀπὸ τὴν φραγκικὴν κατάκτησιν ἦσαν μερικὰ κάστρα, ναοί, οἰκοδομήματα καὶ μερικὰ τοπωνύμια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

Ἡ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΜΗΣ

Ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία μετὰ τὴν φραγκοκρατίαν.

Τὸ νέον κράτος ἦτο σικὰ μᾶλλον τῆς παλαιᾶς ἰσχυρᾶς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Κατεῖχε μέρος τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης, μερικὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ περιοχὰς τινὰς τῆς Μ. Ἀσίας. Πλήθος ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν κρατιδίων ἐξηκολούθει ἀκόμη νὰ ὑφίσταται. Ὁ στρατὸς ἦτο ἀνίσχυρος, ὁ δὲ στόλος ἀνύπαρκτος. Ἀντιθέτως πανταχόθεν περιέζωνον τὸ κράτος ἐπικίνδυνοι ἐχθροί. Ἐξ ἄλλου ἡ δημοσία οἰκονομία ἦτο ἀθλία, διότι τὸ ἐμπόριον εἶχε περιέλθει πλέον εἰς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς Γενουάτας. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ αἱ ἐμφύλιοι ἔριδες, αἱ συνεχεῖς θρησκευτικαὶ διαμάχαι, ἡ δημιουργία μεγάλων φεουδαλικῶν περιουσιῶν εἰς βάρος τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, ἡ διεΐσδυσις τῶν ξένων καὶ ὁ κλονισμὸς τῆς αὐτοπεποιθήσεως. Ἡ κατάστασις γενικῶς ἦτο ἀθλία.

Οἱ Παλαιολόγοι αὐτοκράτορες.

Ὁ *Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος* (1261-1282) εἶχεν ἀξιολόγους στρατιωτικὰς καὶ διπλωματικὰς ἰκανότητας. Παρὰ τὰς ὑπερβολικὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας εἶχε ν' ἀντιμετωπίσῃ, κατώρθωσε ν' ἀνακτήσῃ τμήματα ἀπὸ τὰς παλαιὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους του. Ἀπὸ τοὺς Φράγκους τοῦ Μορέως ἀπέσπασε σημαντικὰς τοποθεσίας, ἀπὸ τοὺς δεσπότης τῆς Ἡπείρου τὰ Ἰωάννινα, ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους περιοχὰς τῆς Μακεδονίας καὶ ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἀκολουθεῖ περίοδος παρακμῆς. Οἱ διάδοχοί του παρημέλησαν τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον καὶ ἐστηρίχθησαν εἰς μισθοφόρους.

Ἐξ αἰτίας τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ τῶν ταραχῶν οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐξηπλώνοντο, οἱ δὲ Ἑνετοὶ καὶ Γενουαῖται ἐκερδοσκοποῦν εἰς βάρος τοῦ κράτους.

Ἐπὶ **Ἰωάννου Ε΄ Παλαιολόγου** (1341-1391) ἐμεγάλωσεν ἡ ἀναρχία, διότι ὁ **Ἰωάννης Κατακουζηνός** στηριζόμενος εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Τούρκων εἶχεν ἀνακηρυχθῆ ἐπίσης αὐτοκράτωρ, Ἦναγκάσθη ὁ Ἰωάννης Ε΄ νὰ ἐπιχειρήσῃ ταξίδιον εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου ὡς ἐπαίτης ἐξελιπάρησε τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα καὶ τῶν ἄλλων κρατῶν, ἄνευ ἀποτελέσματος ὅμως. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι εἶχον μεταφέρει τὴν πρωτεύουσάν των εἰς Ἀδριανούπολιν (1365).

Ἀξιόλογος αὐτοκράτωρ ὑπῆρξεν ὁ **Μανουὴλ Β΄** (1391-1425), ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπέστη πολλά τὸ κράτος ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ Τούρκου σουλτάνου Βαγιαζήτ. Ματαιῶς καὶ ὁ Μανουὴλ ἐπίσης ἐπεχείρησε ταξίδιον εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ βοήθειαν τῆς Δύσεως. Καὶ τοῦ **Ἰωάννου Η΄ Παλαιολόγου** (1425-1448) ἄκαρπα ὑπῆρξαν τὰ διαβήματα εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν **Σύνοδον τῆς Φλωρεντίας** (1439), ὅπου μετέβη ὁ αὐτοκράτωρ ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν πατριάρχη, ἵνα διαπραγματευθοῦν τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἔναντι βοηθείας, ὁ πάπας ὑπέσχεθη νὰ ὑποκινήσῃ σταυροφορίαν. Ἄλλ' ὅμως ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως φανατιζόμενος ἀπὸ τοὺς κληρικούς ἐπανεστάτησε. Οἱ **ἔνωτικοὶ** ἐθεωρήθησαν ὡς προδόται ἀπὸ τοὺς **ἀνθενωτικούς**. Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιβληθῆ καὶ ἡ ἀναρχία ἐμαίνετο πρὸς ὄφελος τῶν Τούρκων.

Ἡ κατάστασις εἰς τὴν Βαλκανικὴν.

Τὸ σλαβικὸν στοιχεῖον τῆς Βαλκανικῆς ἐπωφελήθη ἐκ τῆς ἀδυναμίας τοῦ Βυζαντίου καὶ συνεκρότησεν ἰσχυρὰ κράτη. Ἐκτὸς τοῦ Βουλγαρικοῦ, ὡς εἶδομεν, εἶχεν ἰδρυθῆ καὶ Σερβικὸν κράτος, τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ἡ ἀνεξαρτησία περὶ τὰ τέλη τοῦ 12^{ου} αἰῶνος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ Σέρβος ἡγεμὼν **Στέφανος Δουσάν** ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Δουνάβεως, πρὸς νότον δὲ συμπεριέλαβεν εἰς αὐτὸ τὴν Μακεδονίαν, τὴν Ἠπειρον καὶ μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Θράκης. Ὁ Στέφανος ἔλαβε τὸν τίτλον «τσάρος καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἑλλήνων», ἵδρυσεν **ἀνεξάρτητον πατριαρχεῖον** εἰς τὸ Ἰπέκ (1346) καὶ ἐφιλοδόξει νὰ κατακτίσῃ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὸ Σερβικὸν κράτος διελύθη.

Οἱ Ὄθωμανοὶ Τοῦρκοι.

Τὸ σελτζουκικὸν κράτος σὺν τῷ χρόνῳ διεσπάρθη εἰς μικρότερα κρατίδια, τέλος δὲ κατελύθη ὑπὸ τῶν Μογγόλων. Ἀλλὰ περὶ τὸν 13ον αἰῶνα μία νέα τουρκικὴ φυλὴ κάμνει τὴν ἐμφάνισίν της εἰς τὴν ἱστορίαν. Προήρχοντο ἐξ ἀνατολῶν καὶ με ἀρχηγὸν τὸν Ἔρτογορούλ προσελήφθησαν ὡς μισθοφόροι ἀπὸ τὸν Σελτζοῦκον σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου. Διὰ τὰς ὑπηρεσίας του παρεχωρήθη εἰς τὸν Ἔρτογορούλ ὡς φέουδον στρατιωτικὸν ἢ περιοχὴ τοῦ Προύσης. Ἐδῶ ἐγκατεστάθη ἡ νέα αὐτῆ φυλὴ, ἡ ὁποία ἀπὸ τὸν Ὄθωμάν ἢ Ὄσμάν (1288 - 1326), υἱὸν τοῦ Ἔρτογορούλ, ὠνομάσθη Ὄθωμανικὴ καὶ τὸ κράτος Ὄθωμανικόν.

Αἱ κατακτήσεις τῶν Ὄθωμανῶν Τούρκων ἀρχίζουσι ἀπὸ τοῦ 1301 (μάχη τοῦ Βαφέως). Ἀπὸ τοῦ 1326 ὠρίσθη ὡς πρωτεύουσα τοῦ κράτους ἡ Προύσα. Ἐπὶ τοῦ Οὐρχάν (1326 - 1354), υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ὄθωμάν, συνεχίσθησαν ραγδαῖαι αἱ κατακτήσεις. Τότε ἐσχηματίσθη ὁ «νέος στρατὸς» (*Γενι - τσάρ*), διὰ τὸν ὁποῖον ἐστρατολογοῦντο βιαίως ἀπὸ τρυφερᾶς ἡλικίας τὰ τέκνα τῶν χριστιανῶν. Κατ' ἔτος ἐγίνετο *παιδομάζωμα* καὶ ὁ στρατὸς τῶν φανατικῶν Γενιτσάρων ἐνισχύετο με ἐλληνικὸν αἷμα. Τὸ 1354 οἱ Τοῦρκοι ἐπάτησαν ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους καὶ κατέλαβον τὴν *Καλλίπολιν*. Ἐκτοτε νέος ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος διεξεδίκει τὴν κυριαρχίαν τῆς Βαλκανικῆς.

Ἐπὶ τοῦ σουλτάνου *Μουράτ Α'* (1359 - 1389) ἐκυριεύθη ἡ Ἀδριανούπολις (1365), ἡ ὁποία ὠρίσθη ὡς ἡ εὐρωπαϊκὴ πρωτεύουσα τοῦ κράτους, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἡ Σόφια (1382) καὶ ἡ Θεσσαλονίκη (1386). Μετ' ὀλίγον ἡ Βουλγαρία μετεβλήθη εἰς τουρκικὴν ἐπαρχίαν. Κατὰ τὴν κοσμοϊστορικὴν μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου (1389) ἠττήθη μὲν ὁ ἠνωμένος στρατὸς τῶν Σέρβων καὶ ἄλλων Σλάβων ὑποστηριζομένων καὶ ἀπὸ τοὺς Οὐγγρους, Ἀλβανοὺς καὶ Βλάχους, ἀλλ' ὁ Μουράτ ἐφονεύθη. Ἡ Σερβία μετεβλήθη εἰς χώραν ὑποτελεῖ, ἡ δὲ κυριαρχία τῶν Τούρκων εἰς τὴν Βαλκανικὴν ἐστερεώθη.

Ὁ σουλτάνος *Βαγιαζήτ Α'* (1389 - 1402) συνέχισε με ὄρμην τὸ κατακτητικὸν ἔργον, δι' αὐτὸ δὲ καὶ ὠνομάσθη Γιλδριμ (Κεραυνός). Διὰ πρώτην φοράν τότε ἐπολιορκήθη ἡ Κωνσταντινούπολις. Ἄλλος τουρκικὸς στρατὸς ὑπεχρέωσε τὸν δεσπότην τοῦ Μυστρᾶ Θεόδωρον Α' Παλαιολόγον ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου (1397). Τὰς ραγδαίας ὁμως κατακτήσεις τοῦ Βαγιαζήτ ἀνέκοψε φοβερὸς ἐχθρὸς, ὁ ὁποῖος ἐνέσκηψεν ἀπὸ ἀνατολῶν, ὁ ἡγεμὼν τῶν Μογγόλων *Ταμερλᾶνος*. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ Μογγόλοι, οἱ ὁποῖοι ἤδη εἰ-

χον δημιουργήσει ὑπὸ τὸν Τζεγγίς Χὰν μέγα κράτος, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς Κίνας μέχρι τῆς Τουρκίας καὶ ἀπὸ τὸ Θιβέτ μέχρι τοῦ Βόλγα, προελαύνοντες ἐπέταξαν τὴν Περσίαν, τὸ Ἰνδοστάν, τὴν Συρίαν, μέρος τῆς Μ. Ἀσίας καὶ πρὸς βορρᾶν τὴν Σιβηρίαν καὶ τὴν Ρωσίαν μέχρι τῆς Μόσχας. Τὸ 1402 ὁ Ταμερλᾶνος μὲ 800 χιλ. στρατοῦ ἐξαπέλυσε φοβερὰν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ὁ Βαγιαζήτ τὸν ἀντιμετώπισε μὲ 500 χιλ. στρατοῦ παρὰ τὴν Ἄγκυραν. Κατὰ τὴν φονικωτάτην αὐτὴν μάχην ἠττήθη ὁ Βαγιαζήτ καὶ ἀπέθανεν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν. Οἱ μογγολικοὶ στρατοὶ λεηλατοῦντες καὶ καταστρέφοντες ἔφθασαν μέχρι τῆς Σμύρνης, ὅθεν μετ' ὀλίγον ἀπεσύρθησαν. Τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος ἀπέμεινεν ἐξηντημένον καὶ ἀναρχούμενον ἀπὸ τὰς ἐμφυλίους ἐριδας.

Ἡ κατάστασις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους πρὸ τῆς ἀλώσεως.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἐξασθενήσεως τῶν Τούρκων τὸ Βυζαντινὸν κράτος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιδράσῃ, διότι ἐσπαράσσετο ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν. Ἐν τῷ μεταξῷ ὁ Μουράτ Β' (1421 - 1451) ἀναδιωργάνωσε



Τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος ἐπὶ Μουράτ Β'.

τὸ κράτος του καὶ τοῦ ἀπέδωσε τὴν παλαιὰν του δύναμιν. Πρὸς βορρᾶν τὰ σύνορα τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους ἔφθασαν εἰς τὸν Αἶμον.

Ματαίως ἐπεχείρησαν ν' ἀνακόψουν τὴν ὁρμὴν τοῦ Μουράτ Οὐγ-

γροι, Πολωνοὶ καὶ ἄλλα δευτερεύοντα δυτικά κράτη. Εἰς τὴν περίφημον *μάχην τῆς Βάρνας* (1444) ὁ Μουράτ ἐνίκησε τοὺς Δυτικούς καὶ εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης ἐφονεύθη ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Βλαδίσλαος. Εἰς νέαν μάχην τοῦ *Κοσσυφοπεδίου* (1448) ἐνικήθη καὶ ὁ Οὐγγρος στρατηγὸς *Ἰωάννης Οὐννάδης*, ἀφοῦ ἠγωνίσθη μὲ ἀπαράμιλλον ἥρωισμόν.

Ἡ κατάστασις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἦτο πλέον δεινῆ. Ἐλπίς βοήθειας δὲν ὑπῆρχε. Ὁ πάπας καὶ ἡ λοιπὴ Δύσις δὲν εἰδῆκνον ἐνδιαφέρον, ἀλλ' ἐζήτουν ἀνταλλάγματα. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν συνέχίζοντο αἱ πολιτικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ διαμάχαι. Ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις ἦτο οἰκτρὰ. Δὲν ἠδύνατο πλέον τὸ κράτος νὰ συντηρῇ μισθοφορικοὺς στρατοὺς καὶ ἡ ἄμυνά του ἦτο ἐντελῶς ἀσθενής. Παντοῦ ἐπεκράτει δυστυχία καὶ διαφθορά. Τέλος οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑπαίθρου κυρίως, εἶχον περιπέσει εἰς φοβερὰν ἀθλιότητα. Τὸ τέλος ἐφαίνετο νὰ πλησιάζῃ.

Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ 1448 ἀνῆλθεν εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον ὁ *Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος*, ὁ ὁποῖος ὡς δεσπότης τοῦ Μυστρᾶ εἶχεν ἐπιδειξεί ἀξιοπρέπειαν καὶ γενναιότητα.



Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος.

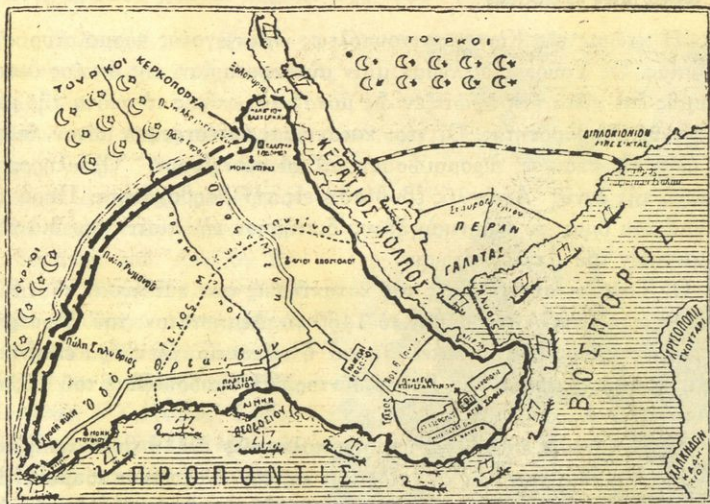
Ὁ νέος αὐτοκράτωρ παρὰ τὰ ἀνυπαρκτα σχεδὸν μέσα ἐνίσχυσε τὴν ἄμυναν τῆς πρωτεύουσας καὶ ἀπηύθυνεν ὑστάτην ἐκκλησίαν πρὸς τὴν Δύσιν. Ἐξ ἄλλου τὸν σουλτᾶνον Μουράτ Β' διεδέχθη εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν ὁ υἱὸς τοῦ *Μωάμεθ Β'* ὁ ἐπονομασθεὶς *Πορθητῆς* (1451 - 1480). Ὁ νέος σουλτᾶνος ἔθεσεν ὡς σκοπὸν του τὴν κατάληψιν τῆς βυζαντινῆς πρωτεύουσας, πρὸς τοῦτο δὲ ἐξεγύμναζε στρατοὺς, ἐπρομηθεύθη πυροβόλα καὶ κατεσκεύασε φρούρια, διὰ νὰ παρεμ-

ποδίζετα ὁ ἀνεφοδιασμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐναντι τῶν πολυαριθμῶν δυνάμεων τοῦ Μωάμεθ, αἱ ὁποῖαι ἀναβιβάζονται εἰς 250 χιλ. στρατοῦ καὶ 400 πλοῖα, ὁ αὐτοκράτωρ διέθετε μό-

νον 9 χιλ. μαχητάς, ἐκ τῶν ὁποίων περισσότεροι τοῦ ἡμίσεος ἦσαν ξένοι. Ὁ στόλος ἀπετελεῖτο ἀπὸ 25 πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον 10 ἑλληνικά. Ἐκ τῶν ξένων ἀξιόλογος ὑπῆρξεν ἡ βοήθεια τοῦ Γενουάτου Ἰωάννου Ἰουστινιάνη, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια εἶχεν ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῆς τὴν Χίον. Ὁ Ἰουστινιάνης μετέσχε τῆς ἀμύνης ὡς ιδιώτης μὲ σώμα ἐξ 700 ἀνδρῶν, διεκρίθη δὲ καὶ διὰ τὴν προσωπικὴν του ἀνδρείαν καὶ διὰ τὴν ὀργανωτικὴν του ἱκανότητα.

Ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἤρχισε τὴν 5ην Ἀπριλίου τοῦ 1453 ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Μετὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ὁ Μωάμεθ κατῶρθωσε νὰ διαβιβάσῃ μέρος τοῦ στόλου του εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον καὶ τοιοῦτοτρόπως ἡ πολιορκία ἔγινεν ἀσφυκτική. Παρὰ ταῦτα αἱ ἀλλεπάλληλοι ἐπιθέσεις του ἀπεκρούοντο μὲ γενναιότητα καὶ αἱ φθοραὶ τῶν τειχῶν ἐπεσκευάζοντο. Ἄϋπνοι οἱ κάτοικοι τῆς μαρτυρικῆς πόλεως ἡμέραν καὶ νύκτα ἐμάχοντο πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν λυσσα-



Παραστατικὸς χάρτης τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης.

λέων ἐφόδων τῶν Τούρκων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέριψε μὲ ὑπερηφάνειαν προτάσεις τοῦ Μωάμεθ περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως. Ἡ ἀπάντησίς του «Πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν» θὰ παραμείνῃ, ὅπως καὶ ἡ τοῦ Λεωνίδου εἰς τὰς Θερμοπύλας, ὡς αἰώνιον σύμβολον ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας.

Ἡ μεγάλη ἔφοδος ἔγινε τὴν 29ῃν Μαΐου ἔπειτα ἀπὸ σφοδρότατον βομβαρδισμόν. Ἐνῶ οἱ Γενίτσαροι ὤρων ἀκάθεκτοι εἰς τὸ πρῶτον ρῆγμα, τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη, ὁ Ἰουστινιάνης ἐπληρώθη καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ΙΑ΄ ἐφονεύθη. Ἐν μέσῳ τῆς συγχύσεως ἦλθεν ἡ εἶδησις, ὅτι οἱ Τοῦρκοι, παραβιάσαντες τὴν πύλην τὴν λεγομένην Ξυλόπορταν, εὗρισκοντο εἰς τὰ νῶτα τῶν ἀμυνομένων. Ἐπικολούθησε φορικτὴ σφαγὴ καὶ λεηλασία. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Ἑλλήνων ἀνῆλθον εἰς 60 χιλιάδας. Ὁ Μωάμεθ ἦτο πλεόν κύριος τῆς μεγάλης πρωτευούσης τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μετ' ὀλίγον ἀπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας ἠὺχαρίσται τὸν Ἀλλὰχ διὰ τὴν λαμπρὰν νίκην του. Ἡ μεγάλη ἐκκλησία μετεβλήθη εἰς τζαμί. «Ἡ βασίλισσα τῶν πόλεων, 1129 ἔτη ἀφ' ὅτου ἔκτισεν αὐτὴν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ ὑπέστη δύο ἀλώσεις καὶ εἴκοσι πολιορκίας ὑπὸ παντοίων βαρβάρων, ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων».

Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Ἡ πῶσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο γεγονός κοσμοϊστορικῆς σημασίας. Οἱ Τοῦρκοι διέλυσαν μίαν αὐτοκρατορίαν, τῆς ὁποίας ὁ πολιτισμὸς ἐπὶ χίλια ἔτη ἐφώτιζεν ὡς μοναδικὸς φάρος τὰ σκότη τῆς μεσαιωνικῆς βαρβαρότητος. Οἱ νέοι κατακτηταὶ κατέστρεψαν μόνον, διότι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀφομοιώσουν καὶ νὰ συνεχίσουν. Ὀλόκληρος ἡ περιοχὴ τῆς ἐγγυὸς Ἀνατολῆς ἐβυθίσθη εἰς τὴν βαρβαρότητα. Παρὰ τὸ πλῆγμα τοῦ ὅμως τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διετήρησε τὴν πίστιν του διὰ τὴν μελλοντικὴν του ἀπελευθέρωσιν.

Οἱ Τοῦρκοι συνεχίζοντες τὰς κατακτήσεις των κατέλυσαν τὸ 1456 τὸ Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ 1460 τὸ Δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1461) κατελύθη καὶ ἡ τελευταία ἐλευθέρη ἑλληνικὴ χώρα, ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος. Ἡ ὑποδούλωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶχεν ὀλοκληρωθῆ.

Τὸ Βυζάντιον ἔπαυσε νὰ ὑπάρχη πολιτικῶς· ἀλλ' ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς δὲν ἔπαυσε νὰ ἀσκήῃ ἐπίδρασιν εἰς τὸν ἀνατολικὸν κόσμον. Ἐξ ἄλλου οἱ βυζαντινοὶ λόγιοι, οἱ ὁποῖοι κατέφυγον μετὰ τὴν ἄλωσιν εἰς τὴν Δύσιν, συνέβαλον εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς Ἀναγεννήσεως τῆς Εὐρώπης.

Τὰ αἷτια τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου.

Εἰς γενικὰς γραμμάς τὰ αἷτια τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) Ὁ οικονομικὸς μαρασμὸς, ὁ ὁποῖος ἐπῆλθεν ἀπὸ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς μικρᾶς ἀγροτικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τὴν δημιουργίαν μεγάλων φεουδαλικῶν κτημάτων με ἀποτέλεσμα τὴν παραμέλησιν τῆς γεωρ-

γίας και τὴν ἐρήμωσιν τῆς ὑπαίθρου. 2) Αἱ συνεχεῖς καταστρεπτικαὶ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων. 3) Ἡ ἀπώλεια τῆς κυριαρχίας τῶν θαλασσῶν μὲ ἀποτέλεσμα τὴν παραχώρησιν ἐμπορικῶν προνομίων εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ τὸν μαρασμὸν τοῦ βυζαντινοῦ ἐμπορίου, τὸ ὁποῖον τοιουτοτρόπως ἐξετοπίσθη ἀπὸ τὴν Μεσόγειον. 4) Αἱ συνεχεῖς θρησκευτικαὶ ἔριδες. 5) Ὁ ἀνταγωνισμὸς μὲ τὴν Δύσιν. 6) Αἱ σταυροφορίαι. 7) Ἡ ἐλαττωματικὴ συγκεντρωτικὴ διοίκησις μὲ τὰς τεραστίας δαπάνας, πρὸς κάλυψιν τῶν ὁποίων ἐπεβάλλοντο βαρύτατα φορολογίαι. 8) Ἡ χαλάρωσις τοῦ φρονήματος, ἡ ὁποία ἦτο ἀναπόφευκτον ἐπακολούθημα τῆς ἐξαπλώσεως τῆς πενίας καὶ τῆς ἀθλιότητος.

Παρὰ τὴν παρακμὴν τοῦ ὅμως ὁ βυζαντινὸς κόσμος κατὰ τὴν ὑστάτην στιγμὴν ἠγωνίσθη ἥρωικῶς ἐναντίον τοῦ κατακτητοῦ καὶ ἔκλεισε τὴν περίοδον τῆς ἱστορίας του μὲ ἀληθῶς μεγαλειώδη ἀγῶνα.

Τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι τῆς τελευταίας περιόδου.

Ἡ ἐποχὴ τῶν Κομνηνῶν παρουσιάζει ἀνθησιν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, τόσοσ πολὺ, ὥστε νὰ γίνεται λόγος περὶ Ἀναγεννήσεως. Πολλοὶ ἱστοριογράφοι ἐζησαν τότε, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Ἄννα Κομνηνή. Οἱ σημαντικώτεροι συγγραφεῖς καὶ λόγιοι τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ὁ Νικήτας Ἀκομινᾶτος, ὁ Χωνιάτης, ὁ ἀδελφός του Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος, μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ὁ Εὐστάθιος, μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, ὁ Ἰωάννης Τζέτζης κ. ἄ.

Ἡ ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων ἐμφανίζει ἐπίσης φιλολογικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀναγέννησιν. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐξηκολούθει νὰ δια-



Ἡ Παντάνασσα τοῦ Μυστρᾶ (15ος αἰών). Διακρίνεται τὸ σταυροειδὲς σχῆμα τῆς στέγης.

τηρῆ ἀκόμη τὴν φήμην τῆς ὡς μεγάλου πνευματικοῦ κέντρου. Ἐξ ἄλλου εἰς τὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὸ Ἅγιον Ὄρος, τὴν Ἡπειρον, τὸν Μυστράν, τὴν Τραπεζοῦντα, παρετηρήθη σημαντικὴ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀνθησις. Σπουδαιότει λόγοι ἐζήσαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὡς ὁ **Γεώργιος Γεμιστός** ἢ **Πλήθων**, ὁ **Βησσαρίων**, ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν Σύνοδον τῆς Φλωρεντίας παρέμεινεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἠσπασθη τὸν καθολικισμὸν γενόμενος καρδινάλιος, ὁ **Μάξιμος Πλανούδης**, ὁ **Μανουὴλ Μοσχόπουλος**, οἱ **Χρυσολωράδες**, ὁ **Γεώργ. Τραπεζοῦντιος** κ. ἄ.

Χαρακτηριστικὸν τῆς περιόδου εἶναι ὅτι ἐκαλλιέργησαν τὰ γράμματα καὶ ἀνεδείχθησαν ὡς συγγραφεῖς καὶ δύο αὐτοκράτορες. Πολλοὶ ἱστορικοὶ συνέγραψαν τὰ γεγονότα τῆς περιόδου, ὡς ὁ αὐτοκράτωρ **Ἰωάννης ΣΤ' Καντακουζηνός**, ὁ ἱστορικὸς τῆς ἀλώσεως **Γεώργιος Φραντζῆς**, ὁ **Ἰωάννης Χαλκονδύλης**, ὁ **Κριτόβουλος**, γραμματεὺς τοῦ Μωάμεθ κ. ἄ.

Ἄξιοσημείωτος ὑπῆρξεν ἐπίσης ἡ ἐξέλιξις τῆς ποιήσεως, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ναῶν καὶ τῆς εἰκονογραφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'

Ἡ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ

Ἡ διαμόρφωσις τῶν νεωτέρων κρᾶτῶν.

Κατὰ τὴν ἀντίστοιχον περίοδον εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην συνέβησαν τοιοῦται θρησκευτικαί, κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ ζυμώσεις, ὥστε νὰ ὑποστῇ οὐσιώδη μεταλλαγὴν ὄχι μόνον ὁ τρόπος ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἡ νοοτροπία των. Ἐπειτα ἀπὸ τὸ χάος, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ἡ κατὰκτησις τῶν βαρβάρων, ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ὁ βίος κάπως πλέον συγκεκριμένην μορφήν. Ἐκ τῆς δυνάμεως τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας διεμορφώθη σὺν τῷ χρόνῳ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα, πολλοὶ δὲ οἴκοι συνεκέντρωσαν τοιαύτην δύναμιν, ὥστε νὰ καταστήσουν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν σχεδὸν σκιώδη. Ἀφοῦ ἐμεσουράνησεν ὁ φεουδαλισμὸς μέχρι περίπου τοῦ 12^{ου} αἰῶνος ἤρχισε βαθμηδὸν νὰ περιέρχεται εἰς παρακμὴν. Εἶχεν ἄρχισαι ἤδη νὰ ἐμφανίζεται νέα τάξις, ἡ τῶν ἐμπόρων καὶ ἐπαγγελματιῶν, ἡ ὀνομασθεῖσα **ἀστικὴ τάξις**.

Ἡ νέα τάξις συνεκέντρωσε τὸν πλοῦτον καὶ δι' αὐτὸ ἀπέκτα ὅλο-

νὲν καὶ μεγαλυτέραν δύναμιν, ἐνῶ ἡ ἰσχύς τῶν εὐγενῶν ἐμειοῦτο. Ἐκ τῆς νέας καταστάσεως ἐνισχύετο ἡ κεντρικὴ ἐξουσία καὶ οἱ βασιλεῖς ἐγίνοντο ἰσχυρότεροι. Βαθμηδὸν ἐδημιουργήθησαν ἰσχυρὰ κράτη, τὰ ὁποῖα μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἀπέβαλον σχεδὸν τὸν φεουδαλικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα.

Ἡ Γαλλία.

Οἱ πρῶτοι βασιλεῖς τῆς δυναστείας τῶν Καπετιδῶν ἦσαν πολὺ ἀνίσχυροι.

Πρῶτοι βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι κατώρθωσαν νὰ ἐπιβληθοῦν ἐπὶ τῶν ὑποτελῶν αὐτῶν, ἦσαν ὁ **Λουδοβίκος ΣΤ'** καὶ ὁ **Λουδοβίκος Ζ'** (1147-1149), ὁ ὁποῖος μετέσχε τῆς δευτέρας σταυροφορίας. Ὁ διάδοχός του **Φίλιππος Β' Αὐγουστος** (1180-1223) μετέσχε τῆς τρίτης σταυροφορίας, ἠῤῥησε τὰς κτήσεις του καὶ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους τὴν Νορμανδίαν, ἡ ὁποία ἀνῆκε τότε εἰς τὸ ἀγγλικὸν στέμμα. Ἐπὶ τοῦ βασιλέως τούτου ἰδρύθη τὸ πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων (1120) καὶ ἐξωραίσθη ἡ πρωτεύουσα μὲ ἀξιόλογα ἔργα. Περιορίσθη ἐπίσης ἡ δύναμις τῶν εὐγενῶν, ὑπεστηρίχθη ἡ ἀστικὴ τάξις καὶ ἐνισχύθη ἡ βιομηχανία. Ὁ ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ **Λουδοβίκου Θ'** ὁ **Ἄγιος** (1226-1270) ἐνήργησε δύο σταυροφορίας καὶ ἐπηύξησε τὰς κτήσεις τοῦ στέμματος καταλαβὼν τὴν Προβηγκίαν καὶ περιοχὰς τῆς νοτίου Γαλλίας. Περίωρισεν ἐπίσης ὁ Λουδοβίκος τὴν δύναμιν τῶν εὐγενῶν καὶ ἐβελτίωσε τὴν θέσιν τῶν ἀστῶν.

Σημαντικὸς βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ὑπῆρξεν ὁ **Φίλιππος Δ'** ὁ **Ῥαίτος** (1285-1314), ὁ ὁποῖος τόσῃν δύναμιν ἀπέκτησεν, ὥστε ἠδυνήθη νὰ ἐπιβληθῆ καὶ ἐπὶ τοῦ πάπα Βονιφάτιου Η', μὲ τὸν ὁποῖον εἶχεν ἔλθει εἰς διένεξιν. Ὁ Βονιφάτιος ἐφυλακίσθη, διωρίσθη δὲ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὡς πάπας ὁ Κλήμης Ε', ὁ ὁποῖος ὑπεχρεώθη νὰ ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν γαλλικὴν πόλιν Ἀβινιόν. Οἱ πάπαι εἶχον ὡς ἔδραν τῶν τῆν Ἀβινιὸν ἐπὶ 70 ἔτη (1309-1377).

Ἀξιομνημόνευτον γεγονός τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου Δ' ὑπῆρξεν ἡ γενομένη κατὰ τὸ 1302 σύγκλησις τῆς λεγομένης *τρίτης τάξεως*, δηλ. τῆς τάξεως τῶν ἀστῶν. Ἐκτοτε εἰς τὰς ἐθνικὰς συνελεύσεις τῆς Γαλλίας ἡ τρίτη τάξις ἐλάμβανε θέσιν παρὰ τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν κληρον, δηλ. συνεκαλοῦντο καὶ αἱ τρεῖς τάξεις (*Γενικαὶ τάξεις, États Généraux*).

Ἀπὸ τοῦ Φιλίππου ΣΤ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ βασιλικὸς οἶκος Βαλουά, πλάγιος οἶκος τῶν Καπετιδῶν. Ἐπὶ τῶν βασιλέων

αὐτῶν ἐξέσπασεν ὁ πόλεμος μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ὁ ὁποῖος ὄφειλετο εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Ἀγγλοὶ βασιλεῖς κατεῖχον ἐκτεταμένα φέουδα εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ πόλεμος αὐτὸς ἐκλήθη *ἐκατονταετῆς πόλεμος* (1339 - 1453) καὶ προεκάλεσε πολλὰς ἀναστατώσεις. Οἱ Γάλλοι ὑπέστησαν συνεχεῖς ἤττας. Ἐπὶ τοῦ *Καρόλου Ζ'* (1422 - 1461) ἡ Γαλλία περιοριζέτο εἰς ἐλάχιστον ἔδαφος. Ἐν τούτοις ὁ βασιλεὺς οὗτος ὠργάνωσε συστηματικῶς μόνιμον τακτικὸν στρατὸν καὶ ἀνέλαβε πόλεμον κατὰ τῶν Ἀγγλων. Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἡ παρθένος τῆς Ὁρλεάνης *Ἰωάννα ντ' Ἄρκ* ἐπὶ κεφαλῆς μικρᾶς δυνάμεως εἰσῆλθεν εἰς τὴν πολιορκουμένην ὑπὸ τῶν Ἀγγλων Ὁρλεάνην καὶ ἐνεψύχωσε τόσον τοὺς συμπατριώτας τῆς, ὥστε νὰ τρέψουν τοὺς Ἀγγλους εἰς φυγὴν (1429). Ἀργότερον οἱ Ἀγγλοὶ συνέλαβον τὴν Ἰωάνναν καὶ τὴν ἔκαυσαν ζωντανὴν εἰς Ρουέν. Ἀλλὰ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Γάλλων εἶχεν ἀνυψωθῆ· οἱ Ἀγγλοὶ ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὰ περισσότερα ἔδαφα, τὰ ὁποῖα κατεῖχον, καὶ περιορίσθησαν μόνον εἰς τὸ Καλαί (1453).

Ἡ βασιλεία τοῦ Καρόλου θεωρεῖται ὡς ἡ μετάβασις ἀπὸ τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον τῆς Γαλλίας εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ὁ υἱὸς τοῦ Καρόλου *Λουδοβίκος ΙΑ'* (1461 - 1483) ἐπέτυχε διὰ παντὸς μέσου νὰ συντρίψῃ τὰς ἀντιδράσεις τῶν εὐγενῶν καὶ ν' αὐξήσῃ καὶ σταθεροποιήσῃ τὰς γαλλικὰς κτήσεις καὶ τὸ γόητρον τῆς Γαλλίας. Ὁ διάδοχός του *Κάρολος Η'* (1483 - 1498) εἶχε παρατόλμους ἱμπεριαλιστικὰς βλέψεις πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ διὰ τοῦτο ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον τὰ δικαιώματά του ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου. Τελικῶς τὰ σχέδιά του ἀπέτυχον.

Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Κατακτητοῦ (βλ. σελ. 83) ἐξουσίαζον εἰς ὠργανωμένον κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχε σημαντικὰς κτήσεις εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐσωτερικῶς ἐστερεώθη ἡ βασιλικὴ δύναμις διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν δικαιωμάτων τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου. Ὁ ἐκ τῶν διαδόχων *Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος* (1189-1199) εἶναι ἤδη γνωστὸς ἀπὸ τὰς σταυροφορίας. Τὸν διεδέχθη ὁ ἀδελφός του *Ἰωάννης ὁ Ἀκτήμων* (1199 - 1216), ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐξεροράγησαν πολλὰ ἔσωτερικὰ στάσεις ἕνεκα τῆς τυραννικότητός του. Οἱ εὐγενεῖς, βοηθούμενοι καὶ ἀπὸ τὸν κλῆρον, ἐπαναστατήσαντες κατέλαβον τὸ Λονδίον καὶ ὑπεχρέωσαν τὸν βασιλέα (1215) νὰ παραχωρήσῃ τὸν λεγόμενον *Μέγαν Χάρτην τῶν ἐλευθεριῶν* (Magna Charta). Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποτελεῖ σημαντικὸν σταθμὸν ὅχι μόνον διὰ τὴν ἐξέλιξιν

τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ γενικῶς διὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ. Διὰ τοῦ χάριτος τούτου διευπλώθησαν σαφῶς ὄλαι αἱ μέχρι τότε παραχωρηθεῖσαι εἰς τοὺς εὐγενεῖς ὑπὸ τῶν βασιλέων συνταγματικαὶ ἐλευθερίαι, ἀπεδίδοτο ἐλευθερία εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐπροστατεύετο ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία. Ὁ βασιλεὺς ἔδωκεν ἔνορκον ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ τηρῇ τὸ καθεστῶς καὶ ὅτι θὰ συμβουλευέται πρὸ πάσης ἀποφάσεώς του τὸ Ἐθνικὸν Συμβούλιον, τὸ ὁποῖον ἀπετελέσθη ἐξ ἀνωτέρων κληρικῶν, εὐγενῶν καὶ ἐλευθέρων γεωργῶν.

Ἐπὶ **Ἐδουάρδου Α'** (1272 - 1307) προσηρητήθη ἡ Οὐαλλία καὶ καὶ ὑπετάχθη ἡ Σκωτία. Ἐκτοτε ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου ὀνομάζεται «πριγκιψ τῆς Οὐαλλίας». Ἀπὸ τῆς βασιλείας του καθιερώθη νὰ συνέρχεται τακτικῶς Συμβούλιον τῶν Ἀντιπροσώπων (**Κοινοβούλιον**), εἰς τὸ ὁποῖον μετεῖχον πλέον, ἐκτὸς τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν βαρῶνων, καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν κομητειῶν καθῶς καὶ τῶν προνομίουχων πόλεων καὶ τοῦ κατωτέρου κλήρου.

Ἐπὶ τοῦ **Ἐδουάρδου Γ'** (1327 - 1377) διεχωρίσθησαν αἱ δύο ἀγγλικαὶ βουλαί, ἡ **Βουλὴ τῶν Λόρδων** (δηλ. τῶν εὐγενῶν) ἢ Ἄνω Βουλὴ, καὶ ἡ **Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων** ἢ Κάτω Βουλὴ. Ἀπὸ τοῦ Ἐδουάρδου ἐξεργάγη ὁ **ἐκατονταετῆς πόλεμος**, ὁ ὁποῖος συνεχίσθη καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων του. Κατὰ τὸν πόλεμον αὐτὸν ἐν ἀρχῇ οἱ Ἄγγλοι εἶχον σημαντικὰς ἐπιτυχίας καὶ κατέλαβον ὀλόκληρον τὴν βόρειον Γαλλίαν. Τελικῶς ἡ ἀποτυχία των εἰς τὴν Ὁρλεάνην (1429) ἔδωκεν ἄλλην τροπὴν εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἀπωθήθησαν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν καὶ περιορίσθησαν μόνον εἰς τὸ Καλαί.

Ἀπὸ τὸν μακροχρόνιον αὐτὸν πόλεμον ἡ δύναμις τῆς Γαλλίας ἀνυψώθη ἀλλὰ καὶ ἡ Ἄγγλία ἐπίσης, ἐπειδὴ ἀπηλλάχθη ἀπὸ τοὺς περισπασμοὺς μὲ τὴν Γαλλίαν, ἠδυνήθη νὰ στρέψῃ τὴν δραστηριότητά της εἰς ἄλλας κατευθύνσεις καὶ νὰ γίνῃ μέγα κράτος.

Ἡ Γερμανία.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 11ου αἰῶνος ἡ Γερμανία ἔφθασεν εἰς τὸ μέγιστον ὕψος τῆς μεσαιωνικῆς της δυνάμεως. Ἡ δύναμις αὐτὴ ἐμειώθη ἀργότερον ἐκ τῆς συγκρούσεως τῶν Γερμανῶν βασιλέων πρὸς τοὺς πάπας. Ὁ **Κορράδος Γ'** (1138 - 1152) καὶ ὁ **Φρειδερίκος Α' Βαρβαρόσσας** εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστοὶ ἀπὸ τὰς σταυροφορίας. Ἐπὶ τῶν διαδόχων των ἐπηκολούθησαν ἐμφύλιοι πόλεμοι, μέχρις ὅτου τὸ 1273 ἐξελέγη ὡς αὐτοκράτωρ ὁ **Ροδόλφος Α'** τῶν Ἀψβούργων. Ἐπεκράτησεν ἔκτοτε νὰ γίνεται ἡ ἐκλογὴ ἀπὸ τοὺς ἐπτὰ ἰσχυροτέρους ἡγεμό-

νας τῆς Γερμανίας, οἱ ὅποιοι διὰ τοῦτο ὠνομάζοντο «ἐκλέκτορες». Ὁ οἶκος τῶν Ἀψβούργων ἀπέκτησε βραδύτερον μεγάλην δύναμιν.

Ἡ Ἰσπανία.

Εἰς τὴν Ἰσπανίαν τὸ χαλιφάτον τῆς Κορδοῦης διεσπάρθη εἰς μικρότερα κρατίδια, τὰ ὅποια ἐξησθένουν σὺν τῷ χρόνῳ, διότι ἐδέχοντο ἀλλεπάλληλα κτυπήματα ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἰσπανίας. Τελικῶς ἐδημιουργήθησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν τὰ βασίλεια τῆς Ναβάρρας, τῆς Καστίλλης καὶ τῆς Ἀραγῶνος, καὶ ἡ κομητεία τῆς Βαρκελώνης. Ὁ *Φερδινάνδος Γ'* τῆς *Καστίλλης* ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς Ἀραβας τὴν Κορδοῦν (1236) καὶ τὴν Σεβίλλην (1248).

Μεταξὺ τῶν βασιλείων τῆς Ἰσπανίας προεκλήθησαν ἀνταγωνισμοί. Τελικῶς διὰ τοῦ γάμου τοῦ *Φερδινάνδου Ε'* τοῦ *Καθολικοῦ*, βασιλέως τῆς Ἀραγῶνος καὶ τῆς *Ἰσαβέλλας* τῆς Καστίλλης ἠνώθησαν τὰ δύο σπουδαιότερα βασίλεια τῆς Ἰσπανίας (1469) καὶ ἡ δύναμις των ἐστερεώθη. Μὲ συνεχεῖς ἀγῶνας κατώρθωσαν νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Ἀραβας καὶ ἀπὸ τὸ τελευταῖόν των προπύργιον, τὴν Γρανάδαν (1492), ἔπειτα ἀπὸ κατοχὴν ὀκτῶ αἰῶνων.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνος τὸ βασίλειον τῆς Ἰσπανίας ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν καὶ ἔπαιξε σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης.

Αἱ πόλεις τῆς Ἰταλίας.

Καὶ μετὰ τὰς σταυροφορίας ἐξηκολούθησεν ἡ μεγάλη ἀκμὴ τῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας. Εἶχον γίνεαι τὸ κέντρον τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Διὰ τῶν Ἰταλικῶν πόλεων διεκλαδίζοντο οἱ ἐμπορικοὶ δρόμοι πρὸς πᾶσαν γωνίαν τῆς Εὐρώπης. Αἱ σταυροφορίαι ἔγιναν ἡ ἀφορμὴ νὰ γίνουιν γνωστὰ καὶ περιζήτητα πολλὰ ἀγαθὰ τῆς Ἀνατολῆς. Τὰ πλοῖα τῶν πόλεων αὐτῶν διέσχισον ὅλας τὰς θαλάσσας καὶ μετέφερον μπαχαρικά, μαργαριτάρια, πολυτίμους λίθους, καμφοράν, χρυσόν, ἔβενον καὶ ἄλλα πολύτιμα ἐμπορεύματα, ἐκτὸς τῶν σιτηρῶν καὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης. Μέγας πλοῦτος εἶχε συσσωρευθῆ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Αἱ διάφοροι πόλεις, μικραὶ καὶ μεγάλαι, εἶχον μεταβληθῆ εἰς ἀστικά κέντρα καὶ οὐσιαστικῶς ἦσαν ἀνεξάρτητοι, μολοντί τυπικῶς μερικαὶ ἐξ αὐτῶν εἶχον ἐξάρτησιν ὑποτελείας ἀπὸ τὸν πάπαν ἢ τὸν αὐτοκράτορα ἢ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας.

Σπουδαιότατα τοιαῦτα κράτη - πόλεις ἦσαν ἡ Ἐνετία, ἡ ἀντίζηλος τῆς Γένουα, ἡ Πίζα, ἡ Φλωρεντία, τὸ Μιλᾶνον, ἡ Βερόνα, ἡ Πάδουα,

ἡ Βολωνία κ. ἄ. Εἰς ἐκάστην τῶν πόλεων τούτων τὴν ἐξουσίαν εἶχεν ἡ ἀριστοκρατία τῶν ἐμπόρων. Τυπικῶς ἐλέγοντο δημοκρατίαι, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν τὸ πολίτευμά των ἦτο ἀριστοκρατικόν, περιορίζετο δὲ εἰς ὀλιγομελῆ συμβούλια, ὅπως π. χ. εἰς τὴν Ἑνετίαν, ὅπου ἐκυβέρνηων αἱ ἀριστοκρατικαὶ οἰκογένειαι αἱ περιλαμβανόμεναι εἰς τὴν «Χρυσὴν Βίβλον» (Libro d' oro). Ἐπικεφαλῆς ἦτο ὁ Δόγης καὶ τὸ περίφημον Συμβούλιον τῶν Δέκα. Ὅταν βραδύτερον ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν ἡ μεσαία τάξις, ἐθεσπίσθη ὁ θεσμὸς τοῦ δημάρχου, εἰς τὸν ὁποῖον περιῆλθεν ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία.

Αἱ πόλεις τῆς Ἰταλίας πολλάκις περιήρχοντο εἰς ἔριδας εἴτε μεταξὺ των εἴτε πρὸς ἄλλους ἡγεμόνας. Ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῶν πόλεων ἐδημιουργοῦντο ἀνωμαλῖαι ἀπὸ τὰ κομματικὰ πάθη καὶ ἐξέσπων ἀγῶνες ἀγριοὶ καὶ αἱματηροί. Παρὰ ταῦτα μέσα εἰς τὰ ἀστικά αὐτὰ κέντρα τὸ ἐμπόριον ἤκμαζε καὶ ἐκαλλιεργοῦντο τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι.

Ἡ Ἑνετία καὶ ἡ Φλωρεντία.

Αἱ κυριώτεραι ἐκ τῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας ἦσαν ἡ Ἑνετία καὶ ἡ Φλωρεντία. Ἡ Ἑνετία ἦτο μία ἐντελῶς ἐλευθέρα δημοκρατία, ἡ ὁποία, ὅπως παλαιότερον αἱ Ἀθῆναι, ἐκυβέρνηα ἐν ἐκτεταμένον κράτος ὑποτελῶν νήσων καὶ ἐμπορικῶν λιμένων. Ἀπὸ τοῦ 11^{ου} αἰῶνος ἐξ αἰτίας τῆς παρακμῆς τοῦ Βυζαντίου ἐπεξέτεινε τὴν ἐμπορικὴν τῆς ἐπιρροὴν ἐφ' ὅλης τῆς Μεσογείου. Πολὺ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξίν της αἱ σταυροφορίαι. Ἀπὸ τὴν τετάρτην μόνον σταυροφορίαν ἡ Ἑνετία ἐκαρπώθη 10 χιλ. λίτρας χρυσοῦ, 50 χιλ. λίτρας ἀργύρου, ἕξοχα ἀριστουργήματα τέχνης καὶ πλήθη ξανδροποδισθέντων, τοὺς ὁποίους ἐπώλησεν ὡς δούλους. Κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀνήρχετο εἰς 200 χιλιάδας, ἦτο δηλ. ἡ μεγαλυτέρα πόλις τοῦ Μεσαίωνος. Ὁ ἐμπορικός της στόλος ἀνήρχετο εἰς 3.700 σκάφη μὲ πληρώματα, τὰ ὁποῖα ὑπερέβαινον τοὺς 40 χιλ. ἄνδρας. Βραδύτερον μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν νέων χωρῶν ἡ δύναμις τῆς ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ.

Ἡ Φλωρεντία ἦτο περίφημος διὰ τοὺς τραπεζίτας καὶ τὰς βιομηχανίας της, τοὺς χρυσοκόους, τοὺς βαφεῖς, τοὺς ὑφαντουργοὺς καὶ τοὺς κατασκευαστὰς χρυσοποικίλων φορεμάτων. Συνεκέντρωσε τόσον πλοῦτον, ὥστε ἔγινε «τὸ λαμπρότερον ἴσως ἀπὸ ὅλα τὰ ἄστρα τοῦ Ἰταλικοῦ στερεώματος». Τὸν 14^{ον} αἰῶνα ἦτο μέγα οικονομικὸν καὶ ἐμπορικὸν κέντρον. Εἰς μεγίστην ἀκμὴν ἔφθασεν ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῶν Μεδίκων. Ἡ οἰκογένεια αὐτὴ ἀπέκτησε σχεδὸν μοναρχικὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν Φλωρεντίαν κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα καὶ ἐπραγματοποίησεν ἕνα δεύτερον

«αἰῶνα τοῦ Περικλέους». Οἱ Μέδικοι ἦσαν τραπεζίται τόσον ἰσχυροί, ὥστε καὶ βασιλεῖς ἀκόμη ἐπεδίωκον τὴν φιλίαν καὶ τὴν συγγενείαν των. Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκαλλιεργήθησαν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Δικαίως ὠνομάσθησαν αἱ «Ἀθῆναι τῆς Ἰταλίας». Ὁ ρόλος τῆς Φλωρεντίας ὑπῆρξε σημαντικώτατος διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς Ἀναγεννήσεως.

Ἡ πνευματικὴ κίνησις τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Οἱ λαοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐβυθίσθησαν εἰς σκότος ἀμαθείας (*Μεσαίων*). Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἤρχισαν ν' ἀφυπνίζονται ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸν λήθαργον. Ἦδη ἀπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου εἶχεν ἀρχίσει ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἡ παιδεία περιορίσθη εἰς στοιχειώδεις γνώσεις. Δύο ἦσαν τὰ κυριώτερα ἐμπόδια διὰ τὴν ταχεῖαν ἐξέλιξιν τοῦ Δυτικοῦ κόσμου, ἡ αὐστηρὰ κηδεμονία τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία, ἐνῶ ἔπαυσε νὰ ζῆ εἰς τὸν προφορικὸν λόγον, διετηρεῖτο ὅμως ὡς ἡ μόνη γραφομένη γλῶσσα. Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία εἶχεν εἰς τὰς χεῖράς της τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ αὐτὴ ἐδίδε τὰς κατευθύνσεις καὶ ἐξήσκει τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν σχολείων.

Ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος ἤρχισαν νὰ ἰδρύνονται ἀνώτερα σχολεῖα καὶ πανεπιστήμια κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἀραβικῶν σχολῶν τῆς Ἰσπανίας. Εἰς τὰ σχολεῖα αὐτὰ ἐδιδάσκοντο μαθήματα θεολογικά, δίκαιον καὶ ἰατρικὴ. Σημαντικὰ ἀπέβησαν τὰ ἀνώτερα σχολεῖα τῆς Βολωνίας, τῆς Ὁρλεάνης, τοῦ Μονπελιέ καὶ ἰδίως τῶν Παρισίων. Ἦδη ἡ πρωτεύουσα τῆς Γαλλίας εἶχε τὰ πολυαριθμότερα ἀνώτερα σχολεῖα καὶ τὴν ζωηροτέραν πνευματικὴν κίνησιν.

Ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων ἤρχισαν νὰ ἐπιβάλλονται αἱ ἐθνικαὶ γλῶσσαι καὶ ἐσημειώθησαν αἱ πρῶται ἐπιστημονικαὶ ἀναζητήσεις. Τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων ἀνήσυχον καὶ ἐρευνητικὸν ἤρχισε νὰ στρέφεται πρὸς τὴν ἔρευναν. Δὲν ἱκανοποιεῖτο πλέον ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς παλαιᾶς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία ἐξηκολούθει νὰ θεωρῆ ὡς μοναδικὴν αὐθεντίαν τὸν ἀρχαῖον φιλόσοφον Ἀριστοτέλη (*σχολαστικὴ φιλοσοφία*). Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπιβολὴ τῆς θρησκείας εἰς πᾶσαν ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς προεκάλει μίαν τάσιν πρὸς ἀντίδρασιν. Τέλος τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀνθρώπων μετὰ τὰς σταυροφορίας ἐπλατύνθη καὶ αἱ ἀφηγήσεις τῶν περιηγητῶν ἠρέθιζον τὴν φαντασίαν.

Αἱ ἐθνικαὶ λογοτεχνίαι.

Σημαντικὸν γεγονός τῶν χρόνων αὐτῶν ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἐμφάνισις δημῶδους λογοτεχνίας, ποιήσεως κυρίως. Παραλλήλως πρὸς τὰ νεκρὰ προϊόντα τῆς λογίας παραδόσεως, τὰ ὁποῖα ἐγράφοντο εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ἤρχισαν νὰ ἐπιβάλλωνται ἤδη εἰς τὴν ποίησιν, τὸ θέατρον, τὴν σάτιραν, τὴν χρονογραφίαν καὶ τὰ ἀφηγηματικὰ ἔργα αἱ ἐθνικαὶ γλῶσσαι. Τὰ γλωσσικὰ αὐτὰ ἰδιώματα, τὰ ὁποῖα ἐσχηματίσθησαν ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν λατινικῶν στοιχείων μὲ τὰς ἰδιαιτέρας γλώσσας ἐκάστου λαοῦ, ὀνομάζονται *νεολατινικαὶ γλῶσσαι*. Τοιαῦται νεολατινικαὶ γλῶσσαι εἶναι κυρίως ἡ γαλλικὴ, ἡ ἰταλική, ἡ ἰσπανικὴ καὶ ἡ ρουμανικὴ. Οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἕλληες ὑπέστησαν ὀλιγώτερον τὴν ἐπίδρασιν τῆς λατινικῆς γλώσσης.

Ἐξέχουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν προϊόντων τῆς δημῶδους ποιήσεως κατέχουν τὰ μεσαιωνικὰ ἔπη, ὅπως τὸ ἔπος τοῦ θρυλικοῦ ἥρωος Ρολάνδου, ἀνεψιοῦ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου (Chanson de Roland, 12ος αἰών). Ὁ δημῶδης πεζὸς λόγος διεμορφώθη ὀλίγον ἀργότερον.

Ἡ χώρα ὅμως εἰς τὴν ὁποίαν ἐθριάμβευσε τὸ πρῶτον ἡ ἐθνικὴ λογοτεχνία ἦτο ἡ Ἰταλία· τοῦτο διότι ἡ χώρα αὕτη ἤκμασεν οικονομικῶς καὶ εἶχε πλουσίαν καὶ πολυάριθμον ἀστικὴν τάξιν. Αἱ ἰταλικαὶ πόλεις δὲν ὑπῆρξαν μόνον μεγάλα οἰκονομικὰ καὶ ἐμπορικὰ κέντρα, ἀλλὰ συγχρόνως ἐστία πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ τὰ πρῶτα ἐργαστήρια τῆς τέχνης. Εἰς αὐτὰς ἐζῆσαν λογοτέχνη καὶ συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸ κῦρος τῆς προσωπικότητός των συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἐθνικῆς των λογοτεχνίας.

Ἡ ἰταλικὴ λογοτεχνία.

Εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου ἐξῆσεν ὁ μέγας Ἰταλὸς ποιητὴς *Δάντης* (Dante Aligheri, 1265·1321) ἀπὸ τὴν Φλωρεντίαν. Ὁ Δάντης ἦτο βαθὺς γνώστης ὅλων σχεδὸν τῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς του καὶ ἀνemeίχθη ἀκόμη καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν. Οἱ ἀντίπαλοί του ἐδήμευσαν τὴν περιουσίαν του καὶ τὴν κατεδίκασαν εἰς θάνατον. Ἐζῆσε μέγα μέρος τῆς ζωῆς του εἰς τὴν ἀπογοήτευσιν καὶ τὴν ἐξορίαν. Τὸ περίφημον ποίημά του «Θεία Κωμωδία» ὑπῆρξε καταπληκτικὸν διὰ τὴν ἐποχὴν του καὶ σήμερον δὲ ἀκόμη ἀναμεταφράζεται εἰς νέας ἐκδόσεις καὶ ἀναγιγνώσκεται πολὺ. Ἐδημιούργησεν ὁ Δάντης ἕνα κόσμον φανταστικόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπιχειρεῖ ταξιδιὸν ὀδηγούμενος ἀπὸ τὸν Λατῖνον ποιητὴν Βεργίλιον. Τὸ ἔργον διαι-

ρεΐται εἰς τρία μέρη, τὴν «Κόλασιν», ὅπου βασανίζονται φρικτῶς οἱ μεγάλοι ἐγκληματῆται, τὸ «Καθαρτήριον», καὶ τὸν «Παράδεισον», ὅπου ζοῦν μακάριοι ἐν ὄψει τοῦ Θεοῦ οἱ ἅγιοι καὶ οἱ μεγάλοι σοφοί.

Ὁ Ἰταλὸς πεζογράφος **Βοκκάκιος** (Γιοναννί Βοκκασίο, 1313-1375) μὲ τὸ ἔργον του «Δεκαήμερον» διεμόρφωσε τὸν ἰταλικὸν πεζὸν λόγον, ὃ δὲ μέγας Ἰταλὸς σοφὸς καὶ ποιητὴς **Πετράρχης**, (Francesco Petrarca, 1304-1374) ἐχρησιμοποίησε μὲν τὴν λατινικὴν γλῶσσαν εἰς πᾶν εἶδος λόγου, ἀλλὰ τὴν δόξαν του ὀφείλει εἰς τὰ λυρικά του ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν εἰς τὴν ἰταλικήν. Ὁ Πετράρχης ἐπρέσβευεν, ὅτι ὁ νεώτερος κόσμος ἔπρεπε νὰ διαμορφωθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑποδειγμάτων τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος, διὰ τοῦτο δὲ καὶ θεωρεῖται ὡς εἷς ἐκ τῶν προδρομῶν τῶν λεγομένων «ἀνθρωπιστῶν».

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς τέχνης.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους κῆμα βαρβάρων ἐπιδρομῶν ἐκάλυψε τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν ὑπῆρχον κράτη ὀργανωμένα. Διάφοροι τυχοδιῶνται ἢ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ εἶχον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀκαθορίστους περιοχάς. Δὲν ὑπῆρχον οὔτε νόμοι οὔτε διοικήσεις οὔτε ἐκπαίδευσις· οἱ δρόμοι ἦσαν κατεστραμμένοι, σύγχυσις ἐπεκράτει, οἱ λησταὶ ἔδρων ἀνενόητοι, τὰ ἐγκλήματα ἔμενον ἀτιμώρητα καὶ γενικῶς ἔλειπεν ἡ ἀσφάλεια.

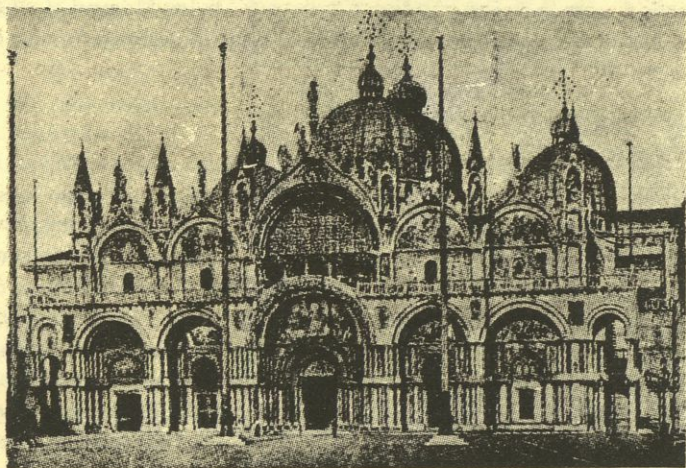
Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ τέχνης. Ἀπὸ τὴν ἀνάγκην ὅμως τῆς ἀσφαλείας προέκυψεν ἡ κατασκευὴ πύργων ὡς φρουρίων πρὸς ἄμυναν. Ἐκτὸς ὅμως τῶν πύργων παρέστη ἀνάγκη νὰ κατασκευασθοῦν καὶ ἐκκλησῖαι, ὅπου θὰ συνεκεντρῶνοντο οἱ πιστοί. Ἐπρεπε ὅμως νὰ κατασκευασθοῦν μεγάλα ἐκκλησῖαι, διὰ νὰ χωρέσουν τοὺς πιστοὺς ἐκάστης περιοχῆς. Οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων ἐφιλοδόξουν νὰ οἰκοδομοῦν ἐκκλησίας μεγάλων διαστάσεων. Ἐμπροσθεν τῶν ἐκκλησιῶν ἐκτίζοντο κωδωνοστάσια, διὰ νὰ καλοῦνται οἱ πιστοί. Τὸ μέγεθος καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν ναῶν εὐρίσκετο εἰς μεγάλην ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀθλιότητα τῶν ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν.

Ἰδιαιτέρα φροντίς κατεβλήθη διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν ἐμφάνισιν τῶν ναῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς μάλιστα τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν τῶν παλαιότερων οἰκοδομημάτων εἶναι ὅτι δανερίζονται πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν παράδοσιν. Ὁ παλαιότερος οὗτος ρυθμὸς ὠνομάσθη **Ρωμανικός**. Ὀλίγον ἀργότερον ἐπεκράτησεν ὁ λεγόμενος **Γοτθικὸς ρυθμὸς**, ὃ ὁποῖος προῆλθεν ἀπὸ

τὴν προσθήκην καλλιτεχνικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἦσαν χαρακτηριστικά τῆς ἰδιοσυγκρασίας τῶν διαφορῶν λαῶν τῆς Δύσεως.

Ὁ ρωμανικὸς ρυθμὸς.

Οἱ χριστιανοὶ ἀρχιτέκτονες ἐδανείσθησαν κατ' ἀρχὰς τὸ σχέδιόν των ἀπὸ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ρωμαϊκῶν βασιλικῶν, εἰς τὸ σχῆμα τῶν ὁποίων ἔδωσαν σταυροειδῆ μορφήν κατὰ τὸν τύπον μάλιστα τοῦ λατινικοῦ σταυροῦ, τοῦ ἔχοντος τὸ ἐν σκέλος ἐπιμηκέστερον, καὶ ὄχι τοῦ



Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Μάρκου ἐν Ἐνετίᾳ.
Εἶναι ἔργον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Διακρίνεται εἰς τὸ σχέδιόν
του σαφῶς ἡ μίμησις τῶν βυζαντινῶν προτύπων.

ἰσοσκελοῦς ἑλληνικοῦ σταυροῦ. Ὁ ρωμανικὸς ρυθμὸς ὑπέστη ἐπίσης καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βυζαντινοῦ ρυθμοῦ κυρίως εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ θόλου.

Τὰ οἰκοδομήματα τοῦ ρωμανικοῦ ρυθμοῦ παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλίαν. Βασικόν των γνώρισμα εἶναι τὰ τελείως ἡμικυκλικὰ τόξα, τὰ ὁποῖα στηρίζονται εἴτε εἰς λιθοκτίστους στύλους εἴτε εἰς κίονας μὲ χονδροειδῆ μᾶλλον κιονόκρανα. Ἄλλο χαρακτηριστικόν των εἶναι τὰ ἀντιστηρίγματα (ἀντηρίδες) τῶν ἑξωτερικῶν τοίχων καὶ τὰ ὑψηλὰ κωδωνοστάσια, τὰ ὁποῖα κατεσκευάζοντο πρὸ τῆς κυρίας εισόδου ἢ καὶ

εις τὰ πλάγια. Γενικῶς ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων τοῦ ρωμανικοῦ ρυθμοῦ ἀποκομίζεται ἡ ἐντύπωσις τοῦ ὀγκώδους συνόλου.

Ἐσωτερικῶς οἱ τοιοῦτοι ναοὶ διεκοσμοῦντο μὲ τοιχογραφίας ἢ ἄλλας γλυπτὰς διακοσμήσεις.

Εἰς μεγάλην ποικιλίαν διεμορφώθη ὁ ρωμανικὸς ρυθμὸς κυρίως εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὸν 11^{ον} καὶ 12^{ον} αἰῶνα. Χρονολογικῶς ἐκτείνεται μέχρι τοῦ 13^{ου} αἰῶνος, εἰς τὴν Ρωσίαν ὅμως καὶ μέχρι τοῦ 15^{ου}. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἔλαβε τὴν βαρεῖαν μορφήν φρουρίου.

Ὡς ἀξιολογώτερα μνημεῖα τῆς ρωμανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς θεωροῦνται ἡ μητρόπολις τῆς Πίζης, ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Μάρκου εἰς Ἐνετίαν, ἡ Καθολικὴ μητρόπολις τῆς Κωνσταντίας, ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς Βόρμς κ. ἄ.

Ὁ γοτθικὸς ρυθμὸς.

Ἡ γοτθικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπεκράτησεν ἀπὸ τοῦ 13^{ου} αἰῶνος περίπου. Χαρακτηρικὰ τῆς εἶναι τὸ τεθλασμένον τόξον, καὶ ὄχι ἡμικυκλικὸν κατὰ τὸν ρωμανικὸν ρυθμὸν, ἡ ὀξυγώνιος κατασκευὴ τοῦ θόλου καὶ ἡ χρησιμοποίησις διασταυρουμένων κατ' ὄρθην γωνίαν ἀψιδωτῶν θόλων (σταυροθόλια) εἰς τὴν ὄροφν. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ἐπίσης σημαντικαὶ διαφοραὶ ἀπὸ τὴν ρωμανικὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Κατηργήθησαν λ.χ. σχεδὸν οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι ἐχρησίμευον ὡς ἀντιστηρίγματα. Τώρα μὲ τὰ ἀψιδωτὰ τόξα κατανέμεται τὸ βάρος τῆς στέγης εἰς ὠρισμένα σημεῖα, ὅπου ἐνισχύεται τὸ οἰκοδόμημα μὲ στενά ἀντιστηρίγματα, τὰ ὁποῖα ἐξέχουν τῆς στέγης καὶ ἀπολήγουν εἰς ἀετώματα καὶ ὀξυκορυφούς πυραμίδας. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ὁ ἀρχιτέκτων εἶχε τὴν δυνατὸτητα ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ κατασκευάσῃ τὴν στέγην εἰς μέγα ὕψος, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ νὰ προσδώσῃ μίαν ἐξαιρετικὴν γραφικότητα εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ ναοῦ.

Μὲ τὸ νέον σύστημα ἐξ ἄλλου κατέστη δυνατόν νὰ διανοιχθοῦν πολλὰ καὶ τεράστια παραθυρώματα (vitraux) μὲ μεταλλικὸν πλαίσιον, τὰ ὁποῖα ἐστολίζοντο μὲ πολυχρώμους ὑάλους εἰς θαυμάσια σχήματα ἢ εἰκόνας. Ἐσωτερικῶς ἐντύπωσιν καταπληκτικὴν προκαλεῖ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ὑψηλῶν καὶ ἐλαφρῶν κίωνων, οἱ ὁποῖοι ὑποστηρίζουν τὰ σταυροθόλια. Οἱ πυλώνες τῶν ναῶν εἶναι τεράστιοι καὶ ἐπιβλητικοί. Ἐκατέρωθεν τῶν πυλώνων ὑψώνονται δύο πύργοι πανύψηλοι μὲ ὑπερμεγέθη παράθυρα. Γενικῶς τὰ οἰκοδομήματα τοῦ γοτθικοῦ ρυθμοῦ εἶναι ἐπιβλητικὰ χωρὶς νὰ ἔχουν τὴν καταθλιπτικὴν βαρύτητα τῶν ρωμανικῶν οἰκοδομημάτων. Ἐχουν ἄπλετον φῶς, χάριν καὶ ἐλαφρότητα.

Ἐπὶ πλέον ἐμπνέουν τὴν κατάνυξιν καὶ ἀναβιβάζουν τὸν στοχασμὸν μέχρι τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ.

Πλουσιωτάτη ἦτο καὶ ἡ ἐν γένει διακόσμησις τῶν γοθτικῶν κτισμάτων. Ἐχρησιμοποιοῦν ἀφθότους ἀναγλύφους παραστάσεις καὶ ἀγάλματα εἰς τὰς προσόψεις καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ναῶν, ἐξωγράφουν εἰς τὰς ἐπιφανείας τῶν τοίχων καὶ συνέθετον θαυμάσια σχήματα καὶ εἰκόνας εἰς τὰ ὑλοστάσια τῶν παραθύρων. Ἐκτὸς τῶν ναῶν κατασκευάσθησαν εἰς γοθτικὸν ρυθμὸν ἰδιωτικαὶ κατοικίαι, δημαρχεῖα, ξενῶνες, πύργοι καὶ μεμονωμένα κωδωνοστάσια.

Ὁ γοθτικὸς ρυθμὸς δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τοὺς Γότθους. Τὸ σπουδαιότερον κέντρον τῆς ἀναπτύξεώς του ἦτο ἡ Γαλλία καὶ μάλιστα οἱ Παριῖσιοι καὶ τὰ περίχωρά των. Εἰς τὴν νησίδα τοῦ Σηκουάνα Ἰλ ντε Φράνς, τὴν καρδίαν τῶν Παρισίων, ὑψώθη ἐν ἑκ τῶν θαυμασιωτέρων



Ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς Ἀμιέν.

Ἡ οἰκοδόμησις του ἤρχισε τὸ 1220. Θεωρεῖται ὡς ἐν ἀπὸ τὰ ὠραιότερα δείγματα τῆς γοθτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

μνημείων τοῦ γοθτικοῦ ρυθμοῦ, ἡ Παναγία τῶν Παρισίων (Notre Dame de Paris). Ἄλλοι περίφημοι γοθτικοὶ ναοὶ εἶναι ὁ καθεδρικός ναὸς τῶν Ρέιμς, ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς Παναγίας εἰς Ρουέν, ἡ μητρόπολις τῆς Ἀμιέν, ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς Κολωνίας, ὁ μητροπολιτικός ναὸς τοῦ Μιλάνου, ὁ καθεδρικός ναὸς τοῦ Καντέρμπουρου καὶ τὸ Ἀββατεῖον τοῦ Οὐεστμίνστερ, τὰ δημαρχεῖα τῶν Βρυξελλῶν, τῆς Γάνδης, τῆς Λουβαίν, τὸ δικαστικὸν μέγαρον τῆς Ρουέν κ. ἄ.

Ἡ γοτθικὴ τέχνη.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀρχικεκτονικῆς προώθησε καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γλυπτικῆς καὶ τῆς ζωγραφικῆς. Ἡ ζωγραφικὴ εἶχε καταφύγει μέχρι τοῦδε εἰς τὰ μοναστήρια καὶ διετήρει τὴν ἀσκητικὴν ἔκφρασιν τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς, περιορίζετο δὲ εἰς τὰς τοιχογραφίας καὶ τὴν εἰκονογράφησιν τῶν χειρογράφων. Κατὰ τὴν γοτθικὴν περίοδον ἡ ζωγραφικὴ ἐχρησιμοποιήθη πολὺ μεγαλυτέραν ὁμως ἐξέλιξιν παρουσίασεν ἢ γλυπτικῇ. Ἀριστουργηματικὰ γλυπτὰ καὶ ἀγάλματα κοσμοῦν τὰς προσόψεις καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν γοτθικῶν ναῶν.

Βαθμηδὸν ἡ γοτθικὴ τέχνη ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν ἐπίπλωσιν. Τὰ ἐπιπλά ἐκοσμοῦντο μὲ ὠραιότατας γλυπτὰς παραστάσεις. Λεπτοτάτην ἐπίσης τέχνην παρουσιάζει καὶ ἡ χρυσοχοΐα. Ἐπιδέξιοι τεχνῖται κατεσκεύαζον θαυμάσια λεπτοεργήματα. Ἀλλὰ καὶ ὁ σφυρήλατος σίδηρος ἐχρησιμοποιήθη, διὰ νὰ διακοσμηθοῦν αἱ πελώρια θύραι τῶν γοτθικῶν ναῶν.

Ἡ γοτθικὴ τέχνη ἤκμασεν ἐπὶ 300 ἔτη περίπου μέχρι τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ρυθμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως.

Ἡ ζωγραφικὴ μέχρι τῆς Ἀναγεννήσεως.

Μέχρι τῆς ἐπικρατήσεως τῶν βαρβάρων ἤσκησεν ἐπιρροὴν εἰς τὴν Δύσιν ἢ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ. Ἀλλ' οἱ ἐπιδρομεῖς ἐκεῖνοι μὲ τὴν πρωτόγονον σχεδὸν τέχνην τῶν δὲν ἠδύναντο νὰ αἰσθανθοῦν τὴν βυζαντινὴν ζωγραφικὴν. Σὺν τῷ χρόνῳ παρουσίασαν προϊόντα τῆς ἰδικῆς τῶν τεχνοτροπίας, ἡ ὁποία ἦτο κράμα τῆς τεχνικῆς ἀδεξιότητος καὶ τῆς ἀκαμψίας τῶν μορφῶν, ὅπως παριστάνοντο εἰς τὰ βυζαντινὰ πρότυπα. Ἡ τοιαύτη τρόπον τινὰ πρωτόγονος τέχνη ὀνομάζεται γενικῶς *πριμιτιβισμός*, παρουσιάζεται δὲ χαρακτηριστικῶς ὡς προϊόντων μιᾶς νέας καλλιτεχνικῆς ἐξορμήσεως, προηγεῖται δηλ. συνήθως καὶ προϊωνίζεται τὴν ἐμφάνισιν ἀνωτέρας καλλιτεχνικῆς ἐξελίξεως. Τοιαύτη τεχνοτροπία προδρομῶν (*primitifs*) παρουσιάσθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Γαλλίαν. Διὰ ταύτης μεταβαίνομεν εἰς τὴν περίοδον τῆς *ρωμανικῆς τέχνης*, ἡ ὁποία διατηρεῖ μὲν τὰς ἀσκητικὰς ἐπιμήκεις μορφὰς τῶν Βυζαντινῶν μὲ τὴν αὐστηρὰν ἔκφρασιν, ἀλλὰ προσδίδει κάποιαν κίνησιν καὶ φυσικότητα εἰς τὴν στάσιν.

Ἡ νέα τάσις μετεδόθη εἰς τὴν Γερμανίαν ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος ἐπὶ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ ἀνεπτύχθη βραδύτερον ἐπὶ τοῦ Ὁθωνος (Καρολίνειος καὶ Ὁθώνειος Ἀναγέννησις). Ἀπὸ τοῦ 10ου καὶ τοῦ 11ου αἰῶνος ἔχομεν εἰς τὴν Γερμανίαν τὴν καθαντὸ ρωμανικὴν ζωγρα-

φικὴν εἰς εἰκόνας καὶ ὑαλογραφίας, εἰς παραστάσεις διὰ ταπητουργίαν καὶ εἰκονογραφήσεις χειρογράφων.

Εἰς τὴν Ἱταλίαν ἢ ρωμανικὴ τέχνη ἐκτείνεται χρονικῶς μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος, διακρίνεται δὲ εἰς διαφόρους σχολάς, ὡς τῆς Ρώμης, τῆς Ἐνετίας καὶ τῆς Μέσης Ἱταλίας. Παρὰ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Ἱταλοὶ καλλιτέχνηται περιορίζοντο ἀπὸ τὴν συντηρητικότητά τῶν παπῶν, παρουσίασαν τολμηρότατα ἔργα, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὸν πρόλογον τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὡς τοιοῦτοι πρόδρομοι τῆς Ἀναγεννήσεως δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὁ *Τσιμαμποῦε* (1240 - 1303), ὁ ὁποῖος διεκόσμησε τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἀσσίζης, καὶ ὁ μεγαλοφυῆς μαθητὴς του *Τζιόττο* (1267 - 1337), ὁ ὁποῖος συνεπλήρωσε τὸ ἔργον ἐκεῖνου.

Ἰδιαίτερος ἀνεπτύχθη κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ νωπογραφία (fresco) μὲ θέματα ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἁγίων, γενικῶς δὲ ἀπὸ τὴν Βίβλον. Ὅσον προχωροῦμεν πρὸς τὴν Ἀναγέννησιν αἱ μορφαὶ τῶν εἰκόνων παριστάνονται ἀνθρώπινα. Δὲν ἔχουν πλέον τὴν αὐστηρότητα τῆς μορφῆς καὶ τὴν ἀκαμψίαν τοῦ σώματος, ἀλλ' ἔκφρασιν κατανοήσεως καὶ εὐσπλαγχνίας. Κατὰ τὴν μεταβατικὴν αὐτὴν περιόδον παρουσίασαν ἀξιόλογα ἔργα σπουδαῖοι Ἱταλοὶ ζωγράφοι, μαθηταὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ Τζιόττο, ὡς ὁ *Οὐτσέλλο*, ὁ *Βενετσάνο*, ὁ *Φρά Ἀντζέλικο*, ὁ *Φρά Φιλίππο Λίππε*, ἀκολουθοῦν δὲ οἱ μαθηταὶ τῶν μὲ μᾶλλον νεωτεριστικὰς τάσεις. Μεταξὺ τούτων διακρίνονται ὁ *Βερόκκιο* καὶ ὁ *Μποτιτσέλλι* (Φλωρεντία), οἱ ἀδελφοὶ *Μπελλίνι* καὶ ὁ *Τζιορτζιόνε* (Ἐνετία) καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Ἀξιοσημείωτος ὑπῆρξεν ἡ ἐξέλιξις τῆς μεσαιωνικῆς ζωγραφικῆς εἰς τὰς Κάτω Χώρας. Οἱ ζωγράφοι ἐδῶ δὲν ἐμιμήθησαν ἀπλῶς, ἀλλὰ παρέλαβον πᾶν χρήσιμον στοιχεῖον ἀπὸ τὰς ἄλλας τεχνοτροπίας καὶ παρουσίασαν ἔργα μὲ ἰδιαίτεραν φυσιογνωμίαν. Σημαντικὴν ὠθησιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωγραφικῆς ἔδωσαν κυρίως οἱ δύο Φλαμανδοὶ ἀδελφοὶ *Βὰν Ἄνκ* (Eyck), οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται ὡς οἱ περιφημότεροι ἐκπρόσωποι τῆς *Φλαμανδικῆς σχολῆς* κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰῶνος. Θεωροῦνται ἐπίσης οἱ Ἄνκ, ἂν ὄχι οἱ ἐφευρέται τῆς ἐλαιογραφίας, τοῦλάχιστον οἱ τελειοποιήσαντες πρακτικῶς τὴν μέθοδον αὐτήν, τὴν ὁποίαν ἀπαντῶμεν διὰ πρῶτην φορὰν εἰς τὸ ἀριστούργημά των «*Μυστικὸς ἀνὸς*» (1432).

Ἐνακεφαλαίωσις τῆς Μεσαιωνικῆς ἱστορίας.

Ἐνακεφαλαίωνοντες τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου τῆς Εὐρώπης παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς. Κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας (5ος καὶ 6ος) ἡ Δύσις παρέμεινεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν βαρβάρων ἐπιδρομέων. Εἶναι περίοδος συγχύσεως καὶ καταστροφῆς. Ὁ 7ος καὶ 8ος αἰὼν ἀποτελοῦν τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν μόλις ἀρχίζει νὰ ἀνακύπτῃ ἡ Δύσις ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα. Κατὰ τὸν 9ον καὶ 10ον αἰῶνα σημαντικοὶ ἡγεμόνες προσεπάθησαν νὰ ἐπαναφέρουν εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἀρχαίαν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ὁ βασιλεὺς τῶν Φράγκων Κάρολος ὁ Μέγας (Καρλομάγνος, 800) καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Ἁγίου Ρωμαϊκοῦ κράτους τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους Ὁθων ὁ Μέγας (962). Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν κυρίως διεμορφώθη ὁ φεουδαλισμός. Κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα ὁ φεουδαλισμὸς ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς ἀναπτύξεώς του, ἐνῶ ἀπὸ τὸν 12ον ἀρχίζει νὰ χάνῃ ἔδαφος. Ὁ 13ος αἰὼν εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν Σταυροφοριῶν, ὁ δὲ 14ος ἐκπροσωπεῖ τὴν παρακμὴν τοῦ Μεσαιῶνος καὶ προοιωνίζεται τὴν εἴσοδον εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐναγεννήσεως.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΩΝ

Α'. Ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἱστορίας.

	753 π. Χ.	Κτίσις τῆς Ρώμης.
753 -	509	Περίοδος τῶν βασιλείων.
	509	Κατάλυσις τῆς βασιλείας. Ἰδρυσις τῆς Δημοκρατίας,
	494	Καθιέρωσις τοῦ θεσμοῦ τῶν δημάρχων.
	451	Καταγραφή τῶν νόμων. Δωδεκάδελτος.
	387	Οἱ Γαλάται πολιορκοῦν τὸ Καπιτώλιον.
	280	Πόλεμος πρὸς τὸν Πύρρον.
	275	Ἦττα τοῦ Πύρου εἰς Βενεβέντον.
	270	Συμπλήρωσις τῆς ὑποταγῆς τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Ἰταλίας.
264 -	241	Α' Καρχηδονικὸς πόλεμος.
218 -	201	Β' > πόλεμος. Ὁ Ἀννίβας.
	212	Κατάληψις τῶν Συρακουσῶν.
149 -	146	Γ' Καρχηδονικὸς πόλεμος.
	146	Καταστροφή τῆς Καρχηδόνος. Ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος.
	133	Μεταρρυθμίσεις τοῦ Τιβερίου Γράκχου.
	123	> > Γαίου Γράκχου.
88 -	84	Α' Μιθριδατικὸς πόλεμος.
	86	Ὁ Σύλλας καταστρέφει τὰς Ἀθήνας.
	63	Συνωμοσία τοῦ Καταλίνα.
	60	Ἡ πρώτη τριανδρία.
58 -	50	Πόλεμοι τοῦ Καίσαρος εἰς Γαλατίαν.
	48	Ἡ μάχη παρὰ τὰ Φάρσαλα (Καίσαρ - Πομπήιος).
	44	Δολοφονία τοῦ Καίσαρος.
	43	Ἡ δευτέρα τριανδρία.
	42	Οἱ δημοκρατικοὶ ἠτῶνται εἰς Φιλίππους.
	31	Ὁ Ὄκταβιανὸς νικᾷ τὸν Ἀντώνιον παρὰ τὸ Ἄκτιον.
509 -	31	Ἡ περίοδος τῆς Δημοκρατίας.
	27	Ὁ Ὄκταβιανὸς γίνεται αὐτοκράτωρ.
	1	— Γέννησις τοῦ Χριστοῦ.
	64 μ. Χ.	Ὁ Νέρων πυρπολεῖ τὴν Ρώμην. Διωγμὸς τῶν χριστιανῶν.
	70	Καταστροφή τῆς Ἱερουσαλῆμ.
107		Ὁ Τραϊανὸς ὑποτάσσει τὴν Δακίαν.

121 - 134	μ. Χ.	Περιοδεῖαι τοῦ Ἀδριανοῦ.
131		Τὸ αἰδῖον Διάταγμα.
212		Ἡ ἐπέκτασις τοῦ δικαιώματος τοῦ Ῥωμαίου πολίτου.
268		Οἱ Γότθοι λεηλατοῦν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἠττώνται παρὰ τὴν Κηφισίαν.
285		Ὁ Διοκλητιανὸς χωρίζει τὸ κράτος.
293		Ὁ θεσμὸς τῆς τετραρχίας.
312		Ὁ Κωνσταντῖνος νικᾷ τὸν Μαξέντιον.
313		Τὸ Διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου.
330		Ἰδρυσίς τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
337		Διαιρέσις τοῦ κράτους μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου.
394		Ὁ Θεοδόσιος ὁ Μέγας μονοκράτωρ.
395		Ὅριστικὴ διαιρέσις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Β'. Ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Δυτ. Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

400	μ. Χ.	Ὁ Ἀλάριχος εἰσβάλλει εἰς Ἰταλίαν.
402		Ἡ Ραβέννα γίνεται πρωτεύουσα τοῦ κράτους.
410		Ὁ Ἀλάριχος λεηλατεῖ τὴν Ῥώμην.
451		Μάχη παρὰ τὰ Καταλανικὰ πεδία.
455		Οἱ Βάνδαλοι λεηλατοῦν τὴν Ῥώμην.
476		Κατάλυσις τοῦ Δυτ. Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

Γ'. Ἐκ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας.

395	μ. Χ.	Ἀρχὴ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας.
425		Ἰδρυσίς τοῦ Πανδιδακτηρίου.
531 - 562		Πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τῶν Περσῶν.
537		Ἰδρυσίς τῆς Ἁγίας Σοφίας.
586		Ἐπιδρομὴ τῶν Ἀβαροσλάβων εἰς Θεσσαλονίκην.
610		Ὁ Ἡράκλειος γίνεται αὐτοκράτωρ.
623 - 629		Πόλεμοι τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν.
626		Ἀβαροσλάβοι καὶ Πέρσαι πολιορκοῦν τὴν Κων/πολιν.
673 - 678		Α' πολιορκία τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων.
717		Β' > > > > > >
726		Ἀρχὴ τῆς εἰκονομαχίας.
787		Ἡ Εἰρήνη ἀποκαθιστᾷ τὰς εἰκόνας.
813		Ὁ Λέων Ε' νικᾷ τοὺς Βουλγάρους παρὰ τὴν Μεσημβρίαν.
843		Ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων.
863		Ἐκχριστιανισμὸς τῶν Σλάβων.
867		Τὸ ἐπὶ Φωτίου σχίσμα.

904 μ. Χ.	Ληλασία τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν.
961	Ἄ Ο Νικηφόρος Φωκάς ἀνακτῆ τὴν Κρήτην.
996	Ἦττα τῶν Βουλγάρων παρὰ τὸν Σπερχειόν.
1014	Ἦ μάχη τοῦ Κλειδίου.
1054	Τὸ ὀριστικὸν σχίσμα.
1096	Ἦ Α' Σταυροφορία.
1147	Ἦ Β' >
1185	Οἱ Νορμανδοὶ λεηλατοῦν τὴν Θεσσαλονίκην.
1189	Ἦ Γ' Σταυροφορία.
1191	Ἄ Ριχάρδος καταλαμβάνει τὴν Κύπρον.
1204	Ἦ Δ' Σταυροφορία. Κατάληψις τῆς Κων/πόλεως.
1204 - 1261	Περίοδος τῆς Φραγκοκρατίας.
1261	Ἄνάκτησις τῆς Κων/πόλεως.
1301	Ἦ Ἰδρυσις τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους.
1346	Ἄ Στέφανος Δουσάν ἀνακηρύσσεται αὐτοκράτωρ.
1348	Ἦ Ἰδρυσις τοῦ Δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ.
1354	Οἱ Τοῦρκοι καταλαμβάνουν τὴν Καλλιπόλιν.
1389	Ἦ μάχη τοῦ Κοσσυφοπεδίου.
1402	Ἦ μάχη τῆς Ἀγκύρας (Βαγιαζήτ - Ταμερλᾶνος).
1430	Οἱ Τοῦρκοι κυριεύουν τὴν Θεσσαλονίκην.
1444	Ἦ μάχη τῆς Βάρνας.
1453	Ἦ ἄλωσις τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.
1460	Κατάλυσις τοῦ Δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ.
1461	Κατάλυσις τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος.

Δ'. Ἐκ τῆς Μεσαιωνικῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἱστορίας.

493 μ. Χ.	Ἦ Ἰδρυσις τοῦ Ὀστρογοθτικοῦ κράτους τῆς Ἰταλίας.
572	Ἦ Ἰδρυσις τοῦ Λομβαρδικοῦ κράτους.
711	Οἱ Ἀραβες καταλαμβάνουν τὴν Ἰσπανίαν.
732	Μάχη τοῦ Πουατιέ. Ἀπώθησις τῶν Ἀράβων.
755	Ἀρχὴ τοῦ Παπικοῦ κράτους.
800	Ἄ Κάρολος ὁ Μέγας στέφεται αὐτοκράτωρ.
843	Ἦ συνθήκη τοῦ Βερντιέν. Διανομὴ τοῦ κράτους.
962	Ἄ Ὁ Ὀθων Α' στέφεται αὐτοκράτωρ.
1041	Οἱ Νορμανδοὶ ἰδρύουν κράτος εἰς τὴν Ν. Ἰταλίαν.
1066	Μάχη τοῦ Χάστιγξ.
1096	Ἀρχὴ τῶν Σταυροφοριῶν.
1215	Ἄ Ἰωάννης ὁ Ἀκτιμῶν παραχωρεῖ τὸν Μέγαν Χάρτην.
1297	Σύγκλησις τοῦ Κοινοβουλίου εἰς τὴν Ἀγγλίαν.
1302	Σύγκλησις τῶν Γενικῶν Τάξεων ἐν Γαλλίᾳ.
1309 - 1376	Οἱ πάπαι εἰς Ἀβινιόν.
1469	Ἦ ἔνωσις τῶν βασιλείων Ἀραγῶνος καὶ Καστίλλης.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦ. Α'.	'Η Ρώμη μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς Δημοκρατίας . . .	Σελ. 3 - 6
ΚΕΦ. Β'.	'Η κατάκτησις τῆς Ἰταλίας	» 7 - 10
ΚΕΦ. Γ'.	Οἱ Καρχηδονικοὶ πόλεμοι	» 11 - 14
ΚΕΦ. Δ'.	Οἱ πόλεμοι κατὰ τῆς Ἑλλάδος.	» 14 - 18
ΚΕΦ. Ε'.	'Ο δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς βίος τῶν Ῥωμαίων . . .	» 18 - 24
ΚΕΦ. ΣΤ'.	'Η περίοδος τῶν ἐμφυλίων πολέμων	» 24 - 31
ΚΕΦ. Ζ'.	Οἱ αὐτοκράτορες κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας . . .	» 31 - 34
ΚΕΦ. Η'.	'Η κατάστασις τοῦ κράτους κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας	» 34 - 39
ΚΕΦ. Θ'.	Τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος μέχρι τῆς καταλύσεώς του . . .	» 39 - 47
ΚΕΦ. Ι'.	'Η διαμόρφωσις τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας . . .	» 47 - 52
ΚΕΦ. ΙΑ'.	'Η περίοδος τοῦ Ἡρακλείου	» 53 - 56
ΚΕΦ. ΙΒ'.	Οἱ Ἄραβες.	» 56 - 60
ΚΕΦ. ΙΓ'.	'Η δυναστεία τῶν Ἰσαύρων	» 61 - 63
ΚΕΦ. ΙΔ'.	'Η δυναστεία τῶν Μακεδόνων	» 64 - 68
ΚΕΦ. ΙΕ'.	'Η Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀκμῆς	» 68 - 75
ΚΕΦ. ΙΣΤ'.	'Ο βυζαντινὸς πολιτισμὸς	» 76 - 80
ΚΕΦ. ΙΖ'.	'Ο Μεσαίων εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην	» 81 - 85
ΚΕΦ. ΙΗ'.	'Ο βίος τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης.	» 86 - 89
ΚΕΦ. ΙΘ'.	'Η ἐποχὴ τῶν Σταυροφόρων	» 90 - 94
ΚΕΦ. Κ'.	Οἱ χρόνοι τῆς Φραγκοκρατίας	» 95 - 98
ΚΕΦ. ΚΑ'.	'Η περίοδος τῆς παρακμῆς.	» 98 - 106
ΚΕΦ. ΚΒ'.	'Η δυτικὴ Εὐρώπη μέχρι τῆς Ἀναγεννήσεως . . .	» 106 - 120
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ		» 121 - 123
ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ		» 124

$$\begin{array}{r} 12750 \\ 49 \\ \hline 3250 \end{array}$$